NAAR AANLEIDING

VAN HET

ONDERWIJS-DEBAT

IN DE KAMER.

AMSTERDAM, J. H. KRUYT.
1875.

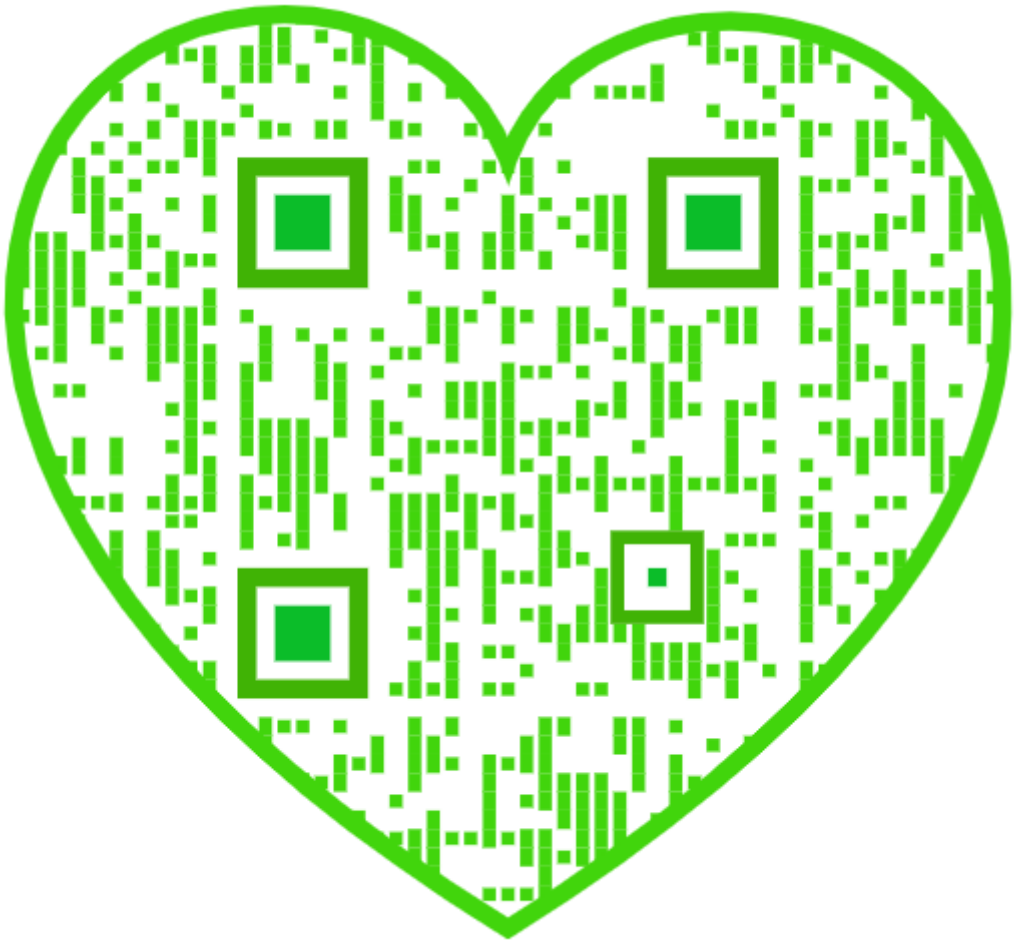

De Onderwijskwestie staat nogmaals shibboleth bij de stembus te worden.

Men wenschte dat, wat daarover in de kolommen van De Standaard *geschreven werd, vóór Juni in wijder kring verspreid mocht worden.*

Aan dat verlangen wordt door dezen herdruk voldaan.

Ter toelichting gaan vooraf de redevoering van Dr. Kuyper, in December ll. gehouden, bij de beraadslaging van het Lager Onderwijs, en het debat tusschen de heeren Kappeyne van de Coppello en Kuyper, voor zooverre dit tot toeliehting van achterstaande artikelen noodig is.

Deze brochure zal door andere gevolgd worden. (*Zie achterzijde van den omslag*).

REDEVOERING, gehouden door Dr. A. KUYPER, in de Zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 7 December 1874. (Algemeene beraadslaging over het lager Onderwijs).

Mijnheer de Voorzitter. Ik hoop mij niet schuldig te maken aan nationale dagdieverij, indien ik verlof vraag bij dit artikel, voor 't eerst, misschien voor éénS slechts, mijne opinie te zeggen over de quaestie van het lager onderwijs. Te meer doe ik daarbij een beroep op de welwillendheid der Kamer, wijl ieder mij zal toestemmen, dat zoo ooit dan van deze materie gezegd kan worden: *Facilius est incipere quam reperire finem.* Intusschen, waar ik kan, zal ik bekorten.

En dan stel ik op den voorgrond, dat het allerminst mijne bedoeling is een partij-programma te geven in den kwaden zin van dat woord, alsof ik daarbij uitsluitend de behartiging der belangen van ééne enkele groep, éene enkele rigting, een enkel streven dat zich in de natie openbaart, op het oog had. Mij dunkt eene staatkundige partij voldoet dan eerst aan de eischen die men haar stellen moet, indien zij zoodanig programma uit hare beginselen weet af te leiden, waardoor zij niet alleen de belangen harer geestverwanten, maar allereerst die van het volk als volk weet te waarderen en te behartigen.

Ook mij is het daarom van deze plaats niet te doen om de uitsluitende verdediging van de belangen der Christelijk-nationale school, maar van de volksschool in het algemeen. Ik zou zelfs meenen te kort te doen aan de verpligting, die op mij als Volksvertegenwoordiger rust, als ik alleen lette op de 60,000 kinderen die op de bijzondere school gaan en mijn hart niet even warm liet kloppen voor de honderdduizenden, die hunne geheele opvoeding aan de openbare school ontvangen.

Maar juist daarom kan ik mij dan ook niet laten opsluiten in het dilemma, waarin tot dusverre deze quaestie nog hing. Het dilemma: „gezindheidsscholen, of het schoolstelsel gebaseerd op den voet van schijn-concurrentie" heeft zijn tijd gehad. Althans mij komt het voor dat die antithese verouderd is; zeer *ad rem* was een tiental jaren geleden; geheel paste in het kader van den strijd die hier tusschen de liberale en conservative partij is gestreden, maar ons niet meer kan worden opgedrongen, nu van lieverlede blijkt, dat de politieke ontwikkeling andere banen zoekt.

Te minder aanvaard ik dit dilemma, omdat naar mijne vaste overtuiging de schoolwet van 1857 en het daarin gehuldigd systeem, in stede van aan ons vaderland den verwachten zegen te brengen, veeleer eene diepe scheur door ons nationaal leven trok. Het moest mogelijk zijn ook ons land een schoolstelsel te geven, waarbij geen partijpolitiek in het spel behoefde te komen. Het onderwijs is mijns inziens niet allereerst eene politieke, maar eene sociale quaestie, en ik beaam te dien opzigte zonder voorbehoud het gevoelen van den Engelschen secretary for education, Mr. Forster, die toen hij zijne motie deed for leave to bring in the bill of Elementary education, in het Parlement verklaarde: „There never, I believe, was any question presented by any Government to this *House which more demanded to be considered apart from any party consideration.*"

Te minder nog, wijl ik met den geachten spreker uit Utrecht die dezen morgen het woord voerde (al is het dat tusschen zijne zienswijze en de mijne misschien blijken zal eenig verschil te bestaan) in zoo verre instem, dat ook uit paedagogisch oogpunt, voor zooveel het onderwijs zelf betreft, het schoolstelsel van 1857 de vruchten niet heeft gedragen. die men er van verwachten kon.

Het door hem gesprokene herhaal ik niet, maar wil toch op enkele cijfers wijzen ter vergelijking met een elders verkregen resultaat. In Engeland is het nieuwe schoolstelsel nog geen drie jaren in werking en op welke resultaten kan men nu reeds wijzen? Volgens het laatste rapport aan het Parlement medegedeeld, bestond de schoolbevolking in Engeland en Wales in 1869 uit 1,824,306, en dat cijfer was onder de werking van het nieuwe schoolstelsel, in nog geen twee jaar, gestegen tot 2,369,000. Evenzoo waren er onder het oude stelsel 14,404 scholen; onder de werking van het nieuwe schoolstelsel was dit getal in drie jaren tijds reeds geklommen tot 17,056. Als men die gegevens vergelijkt met de bij ons verkregen resultaten, zoo als die blijken uit het verslag van de tienjarige werking onzer wet, dan vindt men, dat er in die tien jaren bij ons zijn bijgekomen 70,000 kinderen en 251 scholen, ongeveer 7000 kinderen en 25 scholen per jaar. En nu zal ik de Kamer niet vermoeijen met cijferberekening; men kan mij narekenen, maar de resultaten hier en in Engeland pondspondsgewijze tegenover elkander stellend, vind ik dat onze schoolbevolking met ruim 20,000 kinderen en met 215 scholen per jaar had moeten toenemen om met Engeland gelijken tred te houden. Er is dus allerminst reden om te roemen over de uitnemende werking van het vigerend schoolstelsel; reden waarom ik, alvorens tot de vraag te komen welke verbetering ik, bij behoud van art. 194 der Grondwet, in de bestaande schoolwet mogelijk acht, die andere vraag wensch te stellen: welk schoolstelsel is voor onze natie het geschiktst? Na deze twee beide, ten slotte nog kortelijk de actuele vraag: is er winst te beloven van overmaat van ministeriele ondubbelzinnigheid?

I. Voor wat mijne eerste vraag betreft: *welk schoolstelsel is voor onze natie het geschiktst?* stel ik in de eerste plaats den eisch, dat

het onderwijs eindelijk eens kome tot het regt eener *zelfstandige positie.*

Het lager onderwijs kon die aanvankelijk niet veroveren; en natuurlijk. Immers het lager onderwijs dateert, althans in den zin waarin wij dat woord verstaan, van de 15de eeuw. Kort voor de hervorming vindt men de eerste verschijnselen van eene eigenlijk gezegde volksschool, De hervorming heeft toen die scholen gearripiëerd voor de Kerk, en ze mijns inziens althans ten deele misbruikt als middel tot bevordering en propagering van hare kerkelijke denkbeelden. Ik zeg niet, dat zij dit gedaan heeft met verkeerde bedoelingen; óók niet dat ze het niet had moeten doen: veeleer is hare daad een zegen geweest. Maar te ontkennen valt niet, dat de afhankelijkheid der scholen van de Kerk wel moest medebrengen dat onder de schoolgeregten de religieuse schotel allengs de *hoofd*schotel werd, en dat uit den aard der zaak het seculaire onderwijs niet tot zijne volle kracht kon komen. Zoo bleef het tot 1789. Eerst omstreeks dat jaar is, in het eene land iets vroeger in het andere iets later, eene revolutie in de denkbeelden omtrent het schoolwezen ontstaan met dat gevolg, dat althans ten onzent de Staat op zijne beurt de school heeft gearripiëerd, om zich op zijne wijze schuldig te maken aan dezelfde verkeerdheid, die eertijds de Kerk beging, door de school te emanciperen voor het Staatsidee. Ook daarvan zeg ik: de Staat deed destijds goed; het was noodzakelijk dat iemand zich de verlatene school aantrok. Maar het onvermijdelijk gevolg was dat de school nogmaals in een toestand van *afhankelijkheid* kwam. Want ook de Staat poogde uit den aard der zaak hetzelfde te doen wat eertijds de Kerk deed: eigen denkbeelden te propageren door middel van de school.

Dit nu behoeft, zoo ik wel zie, en mag zoo niet blijven. Het onderwijs is een *eigenaardig* volksbelang. Het onderwijs raakt een van de ingewikkeldste en neteligste quaestien, waarbij alle vraagstukken, en daaronder de diepste vraagstukken die het menschelijk weten tot onderzoek uitlokken, betrokken zijn, vraagstukken van anthropologie en psychologie, van religie en sociologie, van paedagogiek en moraal. Vraagstukken die, kort gezegd, in alle vertakkingen van het sociale leven ingrijpen. Nu komt mij voor, dat zoodanig element van het maatschappelijk leven allezins regt heeft op een volstrekte *zelfstandige organisatie*; altijd in dien zin dat het onderwijs optrede in den geest van wat de Engelschen noemen; *a body corporate.*

Daartoe nu zou men mijns inziens kunnen geraken indien de ouders, voor zoover zij geheel of gedeeltelijk het schoolgeld voor hunne kinderen betalen, een *gemeentelijken schoolraad* kozen, waarbij ik de quaestie openlaat, of in dien raad ook van Regeeringswege een lid moet worden aangesteld, en op wat wijze de onderwijzersstand daarin vasten voet moet verkrijgen. Uit die gemeentelijke schoolraden kon men dan opklimmen tot *provinciale schoolraden* en daaruit weder tot een *Rijkschoolraad.* Aan deze hierarchie zou ik in mandaat willen geven: 1°. om het gansche beheer over het

schoolwezen te voeren; 2°. om waar het recht van vrijheid van geweten het eischt, zelf scholen op te richten in strikt neutralen zin; en 3°. om gehoorzaamheid af te dwingen aan de bepalingen, die van Staatswege voor het onderwijs zijn gemaakt. Men versta mij wel. Wat ik bedoel is geenszins eene hierarchie in den zin van de Fransche *academie*, maar integendeel een hierarchische schoolraad in den zin van de Engelsche *schoolboards*. Het verschil is bekend. De Fransche wet zegt in Art. 10 der wet van 1850: »Quatre membres du conseil général, *désignés par les Ministres* (élus par le conseil général), dont deux ou moins pris dans son sein;" terwijl de Engelsche bill van 1870 in Art. 29 zegt: »The schoolboard shall be elected in manner provided by this Act, in a borough *by the persons whose names are on the burgess roll* of such borough for the time being in force, and in a parish not situate in the metropolis *by the ratepayers*." Of ik dan Staatsinmenging wil buitensluiten in dien zin, dat de Staat als Staat het onderwijs niet als Regeeringszaak zal hebben te beschouwen? Integendeel, ik ben het volkomen eens met die leden dezer Kamer, die van oordeel zijn dat een Staat zijne roeping ten eenenmale miskennen zou, indien hij zich zelf den waarborg niet verschafte, dat het thans levende, in zijn verband met het toekomende geslacht, dus de natie in de continuïteit der geslachten, wierd opgevoerd en bleef op zoodanig peil van intellectuele ontwikkeling, als geëischt wordt om ons volk met goed gevolg de concurrentie met andere natiën te doen volhouden.

Het verschil loopt dan ook slechts over de vraag: *op welke wijze* de Staat zich van die taak moet kwijten. De geachte afgevaardigde uit ~~Haarlem, die afgevaardigde~~ uit Haarlem, die het digtst bij de ministerstafel is gezeten, gaf hier onlangs een enkel woord over het onderwijs ten beste; en heden den geachten afgevaardigde uit Utrecht hierop hoorende repliceeren, heb ik mij afgevraagd of ik mij dan wellicht in de opvatting van het Haarlemsch program had vergist. Wijl die geachte afgevaardigde mijn oudere is ben ik geneigd te gelooven dat hij juist zag. Toch zal de geachte spreker uit Haarlem zelf mij de liefste als interpreet van zijn eigen woorden zijn. Ik wil hem daarom zeggen hoe ik zijne woorden heb verstaan. Ik acht het voorzichtiger niet te vuren zoolang ik niet weet waar het wild zit. Zoolang ik niet met zekerheid kan nagaan waar de geachte afgevaardigde positie neemt, wensch ik nadere inlichtingen af te wachten.

En dan kom ik er voor uit: het trof mij, dat in zijn program zooveel werd toegestemd en erkend wat van deze banken eertijds met zooveel talent door den heer Groen van Prinsterer werd verdedigd. Onder het hooren zijner rede meende ik mij te mogen verheugen, dat de anti-revolutionaire begrippen metterdaad vorderingen maken. Ik wijs slechts op een tweetal punten, steeds met logische consequentie door den heer Groen van Prinsterer bestreden: op het valsche denkbeeld van een *contrat social* en op het voor een degelijk staatsrecht onbestaanbaar uitgaan van de *indivi-*

duen. Nu voerde de geachte afgevaardigde ons terug naar den tijd toen werkelijk eene machtige partij in den lande die meeningen koesterde, en zeî er van: »Als wij vijf en twintig jaren terugblikken, dan zien wij, dat de algemeene opvatting deze was, dat de Staat niets anders is dan eene groote politiemacht, die slechts te zorgen had voor de veiligheid van de personen en goederen der tijdelijk onder zijne hoede te zamen levende ingezetenen, en *dat ieder van dezen een deel van zijne vrijheid en van zijne bezittingen moest opofferen, om zich daarvoor die bescherming van den Staat te koopen,*" en hij vonnisde die zienswijs in dier voege: »*Maar die redeneering gaat niet meer op.*"

Is dit iets anders dan de bestrijding van het contrat social en van dat individueel beginsel, door Renan zoo geestig gestigmatiseerd en gecastigeerd, toen hij schreef: »Le code de la révulation ne semble avoir été fait, que pour *celui qui naîtrait enfant trouvé et qui mourrait celibataire,*" dat is, voor hem die zonder banden des bloeds in de wereld kwam en haar verliet zonder betrekkingen na te laten?

Maar er is meer. Steeds heeft de heer Groen van Prinsterer van deze banken met kracht het *historisch* beginsel gehandhaafd; en nu vind ik weder in de rede van den geachten afgevaardigde uit Haarlem, dat ook door hem de continuïteit der geslachten in het nationale leven met ernst wordt bepleit. Ik zal de uitvoerige woorden niet volgen; ieder die ze hoorde weet dat de geachte afgevaardigde uitvoerig aandrong op de erkenning van het *solidair* verband der natie in haar geslachte. Toch is daarmede het pleit nog niet beslist. De Fransche revolutie toch kende eene *dubbele* phase, die van 1789 en die van 1793; die van 1789 de sterk geprononceede overdrijving van het individueele standpunt, en 1793, de sterke en even gevaarlijke prononceering van het despotisch gezag, het Staatsabsolutisme.

Janet erkent in zijn pas geschreven *Philosophie de la Révolution,* die keerzijde der revolutie met zoovele woorden: »La révolution," zegt hij, »a voulu atteindre le droit et *n'a su employer que la force,* de sorte qu'en même temps qu'elle cherchait à établir la justice, *elle la violait.*"

Welnu, bleek metterdaad dat het Haarlemsche program strekte om hier die tweede phase der Fransche revolutie, dat Staatsabsolutisme in te leiden, dan ware de principiële tegenstelling uitgemaakt, maar ook dan vrees ik niets, want dan sta ik met den heer Messchert van Vollenhoven in de vaste en onwrikbare overtuiging, dat niets in ons goede Nederland met zijn alouden zin voor burgervrijheid, die altijd de hartader onzer politiek is geweest, zoo onmogelijk zou kunnen slagen als een dergelijk streven.

Intusschen ik beslis nog niet. Op het speciale stuk van het *onderwijs* vind ik veeleer in de rede van den geachten afgevaardigde uit Haarlem *veel,* dat mijne sympathie heeft. Hij wil *Grondwetsherziening,* ik ook. Hij erkent, »dat de Staat niet voor alles zelf kan zorgen," en zegt dat het dan geschieden moet door particuliere

krachten, georganiseerd in vereenigingen, en wenscht dat deze een *publiek*rechtelijk karakter zullen erlangen. »Natuurlijk," zoo zegt die geachte afgevaardigde, *„kan dat alles niet ondernomen worden door den Staat alleen*; hij moet *particuliere* krachten te hulp roepen, en ook die zouden te kort schieten, wanneer zij niet konden gebruik maken van het middel van *vereeniging*. Dergelijke vereeniging werke als rechtspersoon: zij heeft, al blijft zij burgerlijk maatschappelijk, altijd een *publiekrechtelijk karakter*." Spreker doelde hierbij op *materieele* belangen, maar bestaat er nu bij hem bezwaar om ditzelfde denkbeeld toe te passen ook op de *zedelijke* volksbelangen? Beantwoordt de geachte spreker deze vraag toestemmend, dan onderschrijf ik op mijne beurt gaarne zijne woorden, waar hij zegt: »dat de Staat niet kan overlaten aan het toeval de zorg voor het onderwijs." Evenzeer stem ik hem toe, »dat de concurrentie op dat stuk onmogelijk is." Men spreke, dus liet hij zich uit, niet van concurrentie, want mijns inziens is deze evenmin denkbaar tusschen particulier en openbaar onderwijs, als tusschen de rechtsspraak door scheidslieden, en die tusschen rechters van den Staat." Kon dus ook hij tot het stelsel komen dat de Staat moet waken voor het onderwijs, maar, zelf niet bij machte zijnde daarin te voorzien, de particuliere krachten moet te hulp roepen en aan deze, in den vorm van *corporatien* optredend, een publiekrechtelijk karakter behoort te geven, dan komt hij het Engelsche stelsel, dat mij toelacht, reeds zeer nabij; een stelsel, dat hier nog te beter kan slagen, wijl wij bezitten, wat in Engeland ontbreekt, de *gewestelijke, provinciale* tusschenschakel tusschen het Rijksgouvernement en de gemeenten.

De Staat zou ik willen plaatsen voor een *recht* en een *plicht*.

Aan den Staat het recht: 1°. van *indirecten schooldwang* (hierover straks); 2°. recht van *legislatie*, dus ook tot bepaling van het peil waarop het onderwijs staan zal; 3°. het recht van *contrôle* en *inspectie*, en 4°. het recht van *diplomering*, of wil men, het recht tot uitreiking van onderwijsacten.

Maar dan ook een *plicht* tot het uitreiken van acten van bekwaamheid aan hem, die onderwijzen wil. Een plicht gegrond op het recht van den Staat om *indirecten* schooldwang op te leggen. Let wel: *indirecte* schoolplicht, dat is, ik acht den Staat allezins bevoegd om het volle genot van de rechten, die hij als Staat aan zijne burgers toekent, afhankelijk te stellen van zekere conditiën, waaraan zijne burgers moeten voldoen. Betwist niemand aan den Staat het recht om iemand, wiens denkvermogen in het ongereede kwam, zekere rechten te ontnemen, die hij anderen gunt, dan zie ik niet in, waarom men het volle genot van die rechten niet evenzeer afhankelijk zou mogen stellen van het voldoen aan zekere minimaal-eischen van intellectueele ontwikkeling.

Maar hieruit vloeit dan ook een *plicht* voort. Wanneer de Staat eischt, al is het *indirect*, dat ieder die de rechten, die hij verleent, genieten wil lager onderwijs zal ontvangen, dan behoort de Staat ook te rekenen met het feit, dat niet alle ouders het geldelijk ver-

mogen bezitten om te voorzien in de kosten van onderwijs voor hun kroost; en deswege zijn plicht erkennen om finantiëel te helpen, in dien zin, dat, stel het gemiddelde cijfer van kosten van elk kind ware *f* 25 — eene raming veel hooger dan tegenwoordig geldt — de Staat verplicht zou zijn om aan de ouders te betalen alles of zoo vele deelen van deze som, als aan hun eigen vermogen te kort schoot; dus niet, om gelijk men thans doet, de leden der maatschappij te verdeelen in *twee* klassen: *vermogenden* en *onvermogenden*, — (die verdeeling is onwaar. In de werkelijkheid vindt men zeer verschillende toestanden. Men vindt ouders die alles, anderen die een deel, anderen die twee of meer deelen, en eindelijk dezulken, die niets kunnen betalen) — maar volgens een *tarief*, zoodat elk van Staatswege ondersteuning ontving overeenkomstig zijn vermogen. Kon dat stelsel gevolgd worden, dan zou ik aan de tegenstanders willen vragen: wat verlangt ge nu nog meer voor den Staat? Dan toch hadt ge de zekerheid dat *alle kinderen van uw volk* onderwijs ontvingen, en dat *dat onderwijs beantwoordde aan de door den Staat gestelde eischen.* Mij dunkt, slechts één antwoord zou op die vraag te geven zijn. Ik hoop echter, dat het niet gegeven zal worden. Men zou namelijk kunnen zeggen: dan missen wij nog dat eene voordeel, dat wij thans hebben, om het Kantiaansche deïsme aan de jeugd in te prenten. Ik geloof *niet* dat men dat antwoord zal geven, maar let wel, indien het aanvaard werd, was daarmeê tevens het afdoend bewijs geleverd dat er waarheid school in de karacteriseering door den heer Groen van Prinsterer van de Staatsschool gegeven: dat ze is de *geprivilegieerde secteschool van een zeker godsdienstig stelsel.*

Nog op een tweeden plicht van den Staat wijs ik u: *het waken voor de gewetensvrijheid.* Zal het goed zijn, dan dient er waarborg te bestaan, dat de gewetensvrijheid op het schoolterrein nooit kan worden gekwetst, Het stelsel zou er weinig gevaar voor bieden, maar kwam het voor, dan diende de Staat tot het uiterste die vrijheid te veiligen, en wel op vierderlei wijs: 1°. door de oprichting van *strikt neutrale scholen*, aan de schoolraden te gelasten; 2°. door *huisonderwijs;* 3°. door het verleenen van *alterum tantum;* en 4°. en hierbij heb ik speciaal het oog op zeer enkele kinderen van Israëlieten, die in sommige provinciën ten platten lande verspreid wonen en toch op godsdienstig onderwijs prijs stellen, door het oprichten van *provinciale kostscholen.* Gaat men de finantiëele zijde van dit stelsel na, dan zal men zien, dat de meerdere kosten daarvan slechts zouden bedragen: *één millioen.* Op dit oogenblik worden door het Rijk, door de provincie en de gemeente gezamentlijk voor het openbaar lager onderwijs reeds besteed 5½ *millioen.* Komen hierbij de circa 90,000 kinderen, die thans nog buiten de school zijn, dan zullen natuurlijk de kosten van het onderwijs met circa een vierde vermeerderen. Dit brengt ons reeds op circa 7 millioen. De kosten voor de beloonigen van het onderwijzend personeel op de lagere school, die nu reeds ruim *f* 2,980,000 zouden bedragen, eischen verhooging. Men wil het minimum van

f 400 op *f* 900 brengen. Reken hierbij dat het personeel voor de klassen zal vermeerderd worden, en eene meerdere som van *twee* millioen is stellig niet te hoog geraamd. In de onderstelling dat het tegenwoordige stelsel goed en consequent wierd uitgevoerd en dus de vrije school al weêr wegslonk, wat nieuwe Staatsuitgaven vorderen zou, kan men dus veilig het budget op bijna elf millioen ramen, terwijl het stelsel door mij aangegeven, ongeveer twaalf millioen zou kosten.

En vraagt men nu wat de voordeelen van dit stelsel zijn zouden, dan antwoord ik: 1°. *dat men uit de abstractie der theorie tot de eischen van het concrete leven zou terugkeeren.* De Staat heeft, waar van onderwijs sprake is, te doen met *kinderen*, en bij kinderen vooral gaat de separatie van de onderscheiden deelen van hun leven niet op. Eerst de volwassen, en wêl de ontwikkelde mensch, bezit het vermogen om zoo te abstraheren, dat hij de onderscheidene uitingen van zijn leven vanéén scheidt. Niet alzoo het *kind*. Bij het kind is èn het sociale, èn het zedelijke, èn het godsdienstige, èn het intellectueele leven nog in een zelfden knop zaamgevat.

Ik geef volkomen toe, dat bijv. de natuurkundige het volste recht heeft om te zeggen: als ik de natuur waarneem, leg ik mijn hart het zwijgen op, abstraheer mijne werkelijke persoonlijkheid, en gebruik eenvoudig mijne instrumenten om waar te nemen en straks mijne waarnemingen door mijn denken te verbinden. Maar, wat ik bij den natuurkundige geoorloofd acht (mits hij niet de fout bega, die zoo dikwijls begaan wordt, om stelsels op te bouwen omtrent geestelijke dingen, waarvan de natuur hem niets leert), zoo betwist ik niettemin aan den Staat het recht om zulk eene separatie reeds bij het kind te maken,

Hoe wil men het zedelijk, godsdienstig en intellectueel leven bij het kind zich doen ontwikkelen, tenzij men het neme in *die* eenheid, die in het werkelijk leven voor het kind de eenige bestaansvorm is?

De geachte afgevaardigde uit Utrecht wees er op, dat onder het tegenwoordig schoolstelsel, de zedelijke standaard van het nationale leven niet vooruitging. Nu laat ik in het midden of er metterdaad aanleiding voor is, om dergelijk verwijt aan ons schoolstelsel te doen; steeds zal het moeielijk zijn zulk een pleit te beslechten. Maar onloochenbaar is het dat, wanneer de lagere volksklasse meer tot bewustzijn van hare kracht komt door de meerdere kennis, die men haar brengt, de vraag ernstige overweging verdient: is het kweeken van kennis niet het geven van een wapen in eene hand, waar het dan alleen veilig is, indien die hand tevens in eene zedelijke richting wordt geleid? Let op eene mededeeling in de *Quarterly review* van deze maand, waarin erkend wordt, dat bij het opmaken van de laatste statistische gegevens voor de strafrechtspleging te Londen, gebleken is, hoe de vermindering der wanbedrijven voor het grootste gedeelte te wijten is aan den invloed der Christelijke philanthropie. Een uittreksel van die statistiek vindt men onder anderen in *het Vaderland.*

Voorts, een ander niet minder belangrijk voordeel is 2o. *de emancipatie van het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis.* Zal ons volk niet langzamerhand ontaarden in een groep van wereldburgers, maar het echt nationale leven voortdurend gekweekt worden, dan is, wie stemt het niet toe? het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis daartoe het van zelf geboden middel. Denk nu aan een recent voorbeeld. Ik haal het aan, *sine ira ac studio.*

In de eerste zitting van de vorige week heeft de heer C. van Nispen, op mijn beweeren, dat ook het tijdperk van Willem den Zwijger en van onze republiek eene schoone bladzijde in onze geschiedenis besloeg, geantwoord: hoe kunt gij van mij vergen, dat ik een tijdperk schoon zal vinden, waarin mijne geloofsgenooten vervolgd zijn? Ik eerbiedig die overtuiging ten volle. Maar let op de gevolgtrekkingen, die er uit voortvloeien. Hij keurde dat tijdperk natuurlijk niet daarom minder schoon, omdat des heeren van Nispens *geloofsgenooten*, maar omdat burgers om des geloofswille vervolgd worden. Ga nu terug. In het tijdperk dat daarachter lag, was de geloofsvervolging van nog vrij wat erger natuur; onverschillig waar ze trof; en in de grafelijke regeering vinden we tot zelfs in de 11de en 12de eeuw sporen van vervolging, bij ontdekking van ketterij. En evenzoo, na 1789 vinden we in de histoire contemporaine weêr sporen van soortgelijke vervolging, ditmaal van de afgescheidenen. Respecteer nu, gelijk ik doe, elks overtuiging en elks smaak, maar dan vraag ik toch: wat blijft er, als men, gelijk de wet en mijns inziens te recht eischt, op de neutrale volksschool zulk eene overtuiging ontzien moet, van uw onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis?

Een derde voordeel zou zijn dat het *onze politiek verbeteren zou.* Onze politiek, wie erkent het niet? is bedorven, juist doordien de onderwijsquaestie de spil is geworden waarop die politiek zich beweegt. Welnu, eerst wanneer op dit punt de partijen verzoend en aan elke rigting regt en gewetensvrijheid zal gewaarborgd zijn, kan de mogelijkheid voor ons politiek leven geboren worden, om uit het keurslijf en het gewrongen verband waarin wij thans gekneld zitten, los te komen; en eerst dan zal een nieuwe en frissche stroom ontspringen, waaruit nieuwe stelsels en programmata, en daardoor zuiverder partijformatien, in het leven kunnen treden.

Eindelijk 4o. *Ook de ouders komen eerst door zulk een stelsel tot hun regt.* Thans zijn school en ouders twee en hoogst bedenkelijk de gevolgen uit die scheiding voortvloeijende. Of is het wonder dat de banden van gehoorzaamheid en onderwerping, die de kinderen aan de ouders moeten verbinden verzwakt worden door het tegenwoordige schoolstelsel? Kinderen die school gaan staan het grootste gedeelte van den dag onder de leiding van den meester. Is nu deze, in vele opzichten, andere denkbeelden toegedaan, dan vader en moeder, moet dan het kind, dat reeds uit zijn aard dikwijls te huis tegen de denkbeelden zijner ouders in verzet kwam, in de opvattingen van zijn meester geen steun vinden *tegen zijne ouders*, en moet daar niet uit volgen tekortschieting in den eer-

bied dien zij aan hun ouders verschuldigd zijn? Dit zijn geen hersenschimmen. Van soortgelijke feiten kan ieder zich in de huisgezinnen overtuigen. En is het dan of is het niet, vooral waar de sociale quaestie zich al sterker doet gelden, van het uiterste belang dat de beginselen van orde en gezag, die in de zamenleving van het huisgezin hun oorsprong vinden, eer versterkt worden dan verzwakt? Ik voeg er nog dit bij: *het stelsel dat ik aanprees, rust op echt Nederlandsche beginselen.*

De heer Tak heeft onlangs in deze Kamer, bij de discussie over den waterstaat, geëischt, dat toch op dit gebied vooral de Nederlandsche beginselen moeten gehandhaafd en de Fransche zooveel doenlijk verbannen worden. Te regt zoo ik meen. Want meer dan iets anders heeft onze waterstaat, door zijn *vrij en corporatief* bestuur van dijken en polders, van waterschappen en heemraadschappen, ons nationaal karakter gevormd. Waar ik nu niet anders beoog, dan om op het onderwijs dat zelfde *vrije en corporative* stelsel toe te passen, schenkt gij mij wel elk nader bewijs, dat wat ik aanprijs werkelijk op *Nederlandsche beginselen* berust.

Slechts twee bezwaren zouden mijn stelsel in uw oog kunnen drukken: òf dat het te veel kosten zal, òf dat er grondwetsherziening toe noodig is. Welnu, op het eerste antwoord ik met den heer Haffmans: wij zijn rijk genoeg om fatsoenlijk te leven. Op het tweede, tot grondwetsherziening: wij mogen het willen of niet, het komt toch.

II. Dit brengt mij van zelf tot het tweede punt dat ik bespreken wilde: *Wat is er nu reeds te doen, door herziening van de schoolwet tot verbetering in den bestaanden toestand?*

Het stelsel van publiekregtelijke corporatie, het spreekt van zelf, is onder de tegenwoordige Grondwet niet te bereiken. Immers art. 194 handhaaft 1°. niet slechts het regt van leglislatie en controle, maar wil ook dat de Staat, langs *administrativen* weg, zelf onderwijzend optrede; 2°. het stelsel van *schijnconcurrentie;* 3°. twijfel ik of onder onze tegenwoordige Grondwet een *conscientie clausule* zou te vinden zijn, die de gewetensvrijheid in Nederland ten volle waarborgde.

Nu wil ik ook ten opzigte van de schoolwet geen partijprogramma in den kwaden zin van dit woord geven, maar mij op het standpunt van de Grondwet stellend, met de meeste loyauteit vragen: wat is er reeds op het oogenblik te verbeteren binnen de perken, die ons gesteld zijn? In de bekende rede die dreunde van het laden en springen van zeker kanon, werd mij door den geachten afgevaardigde uit de residentie verweten, dat ik niet *precies* genoeg was. Toen verwees ik naar dit debat, en wensch daarom thans de toen gemaakte bedenking, mij dunkt het veiligst, te rescontreren door nu *zeer precies* te zijn.

Welke eischen ik dan aan de tegenwoordige schoolwet zou willen stellen; of ik nòg schrapping van het woord *Christelijk* vraag? Mijnheer de Voorzitter, ik zie van dien eisch af, en zal u zeggen, in welken zin. Men weet, Jean Maria Farina heeft zijn proces tegen zijne concurrenten laten varen, zoodra de gebruikers der

Eau de Cologne, juist door zijn proces, op heel de wereldkaart het verschil tusschen de *Josephs*- en de *Jülichsplatz* kenden. Welnu, in den zin van *lucus a non lucendo*, sta het woord *Christelijk* mijnentwege in de schoolwet. Heel het volk weet thans, dat het is *chrîstiana a non chrîstianisando*. Was daarom het eerste program van den heer Groen van Prinsterer doelloos? Integendeel, zijn doel is bereikt; het moest dienen om de natie de oogen te openen, en heel de natie weet thans wat er van het Christelijk karakter onzer staatsschool zij. Daarna heeft men geëischt herziening van art. 194 der Grondwet, en thans *algemeene grondwetsherziening*. Strijdt dat? Neen, mits men in het oog houde, dat hierbij in het spel is niet slechts *een* staatkundig beginsel, maar *het* al beslissende beginsel dat alle staatkunde beheerscht.

Wat is de groote grief die de Christelijk-historische richting tegen de tegenwoordige Staatsinstellingen heeft, eene grief zelfs gedeeld door velen die niet tot onze richting behooren? Dit, dat onze tegenwoordige staatsinstellingen aan eene coterie of partij, die eenmaal tot de hoogste macht is opgeklommen, het recht en de bevoegdheid geeft om het geheele Staatsgezag te exploiteren te zijnen bate. Let wel, in dien zin dat zulk eene partij de geheele immense macht van het Staatsgezag besteden kan om de natie met hare beginselen te endoctrineren door de school. Dat is niet billijk; dat moest niet zoo zijn, en indien de geachte afgevaardigde uit Utrecht de tirannie, die hij brandmerkte, in dien zin bedoelde, sluit ik mij van heeler harte bij hem aan. Tegen dat stelsel sta ook mijn protest. Daaraan juist hangt het groote alles beheerschende staatkundig beginsel, of gij al dan niet aan de minderheden in den Staat waarborg wilt geven dat zulk eene ondragelijke tirannie tevens onmogelijk zij. Wilt gij dien waarborg dan moet ge het terrein van het beschreven regt zooveel mogelijk uitbreiden, wat aan de willekeur der administratie verblijft zooveel doenlijk beperken, en daardoor de kracht der meerderheid aan de banden leggen van het regt. En omgekeerd, looft gij het stelsel, dat op dit oogenblik ten onzent vigeert, maak dan het beschreven regt zoo kort mogelijk en verbreed het terrein waarop de partij-invloed kan heerschen.

Maar vergeet dan ook den nooddwang, die dit laatste stelsel u zelven oplegt. Immers, dan *kunt* ge er niet voor terugdeinzen, om, hebt ge eens den voet in den stijgbeugel, den tegenstander des noods met uw sporen het aangezicht open te rijten, want dit weet ge, gelukt het hem u uit den zadel te ligten, dan ook aan hem het recht om u te tiranniseren en op zijne beurt diezelfde universele staatsmacht, die eerst u ten dienste stond, te gebruiken tegen u, om de natie te endoctrineren met beginselen die u vijandig zijn.

Daarom: wijziging van art. 194 der Grondwet of wel generale Grondwetsherziening is in politieken zin een volstrekt eensluidend program. Het is beide malen een zelfde protest tegen *het tekort in waarborg van gewetensvrijheid, waarover we ten laste van onze staatsinstellingen klagen.*

En nu de spéciale wijzigingen, die ik zou meenen, dat nu reeds in onze schoolwet zijn aan te brengen. Ze zijn van tweederlei aard: wijzigingen uit hoofde van het *paedagogisch* en wijzigingen rakende het *regtsbeginsel.*

Voor zooveel de paedagogische beginselen betreft, wensch ik: 1o. dat het *uitgebreid lager onderwijs* in dier voege zich naar de werkelijkheid schikke, dat het voldoe aan de vereischten, die het volksleven zelf stelt. Immers, het volk is niet om de school, maar de school om het volk. Het uitgebreid lager onderwijs moet daarom verschillen naarmate het gegeven wordt op het platteland of in de steden. Op het platteland moet het dienen voor de *a. urbane kolonie* die men op onze dorpen vindt, en *b.* voor de *theoretische opleiding van den landbouwer.* In de steden daarentegen moet het voldoen *a.* aan de behoefte naar iets hoogere ontwikkeling *van de lagere burgerklasse*, en *b.* door middel van *vakscholen*, strekken tot *theoretische opleiding voor de ambachten.*

2o. dat men bij scholen van lager onderwijs *drie rangen invoere voor het onderwijzend personeel.* Ook dit is een eisch aan den werkelijken toestand van het volksleven ontleend. Eene dorpsschool van 120 à 150 leerlingen is geheel iets anders dan eene stadsschool van 500 scholieren, komende uit eene bevolking, die intellectueel doorgaans hooger staat. De vrijheid om hulponderwijzers aan het hoofd eener school te plaatsen, vermeerdert het aantal rangen niet. Veeleer is art. 20 van de wet van 1857 eene vlek op onze wetgeving. En zijn er met der daad *twee* soorten van scholen, dan is ook *een dubbele rang* van onderwijzers onmisbaar. Wil men den eenen rang dien van *hoofdonderwijzers* en den anderen dien van *onderwijzers* noemen, mij om het even, mits voldaan worde aan den eisch, dat het onderwijzend personeel voor onze steden eene hoogere intellectuele ontwikkeling bereike, uitgedrukt in hunne qualiteit.

3o. *herstel van de schoolhierarchie.* Thans wordt een hulponderwijzer door den gemeenteraad aan den hoofdonderwijzer *toegevoegd.* Dit strijdt met het monarchaal karakter van eenheid van de school, en daarom wensch ik dat de hulponderwijzers niet zullen benoemd worden dan op voordracht van de hoofdonderwijzers.

4o. *differentiele regeling der schooluren, voor het land en voor de steden*, opdat het onderwijs ten platten lande zich kunne schikken naar de behoeften van den veldarbeid, en niet deze misstand voortbesta, dat de dorpskinderen week op week de school verzuimen zonder in hun geweten te gevoelen dat hierin iets kwaads steekt; wijl de natuur in het dorpsleven het eischt en de publieke opinie het niet veroordeelt.

5o. *verhooging van het minimum-salaris*, maar niet in dien zin, waarin het bij voorbeeld door de Vereeniging voor volksonderwijs gevraagd wordt, die in dezelfde fout vervalt als de schoolwet, door namelijk een zelfde minimaal-cijfer aan te nemen voor alle gemeenten des rijks. Zelfs met een minimaal-cijfer van *f* 900 zou de onderwijzer in Amsterdam of Rotterdam gebrek lijden, terwijl een ander in menig klein dorp er in betrekkelijke weelde van zou

kunnen leven. Eisch is derhalve een tarief van minimum-salarissen, dat niet alleen aanwijst het minimum voor een dorp, maar ook de minimaal-cijfers voor de vlekken, de steden, waar het leven duurder is.

6o. *verlaging van het cijfer der scholieren in verhouding tot het onderwijzend personeel,* door eenvoudig van 70 leerlingen te stellen 50; maar ook te beletten dat voor onderscheidene klassen dezelfde onderwijzer te gelijkertijd optrede. Dit is eene grove fout in onze schoolwet, dat ze een onderwijzer hoogstens met een enkelen kweekeling onderwijs laat geven. soms voor vier of vijf klassen te gelijk.

Eindelijk 7o., *regeling van de programma's voor de examina bij de wet.* De programma's der examina zijn het die het peil van ontwikkeling aangeven, waarop het onderwijs in de school zal staan. Dit nu mag nooit aan een Koninklijk besluit worden overgelaten, maar moet wettelijk geregeld.

Dit wat het paedagogische betreft; nu wat de *rechtsbeginselen* aangaat. Te dien opzichte vier eischen.

1o. In art. 16 schrijve men het imperatief mandaat voor alle gemeentebesturen, om zooveel *school-accomodation* in gereedheid te houden als vereischt is voor het aantal kinderen, wier ouders of voogden toelating op de openbare school voor hunne kinderen of pupillen begeeren.

Het tarief vast te stellen bij de wet. Ook die eisch is billijk. Thans heeft willekeur vrij spel. Denk onder meer aan een recent voorbeeld, aan wat onlangs in eene gemeente nabij Leeuwarden is geschied. In die gemeente van 5780 zielen bestonden reeds 13 openbare scholen voor lager onderwijs, en stelde de gemeenteraad voor er nog eene 14de school bij te bouwen. Waar? In een gehucht waar 67 gezinnen wonen, waarvan schier al de kinderen eene school bezochten, door particulieren opgericht, zoodat slechts voor de kinderen uit 3 gezinnen eene openbare school noodig bleek, en die openbare school was er in een hulplocaal van het gehucht. Ja, wat nog erger is, de ouders dier kinderen waren met hunne woning dusdanig gesitueerd, dat de afstand van hunne woning tot de reeds bestaande school even groot of nog korter was, dan de afstand tot de kom van het gehucht, waar men de nieuwe school bouwen wil. En desniettemin heeft men (zie ook hieruit hoezeer alle concurrentie onmogelijk is) om de concurrentie te dooden het plan doorgezet om nog eene 14de school op te richten en — of het te regt of ten onregte was laat ik daar — het beroep van belanghebbenden op de Gedeputeerde Staten en zelfs op den Koning heeft niet gebaat.

2o. *Herleiding van de abstracte theorie van art.* 23 *in eene concrete gewetensclausule,* Zoo als het artikel nu luidt schijnt het waarborgen voor de conscientie te geven, maar geeft het die inderdaad niet. Ik wensch dus dat men er de abstracte formule uit lichte en daarvoor in stee geve de concrete aanwijzing der grenzen, waarbinnen de onderwijzer zich in de school te bewegen heeft.

3o. Geen subsidie, want op het stuk van onderwijs behoeft men,

gelijk de heer Groen van Prinsterer gezegd heeft, geen aalmoes te vragen. Ik vraag *restitutie*. Restitutie is de benaming die men gebruikt als men *recht* vraagt, subsidie als men eene aalmoes zoekt af te troggelen. Daarom restitutie, in denzelfden zin waarin die reeds feitelijk bestaat, bijv. te Amsterdam, waar het gemeentebestuur restitutie aan het Israëlistische gasthuis geeft voor de kosten die aan de stad bespaard worden, doordien de Israëlitische gemeente voor een eigen gasthuis zorgt. Nog onlangs heeft de heer de Mol Moncourt in den gemeenteraad van Groningen met cijfers aangetoond, dat particulieren aldaar door stichting van bijzondere scholen aan den gemeenteraad eene som van *f* 400,000 hebben uitgehaald, kosten, die de gemeente zelve zou hebben moeten dragen, bijaldien het particulier initiatief zich niet zoo krachtig had geopenbaard. Datzelfde nu geldt van alle onze groote gemeenten. En daarom vraag ik, dat elke gemeente beginne met ruimschoots te voorzien in de behoeften van hare openbare school-*accomodation* (ik gebruik dit vreemde woord, omdat het volledig uitdrukt wat ik bedoel), maar dat zij daarna vrage, voor hoeveel kinderen zou bovendien nog te zorgen zijn, indien het bijzonder onderwijs niet in hunne behoefte voorzag, en dan de gelden die dit zou vorderen, pondpondsgewijze beschikbaar stelle voor hen die een deel dezer lasten van de schouders van het gemeentebestuur namen door hun particulier initiatief.

En eindelijk 4o. *uitloving van eene vaste premie, uit te keeren aan ieder onderwijzer die een candidaat heeft opgeleid, door wien met goed gevolg het hulp- of het hoofdonderwijzers-examen wordt afgelegd.* Er is broodsgebrek aan onderwijzend personeel, en uit dien hoofde behoort de Staat elke poging aan te moedigen die strekt om het beschikbaar onderwijzerspersoneel te vergrooten.

Hierbij laat ik het. Dit zijn nu zeer scherp gepreciseerde eischen, geen nevelen, maar heldere waterdroppelen, die men slechts heeft zamen te voegen, en zie, de beek vliet.

III. En hiermede kom ik ten slotte tot mijn laatste vraag: *Is er winste te hopen van eene overmaat van ministeriele dubbelzinnigheid?*

Daarbij allereerst een woord van dank en hulde aan dezen Minister. Vergelijk ik toch wat thans in de Troonrede werd toegegezegd, met hetgeen vroegere Ministers hier achtereenvolgens verklaarden, dan is er metterdaad oorzaak tot tevredenheid. Klopt men bij dezen Minister aan, dan heet het niet meer gelijk bij Thorbecke: »wil morgen terugkomen!" of als bij Fock: „de luiken gesloten, en geen gehoor hoe men ook luide", of als bij Geertsema: »de klepel uit de bel genomen, om burengerucht te voorkomen"; neen, maar dan wordt u beleefdelijk opengedaan, men laat u binnen en wijst u de antichambre. Wel wordt ge verzocht in die antichambre nog een poos te wachten, omdat de professoren nog binnen zijn, maar, zijn die eens geholpen en is de wet op het hooger onderwijs gereed, dan, ja dan zal men u ook aandienen.

Een woord van dank ook daarvoor dat de Minister onze partij heeft genomen tegenover de Eerste Kamer. Dat collegie had in

zijn adres van antwoord op de Troonrede den wensch uitgedrukt, dat de beginselen van de onderwijswet mogten gehandhaafd en *beveiligd* worden. De Minister zweeg daarop, en ik wil niet ontveinzen dat dit zwijgen bij mij een oogenblik bevreemding wekte. Maar even spoedig is die bevreemding toch geweken en omgeslagen in tevredenheid, ja zelfs tot dankbaarheid, toen wij den Minister in antwoord op de interpellatie van den heer van Zuijlen in deze Kamer hoorden verklaren: de eenige beginselen, die ik voorsta zijn: *niet wijziging van art.* 194 (nu dit wist ik, en al zou ik dit anders wenschen, onder 's hands moet ik hierin wel berusten) en de openbare school *bruikbaar en toegankelijk voor allen.* Intusschen die verklaring kon den Minister in het vuur der improvisatie zijn ontsnapt zonder zijne *pensée intime* volledig nit te drukken. Maar neen, in de Memorie van Beantwoording op hoofdstuk I is hetzelfde nog eens letterlijk herhaald, onder bijvoeging dat in den boezem der Regering in dezen geest over de zaak was besloten. Dit laatste mogt men stilzwijgend veronderstellen. Immers, geen Ministerie kan aan de groene tafel gaan zitten met het voornemen om de schoolwet te herzien, zonder vooraf te weten *op welke basis.* Wanneer nu de schoolwet gewijzigd zal worden overeenkomstig *de belangen der natie,* slechts onder dit ééne voorbehoud, dat *de openbare school bruikbaar en toegankelijk zij voor allen,* dan vraag ik: wat zou ik beter wenschen? Ik heb daarmede volkomen vrede. Ik moet zelfs verklaren dat, indien ik mijnerzijds een minimum van behoud van beginselen in de schoolwet had moeten aanwijzen, mijne minimaalrekening waarschijnlijk niet zoo laag zou hebben durven gaan.

Is er dan *ondubbelzinnigheid?* Ik geloof het allezins. Ik vind de verklaring uitermate duidelijk. Voor mij blijft, als ik de verklaring lees en herlees, geen enkele vraag over. Maar toch algemeen denkt men er niet zoo over. Sommigen meenen dat er nog zekere onbepaaldheid, zekere duisterheid in ligt. En daarom wenschte ik wel dat de Minister kon goedvinden alsnog een toestemmend antwoord te geven op deze vraag: *is het door u aangegeven beginsel, dat de openbare school bruikbaar en toegankelijk voor allen zij, het eenige beginsel dat gij in de bestaande schoolwet wenscht te maintineren?*

Oordeelt de Minister van Binnenlandsche Zaken intusschen — want in staatkundige zaken geldt de eisch der voorzigtigheid — dat het niet geraden is op die vraag nu reeds een pertinent antwoord te geven, dan ben ik bereid *te wachten.* Maar moet er toch gewacht worden, dan bestede men dien tijd des wachtens op doeltreffende wijs. Bijvoorbeeld door te benoemen, wat het belang dezer materie wel waard is, hetgeen de Engelschen noemen: *a royal commission.* De heer Thorbecke oordeelde in zijn »Brief over het Geldersch polderreglement" dat zelfs voor die zaak het benoemen van zulk eene commissie, — niet eenvoudig eene Staatscommissie van advies, maar eene commissie waarbij alle belanghebbenden hunne wenschen en belangen kunnen bekend maken — hoogst wenschelijk, zoo niet noodzakelijk ware geweest. Welnu, ik maak in zake het onderwijs zijne woorden tot de mijne: »Moet niet zulk

eene instructie de overweging van het ontwerp bij de Staten voorafgaan? Vooral ten aanzien van maatregelen, welke op vele bijzondere belangen invloed hebben, meenen de Britsche wetgevers de raadpleging zoo ver mogelijk buiten hunne vergaderzaal te moeten uitbreiden. Hoezeer steekt bij deze hooge en bescheidene wijsheid de ligtvaardige haast onzer vergadering af!" De heer van Zuijlen heeft reeds $1^1/_2$ jaar geleden in deze Kamer dezelfde gedachte aan de Regeering in overweging gegeven. En daarom, ik zou zeggen: de krankheid is aangewezen, doortastend handelen is noodig. Indien gij niet kunt komen tot de pertinente verklaring die ik wensch, en kunt ge geen eigen advies laten hooren, *houd dan consult.*

Maar liever nog ontving ik de gewenschte pertinente verklaring, en wel om de winst die dit bieden zou voor het *volk*, voor de *Kamer* en voor den *Minister* zelf.

Winste voor het *volk*. De publieke volksopinie houdt zich steeds met deze materie bezig, maar redeneert, gelijk men zegt, in het honderd; zij zwalkt stuurloos op de golven van eene ongedisciplineerde discussie voort: zij kiest niet het vaste punt waarop zij den blik kan rigten. Eerst als de Minister van Binnenlandsche Zaken een stellig woord spreken wil, zal zij een baken hebben waarop zij kan aansturen. Dan zal de publieke opinie hare taak kunnen afspinnen, eer de Kamer de hare aanvangt en bij de natie eene opinie doen rijpen, waarover de Kamer zal hebben te beslissen.

Maar ook voor de *Kamer* acht ik het van belang dat men tot eene pertinente verklaring van zienswijze kome. Nog slechts weinige maanden scheiden ons van de verkiezingen. Nu is er eene opinie in de pers en in vele kringen der natie dat de Kamer niet meer geheel en al het orgaan is van de levensgedachten die in den boezem der natie gisten, en dat zij uit dien hoofde niet meer het onverdeeld vertrouwen der natie bezit. Ik zeg niet, dat ik zoo oordeel, ik constateer slechts het feit, dat er aldus geoordeeld wordt.

Hoe daaraan een einde te maken? Het best, dunkt mij, door de periodieke verkiezingen, mits deze zuiver als goud zijn, dat wil zeggen, dat men bij de verkiezingen in elk district wete, welke beginselen de tegenwoordige leden in deze alles dominerende quaestie zijn toegedaan. Ik voor mij althans heb mede daarom zoo uitvoerig mijne denkbeelden over de schoolwet gepreciseerd, opdat het publiek zou kunnen oordeelen, het aan mijne kiezers overlatende in hoeverre die denkbeelden hun gevallen.

Ook voor het *Ministerie* ten slotte acht ik een duidelijke, ondubzinnige verklaring schier onmisbaar. Eene Regeering moet leiden en niet geleid worden. Met instemming hoorde ik daarom van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat het gezag zijns inziens hier uitgaat van den Koning, en dat hij er bijvoegde: »Wij, Regering, maken ons niet tot de geëmancipeerden der Staten-Generaal; wij komen met onze overwegingen en denkbeelden, en laten het aan de prudentie der Staten ter beoordeeling, of onze voorstellen al dan niet hunne goedkeuring wegdragen." Maar dan mag ook, zal het Kabinet in de trouw der natie wortelen, de leidende poli-

tieke gedachte niet ontbreken, waarnaar men het streven der Regering kan beoordeelen.

De Minister bezigde onlangs, naar den trant onzer weinig poëtische eeuw, de min aesthetische beeldspraak, ontleend aan het stoomwezen: »Remmen in Indië, harder stoken in Nederland." We zullen dus per sneltrein reizen. Maar dan ook een verzoek. Aan de groote stations heeft men althans bij sneltreinen de goede gewoonte om boven elken coupé een van verre leesbaar bord te hangen, aanwijzende de plaats van destinatie. Schrijf zoo ook gij, Minister, eer we in uw politieken trein stappen, met woorden voor geen tweeërlei uitlegging vatbaar, boven den reiswagen, waar ge ons heenvoert. Een Koninklijken expresstrein hebt gij ons toegezegd. Te beter. Liever een express, dan wat men in Frankrijk noemt een *train omnibus*. Slechts eene bede: als het zóó snel moet gaan, spoor dan niet al te lang in nachtelijk donker.

In de zitting der Tweede Kamer van 8 December 1874 (Algemeene beraadslaging over het *lager* onderwijs) sprak de heer Kappeyne van de Coppello o. a. het volgende:

Moet de Kerk en niet de Staat zich met die taak (het onderwijs) belasten?

Indien de Kerk het doet, dan moet zij het monopolie hebben: want dan kan zij niet dulden, dat er eene school bestaat, die niet onder haar kerkelijk opzicht geplaatst is. Dan is dus niet alleen de Staatsschool, maar ook de particuliere vrije school onmogelijk. Daarentegen zal de Staat, wanneer hij die zorg op zich neemt, èn de vrije particuliere school, èn de gezindheidsschool gaarne naast zijne scholen zien verrijzen; want de Staat is het eigentlijk alleen om het *wereldlijk* onderwijs te doen. Dat dit wereldlijk onderwijs niet bedorven wordt, al wordt het met een godsdienstigen zuurdeesem in deze of gene richting doortrokken, dat zal ik niet betwisten. Ik erken integendeel, dat er vele gezindheidsscholen zijn, waar het onderwijs zelfs beter is dan op de openbare scholen.

En nu heb ik uitsluitend te doen met wereldlijk onderwijs. De geachte afgevaardigde uit Gouda heeft mij toch zeer goed begrepen, toen hij er niet aan twijfelde, of ik wenschte de Staatsschool geenszins als vijandin tegenover de gezindheidsschool te plaatsen. Eene Staatsschool, die zou moeten strekken tot verbreiding van eene zoogenaamde natuurlijke godsdienst, bestreken met een Christelijk vernis, is mij een even groote gruwel als hem.

Indien alzoo de Staat volkomen kan beantwoorden aan de eischen, zijn onderwijs behoorlijk inrichten en de vrije particuliere school even als de gezindheidsschool naast zijne scholen dulden kan, dan ligt reeds daarin het bewijs, dat in onze maatschappij de Staat voor het onderwijs zorgen moet en niet de Kerk, en dat te meer, omdat wij eigentlijk niet te doen hebben met de Kerk,

maar (vooral waar sprake is van gemoedsbezwaren) hoofdzakelijk slechts met ééne enkele partij in één bepaald kerkgenootschap, en deze zeker kan nooit harerzijds op de school aanspraak maken. Indien bijv. de geachte spreker uit Gouda ons te gemoet voert: »Gij hebt den Bijbel van de school verbannen," zou ik hem kunnen vragen: »Wilt gij den Bijbel op de school, uitgelegd door mij?" Indien de geachte afgevaardigde uit de woorden waarin de rijken, die in de laatste dagen schatten vergaderen, door den Eschatoloog tot bekeering worden vermaand, het bewijs trekt dat in Nederland een wetboek van den arbeid moet worden ingevoerd om onze toekomst te verzekeren, dan is die uitlegging, indien ik haar in het verband lees, mij vreemd; maar wanneer dien spreker uit hetzelfde kapittel de woorden worden voorgehouden waarbij de eed verboden wordt, dan geeft hij mij eene uitlegging, waardoor het verbod vervalt. Ik geloof dat hem de gaaf der uitlegging beter eigen is dan mij, maar ik vraag: Beteekent uw Bijbel op school iets anders dan dien Bijbel uitgelegd, toegepast en gebruikt zoo als gij het verlangt? En is het dan wonder, dat er geen Bijbel op de school wordt toegelaten, indien die school niet is eene bepaalde gezindheidsschool?

Maar indien aan de Kerk het onderwijs niet kan worden overgelaten en dat ook omdat zij, al is zij van verlichting niet afkeerig, toch voornamelijk en zoo noodig uitsluitend het oog vestigt op het zieleheil van hare kinderen, niet op hunne aardsche belangen, dan vraag ik, of, wanneer de Staat een behoorlijk georganiseerd onderwijs weet te stichten en te onderhouden, dan de eisch niet gerechtvaardigd is, dat ook ieder kind van het lager onderwijs zal gebruik maken?

Men zegt: dat is in strijd met het recht van de ouders. Dat recht van de ouders begrijp ik niet. De geachte spreker uit Arnhem voegde mij bij de algemeene beschouwingen te gemoet: uw begrip van publiek recht is klassiek. Dat is ook zoo; ik heb het, even als hij, uit de Instituten van Justinianus geleerd. Maar hij voegde er bij: De Christelijke maatschappij is gebouwd op het huwelijk, en dientengevolge op de familie. Daargelaten of de Kerk in de eerste eeuwen zich zoozeer eene voorstanderes van het huwelijk betoond heeft, weet ik niet beter of de kerkelijke definitie van het huwelijk is ook weder aan het Romeinsche recht ontleend; maar ik weet tevens, dat het Christelijk, zoo men wil, maar ik zou liever zeggen Germaansch rechtsgevoel de rechtsbetrekking tusschen ouders en kinderen geheel veranderd heeft. Terwijl volgens het Romeinsche recht het kind was een voorwerp van recht van den vader, wil het Germaansch recht die rechtsbetrekking geregeld hebben naar de verplichtingen der ouders jegens de kinderen. Het kind is geen voorwerp van recht, maar van liefde. Nu vraag ik: kan eenig vader beweeren, dat het zijn plicht is aan zijn kind het eerste onderwijs te onthouden, wanneer de school, waarin dat onderwijs genoten wordt, voor het kind door den Staat kosteloos opengesteld is? Zegt men: »Indien gij dat wilt, onderdrukt gij

de minderheid," zou ik bijna zeggen: »Welnu, dan moet die minderheid maar worden onderdrukt, want dan is zij de vlieg, die de gansche zalf bederft, en heeft zij in onze maatschappij geen recht van bestaan."

Dr. A. Kuyper antwoordde in dezelfde zitting o. a. het volgende:

De geachte spreker (de heer Kappeijne) heeft zijn stelsel geconcentreerd in deze, ik zeg het met diepen ernst, ontzettende uitdrukking: *„dan moeten des noods de minderheden maar onderdrukt, want dan zijn zij de vlieg, die de apothekerszalf stinkend maakt.*" Dat enkele woord is mij een volkomen genoegzaam antwoord op mijne vraag, gisteren gedaan: waarde ambtgenoot, waar zit gij? Zit gij werkelijk in dien somberen hoek, waar het despotisme, waar de tirannie, waar het Staatsabsolutisme zijne tente heeft opgeslagen? Wat is absoluut? *Absoluut* is wat geen grenzen heeft, of wat geen andere grenzen heeft dan het zich zelven gelieft te stellen. Nu vraag ik den spreker: waar zijn bij uwe Staatstheorie de grenzen die de staatsmacht beperken? En hij weet ze zoo weinig aan te wijzen dat als er ten slotte in de conscientie althans zich nog eene grens voor de staatsmacht zou aanbieden, hij zegt: Verpletter die minderheid, en neem die vlieg, die mijne kostelijke zalf bederven zou, weg! Daartegenover, hij vroeg stelsel tegen stelsel, stel ik dit: dat de staatsmacht wel ter dege haar grenzen heeft en dat die grenzen het product, de resultant moeten zijn van de worsteling tusschen den Staat en de levensvragen der maatschappij. In die maatschappij bestaan zelfstandige kringen, wier eigenaardig gezag niet ontleend is aan den Koning op aarde, maar aan den Koning daar boven, en in hunne worsteling met den Staat zijn zij het die de grenzen bepalen, waar binnen het Staatsgebied zich te beperken heeft. Wanneer een vader liefde, eerbied en gehoorzaamheid van zijne kinderen eischt, ontleent hij het gezag daartoe niet aan de Grondwet maar aan Gods ordening, want hij is vader over zijn kind „bij de gratie Gods", even goed als onze Koning bij de gratie Gods regeert over het Koninkrijk der Nederlanden. Zegt nu de geachte spreker dat de staatsmacht dermate moet uitgebreid dat ten leste *zelfs de conscientie* zou moeten onderliggen; en vraagt gij mij dan wat mij tegenover dat streven als laatste steunpunt geldt, als onwrikbare vastigheid, waardoor het vrije leven der maatschappij kan gewaarborgd worden, dan antwoord ik: dat biedt u *het geloof.*

Het *geloof*, dat is geen confessionele belijdenis, maar dat geloof, hetwelk de innerlijke verbondenheid van mijn persoon in het diepste van mijn hart is aan dien God, die leeft daarboven, en aan wiens almacht ik door het geloof de macht kan ontleenen om, indien al de Staat zijne gansche macht tegen mij keerde, des noods alleen pal te staan en te toonen, dan in de conscientie, mits door het geloof aan een hoogere macht verbonden, eene grens gesteld is, die zelfs de Staatsmacht niet duurzaam kan overschrij-

den. Raadpleeg de historie slechts. Zoo dikwijls de *Staatsmacht* beproefd heeft over die macht *daar binnen* te heerschen moge zij tijdelijk hebben getriumpheerd, maar zij is steeds geëindigd met te bezwijken.

Kwam dan ook ooit de dag, Mijnheer de Voorzitter, — en hiermede zal ik eindigen — waarop aan deze ministeriele tafel eene Regeering plaats nam, die sprekers program als Regeerings programma aankondigde, zeggende dat ze des noods de minderheden onderdrukken, en de vlieg dooden zou, die de bereide zalf bederven kon, ik zou haar toeroepen: neem dan ook uit het wapenschild der Nederlanden weg *den Leeuw*, het beeld der fierste vrijheid, en stel er voor in stede *den Adelaar met het lam in de klaauw*, beeld der tirannie!

Schoolwetwijziging.

Ze staat voor de deur!

Maar hoe?

Ter wegneming van uw grieven? Als late erkenning van een u al te lang onthouden recht? Ter uitbreiding van den waarborg, waarop de gewetensvrijheid ten onzent moet kunnen rekenen?

Wees er niet te zeker van.

Een deel der Staten-Generaal wenscht herziening, in omgekeerde reden: een herziening die uw grieven verdubbelen, uw rechten nogmaals inkorten, u elken waarborg voor gewetensvrijheid ontnemen zou.

Op elke klacht der vrije school luidt het kort bescheid dezer heeren: *Nihil.*

Maar wel zullen ze: 1o. de kosten voor het openbaar onderwijs in hún geest uit 's Rijks schatkist verdubbelen; 2o. nog meer dan dusver de beste onderwijskrachten tot zich trekken; 3o. door uitbreiding van 't stelsel der kostelooze school u de concurrentie schier onmogelijk maken; en 4o. als er geen school, gelijk uw geweten die eischt, denkbaar is, u tot schoolbezoek voor uwe kinderen dwingen.

Men zij gewaarschuwd!

Terecht riep Van Loon gisteren der liberale partij toe: »*Un homme averti en vaut deux!*

Welnu, men zal ons met het geweer in den arm vinden.

Tegen zulk een overmaat van tyrannie en willekeur achten we elk wettig middel ter zelfverdediging geoorloofd.

Haast begrijpt men niet, dat mannen van doorzicht, die de kaart van het land kunnen kennen, zoo bijna schaamteloos den eerbied voor anderer recht op vrijheid, in het aangezicht slaan.

Acht men dan geen overmaat van onrecht denkbaar, die ten laatste zelfs *dezen* beker doet overloopen?

En dat waagt men op een oogenblik, dat de liberale partij zelve gedeeld en uiteengeslagen ligt.

Vrage: moet dit bannen van elk gevoel voor recht misschien dienst doen, om den gebroken phalanx te herstellen?

Concurrentiestelsel bij het Lager Onderwijs onhoudbaar!

Bij de jongste Kamerdebatten over het onderwijs is, van twee scherp tegenovergestelde zijden, én door den heer Kappeyne, èn door den heer Kuyper, beleden, dat het *Concurrentiestelsel* niet duurzaam de grondslag kon blijven, waarop ons Lager Onderwijs rust.

De Minister Heemskerk *weersprak* dit beweren.

Terecht?

Men oordeele.

Zoolang Concurrentie tusschen de Staatsschool en de Vrije School basis van ons schoolstelsel blijft, geldt ook ten deze de regel, die onomstootelijk *elke* Concurrentie beheerscht.

Welke is die regel?

Ons volk drukt die in zijn gemeenzame taal uit door het spreekwoord: »*den eenen zen brood is den anderen zen dood!*" Of, om in minder gemeenzame termen te spreken: Elke omstandigheid die den toestand van A verbetert, verslechtert dien van zijn concurrent.

In het begrip zelf van concurrentie ligt dit opgesloten.

Concurrentie is een inspanning van alle kracht, om hem, met wien men concurreert, *de loef af te steken*. Een wedstrijd, beheerscht door den wensch, om den mededinger voorbij te streven. Een worsteling, waartoe zelfzucht de kracht leent, en die of in eigen achteruitgang of in terugzetting van den tegenstander eindigt.

Concurrenten leven *op voet van oorlog*. Wederzijdsche benadeeling geldt als *recht van verweer*. Waar ge het in uw macht hebt, den concurrent ten onder te houden, is dit eisch van *zelfbehoud*.

Wie durft dit toe te passen op onze lagere volksschool, zonder dat hij terugschrikt van het *afschuwlijke* der daarbij opkomende gedachten.

En toch, dien toestand wenscht men te *bestendigen*; dien keurt men *normaal*.

Slechts daardoor kan men in die dwaling vervallen, doordien de concurrentie waarvan men spreekt een *onvrije*, dus *oneerlijke* en *onmogelijke* is.

Verbeeld u twee firma's in katoen, noem ze A. en B., die met elkander op eenzelfde markt concurreeren, maar zóo, dat de firma A. het in zijn macht heeft 1o. de regelen te bepalen, waarnaar de concurreerende firma werken zal, en 2o. uit de kas der concurreerende firma een deel der gelden te lichten, waarvoor hij in concurrentie met die firma zaken drijft,

En toch, zoo is, dank zij de wet van '57, de concurrentie op het stuk van Lager Onderwijs.

De Staat concurreert met de particulieren, maar heeft de macht: 1o. om aan particulieren *de wet voor te schrijven*, hoe zij hun scholen inrichten zullen, en 2o. om door middel der belastingen, uit *de beurs dier particulieren, gelden te lichten*, die tot instandhouding van de concurreerende staatsschool strekken moeten.

Wie ter wereld zou, op zulk een conditie, op de beurs of op de markt zaken willen doen?

Toch is het onmogelijk de volksschool aan *vrije* concurrentie prijs te geven.

Geplaatst nu tusschen het dilemna: oneerlijke concurrentie, of *geen* concurrentie, voegen ook wij ons daarom van heeler harte bij de heeren Kappeyne en Kuyper, die het *systeem zelf* van concurrentie in zake onderwijs geoordeeld achten, en deswege naar een ander stelsel, de een van *Staatsabsolutisme*, de ander van *corporative regeling* uitzagen. Zoo fel we tegen het eerste gekant zijn, zoo veel aannemelijks heeft o. i. het tweede denkbeeld.

Practisch zal men voor dit vraagstuk der concurrentie reeds terstond bij de *aangekondigde schoolwetwijziging* staan.

Eerst wilden de Liberalen van geen herziening dier wet weten.

Thans doen ze een voetval voor den Minister, om toch ijlings, onverwijld, tot herziening dier wet geleid te worden.

»*Het kan verkeeren!*" zou de kapitein uit Ferdinand Huyck zeggen. Zóó bleek het ook hier.

Plotseling is het »*la mort sans phrase*" over de wet van '57, de eens zoo hoog geloofde, uitgesproken.

De toestand, dien zij in het leven riep, blijkt thans, naar aller zeggen, *ellendig*.

Maar hoe nu het herstellingswerk te beginnen?

Twee eischen worden gedaan.

Eenerzijds eischt men *herstel van grieven*.

Anderzijds eischt men *verbetering van onderwijs op de Staatsschool*.

Beide eischen zijn billijk.

De grieven van het *bijzonder onderwijs* spreken te luid om betoog te vragen.

En evenzoo: de toestand van het onderwijzerspersoneel op de *Staatsschool* is onhoudbaar.

Wat nood, dus zou men zeggen. Herstel die grieven ÈN verbeter dat onderwijs! Immers, dan komt de nieuwe wet onder *aller* gejubel tot stand.

Doch zie, in den raad der Liberalisten is anders besloten.

Uw eisch wijzen ze op hardvochtigen toon af: alleen *hun* eisch zal worden ingewilligd.

Voor uw klacht geen gehoor. Al veel, zoo men u nog laat, wat u te kwader ure gegund werd!

Zoo er schoolwetherziening komt, dan mag aan de vrije school geen stroospier worden toegegeven, en mag het *alleen* een wijziging tot verbetering van de concurreerende Staatsschool zijn.

Kunnen, mogen de voorstanders der vrije school daartoe medewerken?

Natuurlijk, neen!

Grif geven we toe, dat het salaris der onderwijzers te laag, hun personeel te klein is, dat hun intellectueel gehalte eer rijzen dan dalen moet, en, mits er billijkheid ware, zou niets ons liever zijn, dan de Staatsschool in dit opzicht te verbeteren.

Zoolang de Staatsschool, krachtens ons vigeerend stelsel, onmisbaar is, wenschen we *niet* dat ze slecht zij.

Maar let wel, de Staatsschool te dien opzichte verbeteren, *zonder dat u herstelling van grieven worde geschonken*, wat is het anders, dan willens en wetens het *doodvonnis teekenen der vrije school?*

Immers: 1o. dat meerdere geld voor de Staatsschool zullen de neutralisten niet zelf, maar uit de schatkist, *dus ook uit uw beurs*, betalen.

Dat meerdere gaat *van uw bijdragen voor de vrije school af.*

2o. Als de tractementen en het personeel op de Staatsschool worden uitgebreid, *moet gij dezelfde uitbreiding geven aan uw school*, of ge ligt bij uw concurrentie onder.

Dat meerdere zult ge geheel te betalen hebben uit een beurs, waar minder is.

3o. Als de Staatsschool een 300 onderwijzers meer trekt, zal het beschikbaar personeel voor u al minder worden, en ge ten leste verplicht zijn, *uw school te sluiten, uit gebrek aan onderwijzers.*

Concurrentie is als de *weegschaal.*

Tenzij een verzwaring van gewicht in de schaal *links* met een evenredige bijvoeging in de schaal *rechts* gepaard gaat, is het evenwicht verbroken en zwikt de evenaar door.

De eisch der Liberalen, dat de Staatsschool voortreffelijker worde op gemeene kosten, *zonder dat op onze grieven zal worden gelet*, herinnert aan de Rehabeam's tactiek: Mijn vader heeft u met *geselen* gekastijd, maar ik zal u met *schorpioenen* kastijden.

Tot zulk een wetswijziging, op zulke conditiën mede te werken, ware meer dan onnoozel, ware *ontrouw aan eigen zaak.*

De opening der loopgraven.

Reeds bij het optreden van het tegenwoordig Ministerie was te voorzien, dat het zijn pijnlijkst probleem zou vinden in zijn verhouding tot de *Eerste Kamer.*

De partij van het gevallen Kabinet is in de Tweede Kamer slechts een enkel lid boven de volstrekte meerderheid sterk en door haar verleden ontzenuwd en verzwakt.

Maar anders staat het aan de overzij van het Binnenhof.

In de Eerste Kamer is de liberale partij, van den ouden stempel, niet slechts heerschende, maar oppermachtig. De enkele leden, die tegen haar streven zich verzetten, staan op zich zelf, zijn weinigen in aantal en missen elk staatkundig prestige.

Gesteld dus al, dat het ons tegenwoordig Kabinet gelukte, aan den lastigen aandrang der liberale heeren in de Tweede Kamer

met goed gevolg het hoofd te bieden, hiermee is nog niets gewonnen; de Eerste Kamer, lange jaren schier niet meegeteld, zal tegenover dit Kabinet van zich doen spreken, en, meer dan onze Ministers lief is, een hof van appèl worden voor de niet-ontvankelijk verklaarde eischen van de liberale partij in de Tweede.

Reeds bij het adres van antwoord vertoonde zich dit opmerkelijk verschijnsel.

Ze sprong voor de moderne secteschool in de bres met een vastberadenheid en wilskracht, die zeldzaam afstak bij haar vroegere lethargie.

Spelend, gelijk alleen hij dat kan, zocht de Minister Heemskerk dat scherp protest te neutraliseeren, door de comische voorstelling, alsof de toenmalige verklaring niet aan het adres van den Minister, maar aan de Tweede Kamer ware gericht geweest.

Slecht bekwam hem die ironie.

Nauwlijks toch waren de beraadslagingen over de Staatsbegrooting in de Eerste Kamer geopend, of hetzelfde protest, nogmaals verscherpt en verduidelijkt, werd op de stelligste manier, nu zonder uitweg tot ironie over te laten, herhaald.

De poging van den Minister om zich nogmaals met een »praatje" uit het gedrang te redden, mocht niet baten.

Ze gaf der liberale oppositie slechts aanleiding, om in nog krasser en beslister termen haar wil aan het Kabinet te dicteeren en, op straffe van ongenade, gehoorzaming van haar decreeten te eischen.

Zelfs een bij uitnemendheid ware opmerking van den Minister Heemskerk prikkelde slechts tot feller verzet.

Men had vooral op het gevaar der »*uiterste richtingen*" gewezen.

Maar van het juiste midden, veroorloofde de Minister zich hiertegen de opmerking, dat ook de *Modernen* zulk een uiterste richting vormden.

En wat antwoordde de oppositie hierop?

Dat ze met haar verdict tegen de uiterste richtingen allerminst vonnis tegen de Modernen sloeg, daar immers voor haar Staatsschool van de Modernen niets te vreezen, eer alles te hopen was.

Verdediging en dupliek wedijveren in juistheid.

De *Modernen* vormen in beslister zin nog dan eenige andere fractie een *uiterste richting*; en toch, tegen *die* uiterste richting keeren de voorstanders der Staatsschool zich *niet*.

Hoe zouden ze ook?

De secteschool van het *Modernisme* verloor met het afsnijden van de uiterste richting, die men *Modernen* noemt, haar hechtsten steun.

Uitlokkend is de positie van het Kabinet-Heemskerk tegenover znlk een Eerste Kamer stellig niet.

Het mist tegenover de aaneengesloten meerderheid van de Kamer, die uit de »hoogst aangeslagenen" gekozen werd, elk middel tot verweer.

Dat verweer ware ongetwijfeld te vinden in het proclameeren van een vaste, welgewikte overtuiging, die van alle dobberen en laveeren, van plooien en schipperen warsch, vooruit toonde waar men

heen stuurde, en door zedelijk prestige de numerieke meerderheid brak.

In steê daarvan sloot het Ministerie van meet af het vizier en maakte, achter zijn schild teruggetrokken, zijn eigen gestalte halverwege onzichtbaar.

Zóo kan men *administreeren*, maar *regeeren* niet.

De tijd der halfslachtigheden en der evenaarspolitiek is voorbij. Slechts door toevallige omstandigheden kan het gebeuren, dat men een oogenblik den indruk ontvangt, alsof de strijd der beginselen gestaakt ware. Maar wie niet willens blind is voor de worsteling der geesten, die op elk levensterrein is aangebonden, weet, dat wat men vreesachtig en laatdunkend als uiterste richtingen zoekt te brandmerken, *de* richtingen zijn, waarin de geesten zich al meer deelen en tusschen wie het pleit moet worden beslecht.

Daarvoor de oogen te sluiten en zich, misleid door de fusie der partijen, terug te droomen naar de dagen van *vijftig*, toen de beginselen nog niet met den scherpen kant der wig in de voegen van het maatschappelijk gebouw waren gedrongen, verraadt gebrek aan doorzicht en volslagen gemis aan politieken ernst.

Vooral tegenover een lichaam als de Eerste Kamer, die nooit een zedelijken wortel in ons nationale leven sloeg, kon een Kabinet, dat zich tot de politieke hoogte van onzen tijd wist te verheffen, krachtig en onverwinlijk staan.

Door een politiek van het juiste midden te volgen, geeft men juist aan zulk een verouderd Staatslichaam een beteekenis en veerkracht, die het in eigen boezem mist, en door zijn *vitium originis* nooit in ons politiek leven bezat.

De vlieg die des Apothekers zalf stinkende maakt.

Bij het jongste Kamerdebat zijn, op de bedenkelijkste wijze, de gedachten uit veler hart openbaar geworden.

Er is in de Staten-Generaal van »*Verdrukking*" gesproken, niet om ze te brandmerken, tegen te staan, onmogelijk te maken, maar in goedkeurenden, althans onvermijdelijken, ten deele aanbevelenden zin.

»*Verdrukking*" is het Heerscherswoord, dat een man in ons vrije Holland schrijven durft in de banier der..... Liberale partij!

»*Dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden!*" aldus werd het ongelooflijk besluit geformuleerd.

Die zoo sprak was een man, meester over zijn taal als weinigen, wien nooit een woord, laat staan zulk een woord bij vergissing ontvalt; de schrik der gladiatoren, bij wien elke spierbeweging van het woord berekend is, die niets zegt of hij wil het gezegd hebben, en om het te zeggen nooit een woord ongebruikt laat dat beter dan het gebruikte zijn gedachte vertolken zou.

Leg dus vrij de beide termen op de goudschaal.

Bruto en netto gewicht is bij zulk een spreker één.

Verdrukking des noods der *minderheden!*

Toch gevoelde zelfs de heer Kappeyne van de Coppello, dat zulk een woord kans liep, als te ongelooflijk, niet in vollen ernst te worden opgevat.

IJlings voegde de vaardige spreker daarom een uitlegging aan zijn bedreiging toe, om waarborg te bieden tegen misverstand.

Hij wist door wien hij wilde verstaan worden en koos bijbeltaal.

Dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden, want *dan zijn zij de vlieg die des apothekers zalf stinkende maakt.*

Kappeyne is ook in de Schrift thuis. Denk aan zijn opmerking over het eschatologisch karakter van Jacobus' Zendbrief.

Hij wist dus wel, dat de Prediker spreekt van een *doode* vlieg, die 's apothekers's zalf doet zwellen en stinken.

Maar dat »*doode*" liet hij weg.

Immers bij de doode vlieg waren de vingerkneep overbodig, die het »verdrukken der minderheden" symboliseeren moest.

Zooverre gaat, wat wilt ge, de minachting of de verblinding zelfs, dat men zijn plan tot onderdrukking, in stee van het te bemantelen, in al zijn schrilheid voor de ooren van zijn tegenstander uitroept.

Zelfs een Napoleon begreep, juist ter vestiging van zijn tyrannie over de volken, de klank der vrijheid in de hoogste tonen te moeten uitspelen.

Ook dit keurt men tegenover de minderheden van het Nederlandsche volk onnoodig oponthoud, een weelde, die men sparen kan.

Zeker van zijn overwicht en overmacht, speelt men het spel van de spin met de vlieg.

Zelfs prikkelt men u door het krasste woord tot tegenstand om straks zich met het breken van dien tegenstand te vermaken.

Ter verantwoording geroepen, heeft de heer Kappeyne niet geschroomd het luide te verklaren:

„Liever geen minister; maar kon iets mij bewegen om mijn rust prijs te geven voor de portefeuille, het zou zijn de lust om dien tegenstand eens te breken!"

Men zegt, dat grootsche historische figuren door een onbewust assimilatie-vermogen, sympathetische doublures van hun eigen karakter vormen.

Bezit ook Prins Bismarck die magische kracht?

En de liberalistische pers?

Hoor de N. Rotterdamsche. Reeds nu schetterende fanfares om Achilles' terugkeer in de slagorde met uitbundig gejuich te begroeten.

Ook zij herhaalt: dat de minderheden *moeten* buigen voor de meerderheid.

Van het „Beloofde land" gewaagde Kappeyne onlangs.

Israël dacht aan dat »Beloofde land,', toen het bij de tichelovens van Pitom en Raämses verkwijnde.

Riep wellicht het Farontisch karakter van het program de beeldspraak van Kanaän voor zijn geest?

Vergete hij dan ook den tusschenschakel van het historisch bedrijf niet, toen paarden en ruiters verzwolgen in de diepte en de hard geplaagde, fel verdrukte *minderheid* door 's Heeren arm werd verlost.

Het onschuldig Lam.

Kent men in den kring onzer lezers den ongeroepen steller van het eerste volgnummer der moderne *Plakaten?*

Zijn beeld is anders licht gegrepen!

Hij gaf het u zelf.

Kappeyne noemde zich in de zitting van 9 December »*een onschuldig Lam.*"

Wie toch publiek, èn land, èn Kamer derwijs op het dwaalspoor bracht?

Een indruk van ontembare kracht, van voor niets terugdeinzenden moed, wat wil men, van een snuivend, stampvoetend ros, of van een brullenden, manenschuddenden leeuw, had men ontvangen..... en zie, er was de teerheid van het *lam*, schier de zachtheid der *duive.*

Misschien zal zoo verrassende autodaguérreotype een toekomstig zoöloog op den inval kunnen brengen, of Neêrlands veestapel in het jaar des Heeren 1874 ook lammeren met hoorntjes teelde, lammekens, die duchtig stooten kunnen, — ons ligt in die zelfbekentenis waarheid.

Kappeyne is een onzer uitmuntendste Kamerleden.

Diep als weinigen huist hem het gevoel voor recht en voor wat billijk is in de borst.

Zijn kennis slaat haar fundamenten zeldzaam ver in lengte en in breedte uit. Er is in haar soliditeit, gepaard aan nauwkeurigheid. Zijns is een geest, die tegelijk het kleine en het groote omvat. Hij heeft een oog voor het bosch en voor den boom.

Meer nog.

Die kennis kent geen karigheid.

Hij vreest niet, als het corps halfweters, dat een aalmoes aan den minkundige hem verarmen zal.

Zijn schat van geleerdheid is een goudmijn, waarin hij ieder hulpbehoevende vrij delven laat. Die mijn put men toch niet uit. Verre van u te weren, biedt hij u zelf ter ontginning van nieuwe goudaderen de gewillige, behulpzame hand.

Er is in Kappeyne's natuur metterdaad een goedhartigheid, die soms naar het weeke zweemt.

Wie nam tot hem zijn toevlucht, zonder dat hij geholpen werd? Wie sloop in zijn tente en kreeg niet een hart onder den riem?

Tegen kleine tyrannen kan hij het opnemen voor den verdrukte.

Geniepige kwellerij kan hij geeselen tot ze druipstaartend in haar hoek kruipt.

Zóó de innerlijke onwaarheid van onze Schoolwet, die onder het mom van neutraliteit, van Christelijk vernis glinsterend, propoganda drijft voor moderne ideën.

Zóó de tyrannij der kleine kerkdespoten. Wee hunner, als Kappeyne voor de *malà fide* mishandelden pleit!

We gaan nog verder.

Kappeyne heeft een wijsgeerigen blik, die hem een deel van waarheid, ook in ons streven huldigen doet.

Er is iets ridderlijks in zijn aard.

Niet hij zal een steentje werpen door het glasvenster op den Korten Vijverberg.

Ook Groen van Prinsterer beitelt hij een nis in zijn pantheon.

Op gevaar af van de ongenade zijner partijkameraden te beloopen, pluist hij met kennelijk genot de vezels uiteen van het rag, dat men *contrat social* noemde.

Het dogma van het *individualisme* keurt hij even valsch, onzinnig en onredelijk als Groen.

Zoover waagt hij zich, dat hij den Goudschen afgevaardigde toegeeft: mits voor den Staat zekerheid besta, dat het volksonderwijs degelijk zij, is elk stelsel mij goed.

Virtus et in hoste laudauda!

»Ding op het uitnemende, ook in uw felsten wederpartijder, nooit af!"

Die spreuk gedachtig, wilden we eere geven aan zijn kennis, aan zijn hart, aan zijn karakter; een eerepenning voor den plakkaatschrijver munten, óók uit de gewaagde ironie van het »*onschuldig lam.*"

Hij is ons een der klassiekste ornamenten van de Staten-Generaal.

Een wijsgeer, met wien debat over beginselen; een debater, met wien, zonder beduchtheid voor schending van krijgsmanseer, een lansstoot in het open vizier te wagen is.

Er zijn er niet velen, die als hij, door de staketsels heen, naar de kern der dingen grijpen, en aldus ten schild en rondas zijn tegen de in slijk gedoopte pijlen van de nijdige ziellooze *sleur*.

»Vroom" noemden onze middeneeuwsche ridders zulk een wakker kameraad.

Een »vroom" krijgsknecht! beduidde niet een godvruchtigen *bidder*, maar een onweerstaanbaren *ridder*. Niet wie godvreezend, maar wie *dapper* was, heette *vroom*.

In dien zin »*vroom*" is Kappeyne; dat ieder het toestemme.

Hoe dan aan zulk een *vroomheid* zich zooveel *bitterheid* paren kan?

Hij stelde zelf het probleem: *Bitter* en *Vroom*!

Tastend naar een oplossing sprak hij van een »Satan, die zich hult in een lichtgewaad der Engelen."

Wij wenschen kalmer te blijven.

Meer in de beeldspraak van het lam.

Ook, als Kappeyne zelf, is de Schrifttaal:

»Er zijn er die in de *lammervacht* tot u komen, maar van binnen zijn ze grijpende wolven!"

Dit passen we niet op den Haarlemschen afgevaardigde toe. We citeeren slechts. Allicht brengt het ons op het spoor!

natiën ondanks haar onaandoenlijkheid, kunnen uitdrijven naar het volle zuivere licht!

Begrijpt ge niet, dat het misleiden, dat het een oogenblik schoon kan schijnen, voor een korte wijle het volk den voet op den nek te zetten, wetend dat het straks, door u gered en rijk gemaakt, u danken en loven zal dat ge dien hardvochtigen moed hebt gehad.

Uw volk is *krank.*

Zie, in uw hand is een *kostelijke zalf.*

Die zalf zal de *wonde* genezen.

Die *vlieg*....

Maar, zeg zelf, mag dan om die vlieg uw kostelijke artsenij bedorven worden? Wie aarzelt nog? De wonde uws volks *moet* geheeld, en met geestdrift en uit volle overtuiging immers wrijft ge die hinderlijke, die verdoolde, die albedervende vlieg tusschen uw vingeren dood?

3. Wat erger nog misleidt: er is aan de apotheose van den Staat een *ware zijde,* en niet het minst door die *schijnwaarheid* boeit het stelsel van Staatsalmacht den sterken geest.

Er moet iets *boven* het individu, boven *alles* zijn, dat het thans levend geslacht met de komende geslachten *verbindt.*

De behoefte aan dat iets *ligt* op den bodem van ons hart; spreekt te sterker naarmate men langer jaren op den vrijen wil, als op de punt eener naald, het lot der natiën wentelen liet; en dringt zich 't sterkst juist op aan machtige geesten, die, hun meerdere vruchteloos om zich heen zoekend, en toch voor hun evenwicht dat meerdere niet kunnende missen, niet rusten eer ze dat iets, dat *boven alles* is, grepen, om het te *dienen.*

Betreed nu het terrein des Geloofs, en die Meerdere ontdekt zich u, en Hij, die *boven alles* en alle geslachten en natiën Heer is, vervult u dien dorst van het hart, die leegte van uw geest, herstelt het evenwicht in uw natuur en karakter.

Hem te *dienen* is nog opheffing en *verhooging* voor den edelsten, machtigsten geest.

Maar ook, bleef *Hij* schuil voor het zielsoog, dan moet dat *iets boven alles* wel in het machtigste dat op de aarde is gezocht worden, en waarin concentreert zich het denkbeeld van macht en grootheid op aarde sterker, dan in den allen dwingenden *Staat?*

Eerst in de aanbidding van een *machtiger,* kan de *sterke geest* rusten. En daarom òf voor den levenden *God* op de knieën, òf de apotheose van den *Staat!*

Nu wane niemand, dat hiermeê oordeel zou geveld zijn over Kappeyne's innerlijk leven.

Dat ware in het publiek debat contrabande.

Over iemands persoonlijke *vroomheid* in het publiek te spreken, overkomt den man van ernst niet, ontsiert de pers.

Slechts het staatkundig stelsel van den *Volksvertegenwoordiger* brachten we ter toetse.

In dat stelsel nu vernamen we niets van den Almachtigen God, veel van den *grenzeloos machtigen,* d. i. *absoluten Staat.*

Den beste bedervend!

Kappeyne, allicht de schranderste kop, verlokt tot het apostolaat der ergerlijkste dwingelandij!

Dit schijnbare raadsel lost zich op, indien men let op de *drijfkracht*, het *verleidelijk* karakter en de *schijnwaarheid* van het stelsel der Revolutie.

Over elk dezer drie een vluchtige opmerking.

1. De *divina comoedia* speelt slechts in het leven der dóórdenkende, alomvattende geesten. De lagere naturen wagen geen tocht naar *il Inferno*. Er wordt denkkracht, moed en geestesadel geeischt om streng logisch, onverbiddelijk consequent te zijn.

Duizenden bij duizenden spinnen aan den draad der Revolutie, zonder ooit haar ergelijke natuur in het oog te vatten, vaak met het oprechtst protest tegen haar gruwelijk wezen op de lippen.

Dat zijn de geesten van *lagere* orde!

Een stelsel als dat der Revolutie is hun te groot, te kolossaal. Één der zuilengangen, een drietal kameren, hoogstens een enkele verdieping doorloopen ze, maar die eindelooze zalen, die altijd kronkelende trappen, die duizelende hoogten, die donkere keldergangen — daar durven ze niet aan. Nauwlijks vermoeden ze, wat klein onmerkbaar stukske, 'tgeen ze zagen, vormt in het groot geheel!

Niet alzoo een man als Kappeyne!

Voor zijn geest geen rust eer het geheel doorkruist, het al omvat, de laatste consequentie genoten en zijn zoekend peillood gekomen is tot de diepte der zee.

Een geest als de zijne, die geen vreeze kent, van schrik niet weet, voor niets terugdeinst, mint de onwederstaanbare drijfkracht waarmeê een denkbeeld, zoo machtig als de Caesaristische Staatsidée zijn adepten voortstuwt tot het uiterste van volksoverheersching en door niets beperkte tyrannie.

De *adelaar* was in het keizerlijk Rome, was voor Caesar Napoleon, is nog voor Europa's keizerrijken het symbool dier Staatsalmacht. Èn Rusland, èn Oostenrijk, èn Duitschland kozen den adelaar in hun blazoen.

Natuurlijk! Of is niet de adelaarsblik, die alle gangen des lichts doorgluurt, het strenge beeld der ijzeren, niets ontziende *consequentie?*

2. Te lichter kon dit een uitnemende als Kappeyne verlokken, wijl het stelsel der Staatsalmacht misleidend aantrekkelijk is.

Het draagt een *verleidelijk karakter.*

Niet het *vertrappen*, maar het *zegenen* der volken is bij die Staatsalmacht doel.

De volken klagen, de natiën verkwijnen, traag is heur ontwikkeling, flets heur bloei!

Wat, indien een sterke hand die natiën tot het goede dwingen, des noods met geweld in de baan van ontwikkeling en volksgeluk drijven kon!

Indien ijzeren wilskracht, door den arm van den Staat gesteund, de booze geesten binden kon, die den volkszin bederven, wegnemen het struikelblok, dat het voortschrijden met vasten tred belemmert, moest het, ten spijt van de machten der duisternis, de

DE SCHERPE RESOLUTIE

EN

HET DECRETUM HORRIBILE.

(OVERGEDRUKT UIT „DE STANDAARD.")

AMSTERDAM, J. H. KRUYT.
1875.

Het rechtsomkeert der Liberalen in de Schoolkwestie.

Het Liberalisme heeft nog altijd geen wortel in het hart van ons volk geschoten. Dit verdriet den Apostelen dezer leer, en ze misbruiken daarom het kiesrecht der bezittende klasse om door een vermomde Staatskerk (want dat is onze tegenwoordige volksschool) het opkomend geslacht te stempelen met hun geestesmerk.

Indien »Clericaal" de min eervolle naam is voor een iegelijk die, 't zij direct of indirect, door dwang anderen in wil prenten wat hem waarheid dunkt en dies in zijn oog *de* waarheid is, dan zijn de drijvers onzer openbare volksschool metterdaad de onverbeterlijkste Clericalen.

Clericaal komt van *Clerus* af en »Clerus" noemde men de klasse der geestelijken, die beweerden dat zij alleen het wisten en aan de rest niet anders overschoot dan van hen te leeren hoe het was.

En nu, lieten onze Liberalen zich niet gelijke hooghartige indeeling van de natie in een Clerusstand, die het wist, en een leekenstand, die geen recht van meêspreken had, ten laste komen?

Ze spreken Hollandsch en gebruikten daarom geen Latijnschen term, maar wat is hun *„denkend deel der natie"* anders dan een *clerus redivivus*, een weêr in het leven geroepen club van geprivilegieerde deskundigen, die op al wat hun dogmatiek niet blindelings naspreekt, uit de hoogte neêrzien.

Wie eertijds anders dorst denken dan de clerus dacht, schold men een *ketter*. Deze nieuw-modische clerus heeft het brandmerk uitgedacht van lichtschuwen domper en confessioneelen duisterling, kweeker van sectehaat en onverdraagzaamheid, eenzijdige, bekrompen mensch; scheldwoorden gemeenlijk u uit geen andere oorzaak naar het hoofd geworpen, dan omdat ge u veroorlooft een eigen opinie te hebben, de zon niet aanbidt die opgaat, en onderwerping van consciëntie en denken weigert aan de partij-tyrannie der liberalistische orthodoxie.

Te erger Clericalisme schuilt hierin, wijl ook deze geestelijke heeren, gelijk eertijds de Christelijke Kerk in den tijd harer afdwaling, den Staat aan zich onderwerpen willen; eischen dat de Staat het orgaan zal worden, om hun geloofsleer aan het volk op te dringen; anderen op indirecte wijs de vrije uiting der conscientie be-

letten; met den sterken arm van den Staat zelfs in het heiligdom van het huiselijk leven dringen, om scheiding te maken tusschen de moeder en haar kind, en dat alles kronen door het kunstig stelsel, dat ze hebben uitgedacht, om den tienden penning van hun tegenstanders te heffen ter wapening van de legermacht, waarmeê ze hun opzet willen doorvoeren.

Hoe op en top clericaal, *archi*-clericaal in merg en been, zouden de Franschen zeggen, deze geestelijke leidslieden zonder tonsuur zijn, bleek wel nooit sterker dan in het rechtsomkeert, dat op het eind des vorigen jaars in hun gelederen gecommandeerd is.

Nog heugt het een ieder, hoe de organen die het woord dezer partij spreken, er lust in hadden ons een »kudde schapen," »gedweë napraters," »mechanieke automaten" te schelden, als we in den engen hoek, waarin ze ons hebben teruggedrongen, een evolutie die op dertig graden berekend was, op twintig graden inkrompen. Dan heette het: Zeg dezen lieden, dat ze heden *zwart* en morgen *wit* steunen, en beide malen zijt ge vooruit van de stipte nakoming uwer dagorders zeker.

We hebben ons dat laten gezeggen. Als het onzen Liberalisten niet genoeg is, dank zij het kunstig raderwerk dat ze in de Staatsmachine plaatsen, om heer en meester in ons land te spelen, en den euvelen moed nog daarbij voegen, om dat deel der natie, welks geestesrechten ze schonden, te honen en te smaden in hun verdrukking, dan gunt men hun, wien dit gevalt, zoo onedel tijdverdrijf, laat ze geworden, appelleerend op een toekomst, die zij het ook spade, zulk een misbruik van overmacht oordeelen zal.

Maar dit staat vast. Als ooit op eenige partij de benaming van een »kudde schapen" toepasselijk was, dan thans op de Liberale partij na haar rechtsomkeert in de Schoolquaestie.

De heer Kerdijk, die als vleugel-adjudant nog kortelings naar alle hoeken der linie snelde om het veranderde commando over te brengen, kan zelfs in zijn tijdschrift zeker gevoel van verbazing niet onderdrukken over de ongelooflijke volgzaamheid. waarmeê dat rechtsomkeert tot stand kwam.

Wat men nu beoogt, beval en verkreeg, hij kan het zelf niet verzwijgen, wekte nog kort geleden bij het enkele hooren den felsten weêrzin in alle rangen van het Liberalistisch legioen. De overijlde en onvoorzichtige heer Moens, eertijds modern predikant, die het eerst in 's Lands Raadzaal dat *mot d' ordre* noemen dorst, ontving van links en rechts duchtige terechtwijzing, werd van alle kanten op de vingers getikt en maar al te gevoelig herinnerd aan de orthodoxe formule der Liberalistische dogmatiek.

Orthodox heette opzichtens onze schoolwet destijds in liberale kringen het Pilatuswoord: *Wat ik geschreven heb, dat heb ik geschreven.* Aan het hout, waaraan men in 1857 de Christelijke opvoeding onzer natie gekruisigd had, mocht gestooten noch geraakt worden. Het was, en zóó zou het blijven.

Die wet van '57 was het puik van alle legislatieve producten, die sinds jaren in den tuin van onze hooge Staatscolleges geteeld

waren. Die wet van '57 was een modelwet. Men stond er zelf verbaasd over, dat men zulk een meesterstuk had tot stand gebracht. Geen twijfel of die wet zou het doen. Als panacé alle wonden der natie heelen, een echten talisman gelijk, het nationale leven voor de booze pijlen der Christelijke dweepers ontrefbaar maken. Welk een geslacht zou men onder die wet niet zien opgroeien! Nog een weinig tijds en het zou uit zijn met onze malaise; met ons achterstaan bij andere natiën; met onze nationale middelmatigheid schier op elk gebied. Er was iets van afgodische vereering in den eerbied, waarmeê men van die schoolwet eprak. Het zweemde naar Fetisch-dienst, gelijk Heemskerk niet kwaad het betitelde. *Noli me tangere.* »Ik ben een kruitje roer-me-niet" werd in goed zwart letterschrift als paraaph aan elk harer artikelen toegevoegd. Die wet was onverbeterlijk, weet ge. Wie het anders zei, wist het net! Leve de schoolwet! Aan haar zal geen tittel of jota veranderd wiorden! Wie betweter op dit stuk wou zijn, wierp men na kort recht ter synagoge uit. Dat liedeke moest men meêzingen, of het Liberalistisch veemgericht gaf u *la mort sans phrase.*

En thans.....

Schrijf van al wat we daar neêrschreven vlak het tegendeel, het averechts omgekeerde, bij elk artikel het contrarie van dien, en uw kennis van de tegenwoordige opstelling der liniën is volkomen.

Voor waar men eertijds *tegen*; *tegen* waar men eertijds *voor* was; als ellendig en onhoudbaar afkeuren, wat men vroeger als het *nec plus ultra* van diepzinnige Staatsmanswijsheid ten hemel toe verhief, bres schieten en storm loopen tegen den muur, waarachter men zich eertijds als een ander China had opgesloten; en uit de schier onuitsprekelijke gebrekkigheid van wat men nog kortelings als onovertreffelijk, te uitnemend om verwijt of smet te dulden, schier in epischen stijl bezongen had, tot ijlings raadschaffen, voetstoots handelen en zóó zóó doorzetten, te concludeeren, — ziedaar het standpunt, waarop het plotseling rechtsomkeert onze schoolwet-clericalen gebracht heeft.

Het Faraös antwoord.

De beeldspraak van Exodus is in onze politieke wereld aan de orde. Sprak Mr. Kappeyne van de Coppello niet van den tocht naar het beloofde land, als een reis door de woestijn, en heeft niet Mr. Messchert van Vollenhoven ons aan de wetgeving op den Sinaï en de vleeschpotten van Egypte herinnerd?

Dit is geen toevalligheid. Onze toestanden zijn op weg om maar al te wel op de toenmalige staatkundige en maatschappelijke verhoudingen te gaan gelijken, dan dat onze taal niet aan het toen gebeurde haar beelden ontleenen zou. De oude geest die weleer in de raadzalen van Egypte's koning tot hoovaardij vervoerde, spreekt ook nu weer: »Wie is die Jehovah, dat ik zijn stem gehoorzamen zou om Israël te laten trekken? Ik ken den Heere niet en zal Is-

raël *niet* laten trekken." En ook nu zijn het weer de belijders van dien God Abrahams, Izaäks en Jacobs, die met geen andere vraag tot den machthebbende kwamen, dan dat ze het gelootsoffer aan dien God mogen toewijden: hier de harten hunner kinderen.

Het kan daarom niemand, en allerminst de woordvoerders van ons Liberalisme, verwonderen, dat we, op onze beurt in Exodus' geschiedrol naar een teekenend beeld voor de zich aan ons opdringende gedachte om ziende, het nieuwe legercommando, dat onlangs in hun slagorde is uitgegaan niet beter meenen te kunnen kenschetsen, dan als een *Faraos antwoord* op de bede, het beklag en den conscientiekreet van het Christelijk deel der natie.

Er was een levensteeken onder de voorstanders van het vrije onderwijs. Na lange voorbereiding een kleine triomf, Blijkbare vermeerdering althans van onze geestverwanten bij de stembus.

Dat mocht niet gedoogd!

„Zie, dus spraken de Egyptische raadslieden, dezes volks is alreede te veel. Hoe nu, zoudt ge hen doen rusten van hun lasten?" „En ten zelven dage ging het woord uit onder de aandrijvers onder het volk en deszelfs ambtlieden, zeggende: Verhard den dienst dezer lieden, want zij gaan ledig. Daarom roepen zij, zeggende: Laat ons onzen God offeren."

»Men verzware den dienst over deze mannen, *dat ze daaraan te doen hebben* en zich niet vergapen op leugenachtige woorden!"

Een recht was gevraagd. Verergering van onrecht is de bedreiging, waarmee men ons antwoordt.

Een *recht*. Het recht dat aan Israël in Egypte, dat aan elk vrijgeboren man, dat aan elken mensch toekomt, en niet dan door dwingelandij hem kan verkort of ontzegd worden; *het* recht, om met zijn kinderen God te dienen naar de inspraak van zijn hart. Te dienen, niet slechts in de ure des gebeds of bij den eeredienst maar naar den eisch van alle ware vroomheid, in zijn leven zelf, in al zijn levensbetrekkingen, bij de heilige taak der opvoeding allermeest.

En wat bood men ons?

Lange jaren *niets*.

Eerst hield men zich, als verstond men ons niet. Dat was ideologentaal, dweepziek gekeuvel, reactionair bedrijf, onbekendheid met de eerste eischen van ons nieuwe Staatsrecht. een stoken van twist en tweedracht. misbruik van heilige termen ter bereiking van doeleinden. die het licht niet mochten zien. Kerkelijke despotie lag in het hart: de roep om staatkundige vrijheid op de lippen!

Zoo wilde men onze klacht eerst doodzwijgen, toen door spot ontwapenen, ten slotte terzij zetten met een hooghartige machtspreuk.

Hoe we ook riepen en klaagden, men bleef onvermurwbaar, onverbiddelijk. Wie zou ook vergen kunnen, dat ter wille van zulk een nauw noembaar belang als de consciëntievrijheid, een zoo onovertreffelijke modelwet als onze schoolordinantie van '57 werd herzien!

Harde jaren hebben we onder dit liefdeloos stelsel, door partij-

tyrannie tegenover onze klacht gesteld, met onze kleine noodscholen doorleefd. Onedelmoedig bejegend te worden doet pijn. Het grieft, al uw beste pogingen door een onverbreekbare overmacht te zien verijdelen. Het had iets van het stukschuren van den kop tegen de ijzeren traliën van de kooi, waarin men ons opsloot.

Had men niet mogen verwachten dat het volhouden van zulk een bijna wanhopige worsteling, tegen de ongunst der omstandigheden, ten laatste zelfs onze Liberalistische landgenooten verteederd, hen van den ernst van ons streven overtuigd, en tot deernis met zulk een onhoudbaren toestand zou gebracht hebben? We waren toch hun landgenooten, geen vreemde indringers! Het stond toch aan hen, de toekenning van ons recht te voorzien van zoo hechte waarborgen, dat tot verkortiug van hun eigen recht de mogelijkheid zelfs werd afgesneden. Bij het gevaar dat onze nationaliteit bedreigt, moest toch het wegnemen van zoo ergerlijken twistappel ook hun iets waard zijn!

Doch neen.

De aanschouwing van anderer leed kan of tot deernis stemmen, of tot overmoed prikkelen, en ons Nederlandsch Liberalisme gaf aan het laatste de voorkeur.

Iets, ook maar het geringste, u toegeven, dus luidde hun antwoord, dat nooit! Zeg hun aan, aldus sprak Farao tot de aandrijvers des volks: ik zal dezen lieden geen stroo geven. En niet anders werd in de raadslagen onzer Liberalisten besloten. Zelfs de geringste beuzeling niet, geen stroospier geeft men ons toe.

Erger nog!

»Men moet met deze drijvers eens voor goed afrekenen, en niet parlementeeren," roept een invloedrijk man uit, en alle zingen hem in choor na: Dien weg moet het op! We zijn nog te lankmoedig, nog te toegeeflijk, nog te inschikkelijk geweest! Was hun druk zóó hard, als men voorgeeft, ze zouden dat agiteeren wel staan laten! Over tekort aan vrijheid klagen ze. We schonken hun nog te veel.

Aldus wordt de veerkracht, die we ontwikkelden, als bewijs van schuld tegen ons gekeerd. Dat men ons recht verkortte, was weinig, ook de klacht over onrecht moet, door verharding van druk, op onze lippen gesmoord. Als we niet meer klagen, omdat we ons niet meer roeren kunnen, zal in een stilte als des grafs de *zedelijke* (?) triomf van dit liberalistische dwangsysteem in algemeene volkstevredenheid gevierd worden.

Zoo bracht de Faraos geest van het stelsel van zelf tot het Faraos antwoord op ons rusteloos klagen.

Gij woudt verlichting van druk! Ontevredene die ge zijt, verzwaring van druk zal u gegeven worden!

Ons Pithom en Raëmses, de liberalistische Staatsschool, zal, mee van uw geld, met uw gedogen, met driedubbelen muur worden omringd!

Is het zoo erg gemeend?

Te goeder trouw zou men ons kunnen vragen, of de schildering, die we in onze laatste artikelen van het nieuwe Schoolwetprogram onzer Liberalen gaven, niet te zwart gekleurd, overdreven voorgesteld en te scherp geschetst was?

Die vraag kan niet uitblijven.

Wie er aan gewoon is geraakt onze Liberale woordvoerders als de banierdragers der vrijheid op elk gebied te begroeten; wie, door hun levensdeun van vrijheid en altijd vrijheid en vrijheid nog eens verschalkt, aan hun eerbied ook voor anderer vrijheid, onvoorwaardelijk geloof sloeg; kortom, wie het onderscheid niet inziet tusschen de persoonlijke bedoeling van den Liberalistischen partijganger en de logische drijfkracht, die in het systeem huist, voor welks triomf hij strijdt, — heeft moeite, we begrijpen het volkomen, om zich in te werken in de gedachte, dat onder zulk een banier, met zúlk een vlag in top, een zoo tyrannieke lading zou worden binnengeloodst.

Uit de artikelen van onzen vorigen jaargang is dan ook blijkbaar, dat we aanvankelijk goede hoop hadden, dat het tot dat uiterste niet komen zou en we zelfs niet geloofden, dat de fractie Moens-Kerdijk er ooit in slagen zou, haar plannen door te drijven, tenzij ons tegelijkertijd recht geschiedde op onzen reeds zoo lange jaren ingestelden eisch.

Voor dat goed vertrouwen bestond aanleiding.

Toen op de bekende vergadering van Schoolverbond door onze richting de eisch was gesteld: Nooit schooldwang tenzij het vrije onderwijs eerst van zijn boeien ontslagen zij! had men, onder applaus van het keurcorps onzer schoolwetmannen, het vermoeden zelfs uitgekreten, alsof verzwaring van onzen druk ooit op den weg van het Liberalisme kon liggen.

Dat oordeel was door geheel de liberalistische pers toentertijd beâamd, en op weinig vriendelijke wijze werd een onzer sprekers door het slijk gesleurd, die voorspeld had, dat Schoolverbond, tenzij het Schoolplicht met tegemoetkoming aan den Consciëntiekreet der Christelijke bevolking vereenigde, nooit zou slagen.

Thans reeds leert de uitkomst hoe juist dit gezien was. »Schoolverbond" wordt afgedankt en »Volksonderwijs" neemt zijn plaats in. *Volksonderwijs*, dat niet slechts Schoolplicht maar, behalve dat, nog verzwaring van financieelen druk in zijn schild voert.

Geneigd, om ook van den tegenstander liever het goede te denken, hebben we metterdaad, ter wille van het sterk protest tegen zulk een toeleg, een tijd lang geloofd, dat de aandrang der radicalen in onze Liberalen, onverzoenlijke tegenstanders zou blijven vinden; *tenzij ons eerst recht ware geschied.*

Eerst in het vorige jaar werd dat vertrouwen op zeer ernstige wijze geschokt.

De Vereeniging »Volksonderwijs", die dusver alleen in de Provincie Friesland werkte en onder leiders stond, wier naam in het Liberale kamp niet zonder bedenkelijk hoofdschudden pleegt genoemd te worden, kwam over naar de hoofdstad en deed haar plan verluiden om als algemeen Nederlandsche Vereeniging de oplossing der schoolquaestie te willen beheerschen.

Uit de onthullingen van *Abed-Nego* weet men, dat het laatste woord van de factie, die deze Vereeniging bezielt, niet minder is dan: *verplicht, kosteloos Staatsonderwijs voor alle kinderen tusschen het* 5e *en* 14e *jaar*. D. w. z. opruiming van alle vrije scholen; uitsluitende oprichting van Staatsscholen; verplicht schoolbezoek op deze Staatsinrichtingen; en het Christelijk Nederland gedwongen om dubbel en dwars voor deze scholen te betalen, eerst met zijn geld en dan met de ziel zijner kinderen.

Zóó kras en boud schrijft men dit plan nog wel niet aanstonds in zijn program; ook een program heeft zijn tempo's; maar dáár gaat het heen; eerst bij dien eindpaal zal men ruste vinden; het systeem krijgt zijn eisch niet, eer dat toppunt van geestelijke staatstyrannie is bereikt. Denk aan de *Vaccine*-wet. Er is niets wat de gefanatiseerde Liberalist ter afronding van zijn systeem niet aandurft.

Uitteraard zou daarom alles afhangen van de ontvangst, die aan de Friesche Clubbisten bij hun optreden op het nationaal tooneel zou te beurt vallen!

Hield de Liberale partij vast aan de leus, waarmeê ze duizenden had in slaap gewiegd, dan moest die leus thans reageeren tegen het systema en afwijzing van het Friesch program, of wel gelijktijdige erkenning van onze grieven, haar onvermijdelijk antwoord zijn.

Of ook, sloeg ze toe, werd ze bereid bevonden het nieuwe Friesche liedeke meê te zingen, en liet ze zich verlokken om tot verzwaring van onze lasten meê te werken, zonder dat ons recht geschiedde, dan was hiermeê ook bewezen, dat ze haar leus over boord wierp, en zich haars ondanks liet meêsleepen door de consequentie van haar beginsel.

Tot dit rechtsomkeert nu besloot ze.

Met pauk- en trommelslag is de Noordsche zuster ingehaald; alom in den lande is het Liberalistische kamp in rep en roer om de Friesche kokarde aan den stang te hechten; het oude program wordt prijs gegeven en in beginsel dat van het reeds weggestorven *Noorden* als program *der* Liberale partij aanvaard.

Slechts op de Staten-Generaal bleef nog de hoop der beterdenkenden gevestigd.

Voor niemand die achter de coulissen ziet, is het een geheim, hoe weinig de liberale pers in den regel orgaan is van den geest, die de Liberale partij in de Staten-Generaal bezielt.

Nog steeds bleef dus de mogelijkheid, dat men althans in dezen bezadigder kring, voor dit uiterste van staatstyrannie zou terugdeinzen. Men weet, en Mr. Kerdijk herinnerde er nog onlangs aan,

met hoe weinig ingenomenheid de eischen van den heer Moens in de Kamer waren ontvangen.

Vandaar onze afwachtende houding, die we tot op het Kamerdebat hebben aangenomen. Vandaar het zeer verklaarbare feit, dat ook onze afgevaardigden in de Tweede Kamer, nog steeds op neutralizeering van het program des heeren Moens door gelijktijdige erkenning van onze rechten hoopten.

Te meer grond bestond hiervoor, daar de Tweede Kamer de Eerste *niet* gevolgd was in haar protest, ten tijde der Troonrede, tegen elke tegemoetkoming aan de consciëntie-grieven van het grooter deel der natie.

Eerst hangende het onderwijs-debat kwam aan het licht, tot welk een rechtsomkeert men in het liberale kamp, ook in de Tweede Kamer, besloten had.

Ter ontveinzing van eigen verlegenheid; ter bedekking van haar innerlijke wanhopige verdeeldheid; ter weeroprichting van haar gezonken moed, gevoelde men ook daar een schelklinkend, forsch aangrijpend, door zijn overmoed verblindend program van noode te hebben, zou men bij de Juni-zon de slinking van eigen krachten niet jammerlijk zien doorgaan.

Zóó forsch was zelfs de keer die dit besef in den stand van zaken bracht, dat niet slechts de voormannen en heethoofden, maar vooral ook de Godefroi's en Van Eck's, die men wel eens als den Conservatieven nasleep der Liberalen aanwees, wedijverden met wie het warmst enthousiasme, met de gloeiendste bewoordingen, niet slechts op realiseering, maar zelfs op onverwijlde realiseering aandrongen van het doodelijk program voor alle vrije onderwijs: Verzwaring van druk zonder rechtdoening op uw grieven!

Daarmeê was de teerling geworpen!

Wat men van niemand, óók niet van onze richting vorderen kan, is het begaan van *zelfmoord*.

Binnens- en Buitenskamers.

Drie stellingen meenen we dat vaststaan.

1. Het dusver gangbare liberale *stelsel*, nog kortelings door Thorbecke in zijn narede bepleit, oordeelt dat de Staat slechts dan de hand aan het onderwijs heeft te slaan, als de veerkracht der burgerij ter inrichting en instandhouding van een degelijk onderwijs te kort schiet.

2. Diesovereenkomstig eischte het stelsel dat aan de bijzondere school ruimschoots gelegenheid werd geboden om haar kracht te beproeven.

3. En even uit dien hoofde werd het *gedeeltelijk* monopolie, dat door de Wet van '57 aan den Staat werd gegeven, niet krachtens het stelsel, maar *in weerwil van het stelsel*, met verwijzing naar *de exceptioneele toestanden* van het oogenblik verdedigd.

Op dien weg lag derhalve *inkrimping* van het Staatsmonopolie, naar gelang het bijzonder onderwijs de wieken breeder uitsloeg en bleek aan de eischen door degelijke volksontwikkeling gesteld, te kunnen voldoen.

Toch slaat men den *tegenovergestelden* weg in en acht zich geroepen om, ondanks de verrassende ontwikkeling, waartoe het bijzonder onderwijs geraakte, het Staatsmonopolie *uit te breiden* en van het verschil tusschen Vrije school of Staatsschool de levensquaestie voor ons nationaal bestaan te maken.

Dat is en blijft een *rechtsomkeert* zoo stuitend en handtastelijk, als zelden op politiek terrein gezien werd, althans indien men de Liberalen vast mag houden aan het door henzelven, met name door Thorbecke en evenzeer door Jonckbloet, gepredikte *stelsel*. En of nu de grootere organen der Liberale partij al goed vinden op den stelligsten toon te verzekeren, dat van een rechtsomkeert hunnerzijds geen sprake is, dit verandert aan de feiten niet met al. Het program dat ze nu op den voorgrond plaatsen, gaat uit van een ander *stelsel*, dat met het vroeger door hen beleden *stelsel* in lijnrechten strijd geraakt.

Niettemin bestaat er bij ons geen de minste twijfel, of deze organen zijn bij hun pertinente verklaring volkomen ter goeder trouw, al geven ze ook blijk van een minder goed geheugen, of wil men, van minder goede dialectiek.

Sinds jaren reeds was de overeenstemming tusschen Thorbecke en de dusgenaamd Liberale partij slechts schijnbaar.

Twee zeer uiteenloopende staatkundige groepen waren het, die door Thorbecke's ijzeren wilskracht in schijn tot ééne staatkundige partij werden saamgeklemd.

De *oudste* dezer groepen wilde inderdaad en waarheid Liberaal zijn; d. w. z. ze zocht de Staatsbemoeiing te *beperken*, de individueele veerkracht in de maatschappij *op te wekken*, en aan iedere richting en elk streven in die maatschappij een *onzijdig* terrein te bieden.

We vragen nu niet, of de politieke leden dezer groep onveranderlijk aan dit stelsel getrouw bleven. Eer vermoeden we, dat er grond bestaat voor het tegendeel. Maar dit staat vast: gevraagd naar hun politieke geloofsbelijdenis, gaven ze *dit* als hun stelsel.

Zeer onderscheiden hiervan was een *andere* groep, die terecht inzag, dat men met dit *laisser-aller* er nooit in slagen zou, den geest der natie van oude vooroordeelen (zoo als o. a. haar Christelijk geloof) los te maken, en dat een meer aanbevelenswaardige weg veeleer zijn zou: 1. door een kunstig uitgedacht kiesstelsel zich meester te maken van de macht om aan het land *de wet* te stellen, en 2. was die macht eenmaal veroverd, door uitbreiding van Staats-bemoeiing, *de richting* te beheerschen, waarin ons volk zich ontwikkelen zou.

Ook bij zoo sterk sprekend verschil wist men niettemin de schijnbare overeenstemming te redden, doordien de laatsten toegaven, dat, ware het eenmaal gelukt de natie *in dien geest* tot behoor-

lijk peil te ontwikkelen, vrijlating van het onderwijs (waar dan niemand meer aan zou willen) hunnentwege kan worden geproclameerd.

De zoen werd gesloten op de dubbelzinnigheid van de zeer rekbare uitdrukking in onze derde stelling (zie boven): met verwijzing naar de *exceptioneele omstandigheden.*

In het stelsel der eersten was hiermeê blijkbaar bedoeld: het ontbreken van *veerkrachtig initiatief* bij de burgerij. Onthouding van Staatswege zou uit dien hoofde ontstentenis van behoorlijk onderwijs ten gevolge hebben. Vandaar de verplichting van den Staat om in te springen, waar en voor zoo lang *dit* exceptioneele duurde.

Heel anders daarentegen vatte de tweede groep deze clausule op. *Exceptioneel* waren de omstandigheden h. i. niet uit gemis van particulier initiatief, maar *wijl in den boezem der maatschappij nog allerlei clericale en sectarische invloeden woelen*, die, liet men de burgerij begaan, wel niet aan het ontstaan van scholen, maar aan het ontstaan van *goede* scholen, d. i. scholen, *bevorderlijk aan de moderne ontwikkeling*, in den weg zouden staan. Zóó opgevat, zou de exceptie derhalve eerst dan komen te vervallen, als *deze invloeden* geweken waren, en van de vrije school geen verzet tegen de moderne begrippen meer te vreezen was. In zeker feuilleton heeft Mr. Verdijk, nog niet zoo lang geleden, deze zienswijs met ruiterlijke openhartigheid verdedigd.

Reken nu mét het feit, dat blijkens de officiëele regeeringsverslagen het particulier initiatief zeer is toegenomen, dan volgt hieruit voor de politieken der eerste groep: *Onverwijlde inkrimping* der Staatsbemoeiing in zake het onderwijs.

Maar ook zeker met het feit, dat deze uitbreidin , van het particulier initiatief schier uitsluitend de niet-Modern invloeden ten goede komt, en op hun beurt volgt hieruit voor de politieken der tweede groep de lijnrecht tegenovergestelde conclusie: *Onverwijlde uitbreiding* der Staatsbemoeiing op het stuk der volksschool.

Zoo lang nu *inkrimping* en *uitbreiding* tegenovergestelde begrippen zijn, is het onwedersprekelijk, dat de Liberale partij, die dusver onder de vlag van het eerste stelsel voer, vierkant rechtsomkeert maakt, door het *tegendeel* van wat uit dit stelsel voortvloeide, thans als program te aanvaarden.

De Liberale partij is op dit oogenblik zeldzaam verdeeld, niet slechts over de uitwerking der artikelen, maar evenzeer over de beginselen van Staatsbeleid.

Slechts in één opzicht stemmen alle saam. We zouden het kunnen noemen: hun tegenzin tegen de heerschappij van het geopenbaarde geloof; maar noemen het liever in hun terminologie: *hun vrees voor clericale reactie.*

Dit drijft hen, om met de stembus in zicht, onder terzijstelling van alle geschilpunten, de schoolquaestie op den voorgrond te schuiven in den zin van *versterking der Staatsschool als borstwering tegen kerkelijke invloeden.*

Zoodra dit fantoom ten tooneele komt, vergeten ze hun onderlinge verdeeldheid, zoo zelfs dat Mr. Van Houten, wiens stelsel hem tot pleitbezorger der vrije school moest maken, met pak en zak naar de voorstanders van het Staatsalvermogen overloopt.

Het Vaderland verkeert bij deze zwenking ongetwijfeld in gunstiger positie dan de andere bladen, die door hun verleden aan het nu verlaten stelsel verbonden zijn.

Of ging het beweren ook dezer bladen op, dat ze thans niets anders dan vroeger bedoelen, er zou slechts uit blijken, dat Mr. Groen van Prinsterer goed had gezien, toen hij zijn anti-revolutionairen leerde, dat er bij het liberale schoolwetsysteem een leer binnens- en een leer buitenskamers was.

Buitenskamers het stelsel der vrije concurrentie.

Binnenskamers het stelsel van liberaliseering der natie, op 's Lands kosten, in de valschelijk dusgenaamde neutrale school.

De Balans.

Alle concurrentie berust op de theorie van de Balans met haar twee schalen. Er is een schaal rechts, er is een schaal links, en naar gelang het tongetje, naar u toe of van u af blijvend, door het huisje zwikt, heeft de schaal die overslaat, de andere volkomen in haar macht; tenzij deze op haar beurt door bijvoeging van nieuw gewicht het tegen de machtiger ophaalt.

Denk u in dat beeld den strijd tusschen de Staatsschool en de Vrije School, en drie gevallen zijn denkbaar: 1. *Of* dat de evenaar in het huisje staat; *dan is de Staatsschool in even gunstige of ongunstige conditie als de Vrije.* 2. *Of* de evenaar zwikt een tiental graden nu her- dan derwaarts; *dan gaat het beurtelings, met de ééne school nu, met de andere straks, op en neêr.* 3. *Of* de balans blijft schuins staan, doordien de lichtere schaal het tegen de zwaardere niet meer kan ophalen; *dan houdt de eigenlijke concurrentie tusschen beide scholen op.*

Van Anti-revolutionnaire zijde nu is steeds beweerd, dat we sinds 1857 nooit anders dan in het laatste geval verkeerd hebben. De schaal, waarin het *Openbaar onderwijs* ligt, was met zóóveel privilegiën en rollen gouds overladen, dat de schaal waarin de Vrije School gelegd was, aan de nok van een bijna rechtstandig getrokken balans schier hopeloos hing te wiegelen.

Dat heette dan de *vrije Concurrentie*, die ons gegund was.

Die toestand is onhoudbaar. Daarin moet verandering komen. Zoo gaat het niet langer!

Goed, zeggen onze Liberalen! We zullen u aan verandering helpen, en op de Staatsschool nogmaals zooveel rollen gouds stapelen, dat uw schaal met de Vrije School zelfs dat wiegelen in de hoogte verleert!

Lees wat een liberaal orgaan nog gisteren schreef:

IEDERE VERBETERING EN UITBREIDING VAN HET STAATSONDERWIJS

VERZWAKT DE POSITIE DER BIJZONDERE SCHOLEN EN IS TOCH ONVERMIJDELIJK. . . .

Tot zulk een VERZWAKKING van onze positie heeft de Liberale partij in haar *scherpe resolutie* dan ook met voorbedachten rade besloten, en ze wil ons daarbij dwingen met *ons eigen geld* tot die verzwakking meê te werken.

Ter toelichting strekke een dubbel overzicht: 1. De stand der balans *gelijk die nu is*, en 2. de stand der balans, *gelijk die* (bij doorvoering der *scherpe resolutie*) *zal worden.*

Er zijn in ons land een goede 460 duizend kinderen van 6—12 jaar.

Van dezen gaan er op de Staatsschool 325,314 (15 Januari 1872).

Op onderstaande [illegible]holen, die met Staatsscholen gelijk staan, ruim 4000.

Saâm derhalve circa 330 duizend onder de 13 jaar.

Alle Bijzondere Scholen saâm tellen slechts 90,087 leerlingen van gelijken leeftijd.

Een toch nog aanzienlijk getal, meent ge! *Negentig duizend* kinderen op onze Christelijke scholen!

Hoe ge u vergist!

Er zijn in ons land 3766 scholen van lager onderwijs. Van dit cijfer zijn 2649 Openbare, 144 met Staatsscholen gelijkstaande en slechts 973 Bijzondere Scholen.

Maar nu, zijn dit *onze* scholen?

Och neen!

Van deze 973 scholen zijn 428, dus bijna de helft, scholen van particuliere onderwijzers voor den middel- en meer gegoeden stand, meerendeels zonder godsdienstig karakter.

Van de 545 die dan resten, zijn 272 scholen Roomsch en 11 Israëlitisch.

Van de 262 die dan nog overblijven, zijn 50 diaconiescholen, voor een deel nog in handen van niet-belijdende Kerkeraden.

Zoo blijven dus, alle saâmgenomen, slechts even 200 scholen voor de Christelijk-historische vrije school over, aldus verdeeld:

Christelijk nationaal onderwijs: 131

Overigen . . . . . 79.

Onder deze overigen schuilen dan nog enkele Protestantsche scholen van zeer onbeslist karakter, zoodat we veilig zeggen kunnen, dat van de bijna *vier duizend* scholen in ons land slechts *twee honderd* onderwijs geven in den geest, dien wij voorstaan. Is het meer dan een druppel aan den emmer?

En nu de Kostenrekening?

Wat meent men wel dat deze Staatsschool uit de Nederlandsche belasting-opbrengst trekt?

De landsregeering betaalde in 1872 (thans veel meer) reeds ruim *vijf en een halve ton gouds.*

De gemeentekassen in datzelfde jaar *vier millioen en één tonne gouds.*

De Provinciën ruim *anderhalve tonne gouds.*

Alles na aftrek van de bijna *negen ton* die aan schoolgeld geheven werd.

De uitgaaf was dus oorspronkelijk *vijf millioen en zeven tonnen gouds.*

Hieronder zijn begrepen bijna *anderhalve ton* aan pensioen voor onderwijzers.

Ook de ruim *twee tonnen gouds* voor de opleiding van onderwijzers.

Houdt men in het oog, dat in '73 en '74 deze cijfers nog zeer aanzienlijk verhoogd zijn, dan blijkt dat de *Staatsschool* thans *ruim zes millioen guldens* aan de belastingschuldigen kost.

Deze *zes millioen guldens* worden voor het grooter deel geheven van voorstanders der vrije school.

De uitkomsten der laatste verkiezingen toonden dat de voorstanders der vrije school zelfs onder de *stemgerechtigden* de meerderheid vormen. Onder de overige volksklassen is dit nog veel sterker het geval.

De voorstanders der Staatsschool (Radicalen, Liberalen en linker-Conservatieven) betalen dus de kleinere helft, om het meerdere van ons te nemen.

En ook al nam men aan, dat het »half om half" staat, dan nog lichten ze door de Staatsmacht *drie millioen gulden* uit onze privékassen, om hún Staatsschool in stand te houden.

Stel nu dat er bij uiterste krachtsinspanning nog *één millioen* 's jaars voor de bijzondere school wordt saamgebracht, dan blijkt derhalve, dat er onzerzijds *vier millioen* voor ónze scholen beschikbaar was.

Van deze *vier millioen* ontneemt de Liberalistische partij in al haar schakeeringen ons *drie millioen* om haar Staatsschool in stand te houden, voegt die bij de *drie millioen* die ze zelf opbrengt, en roept ons dan toe: *Als ge nu met uw* ÉÉN *millioen maar tegen onze* ZES *millioen wilt concurreeren!*

Zóó *stond* de balans!

Maar ook die verhouding is in het oog onzer tegenstanders voor de Staatsschool nog niet gunstig genoeg!

Ge zult minstens nog ruim de helft van uw *ééne* millioen moeten afstaan.

De *zes* tegen *één* gaat nog niet.

Het moet *zeven* tegen een *half* worden.

. . . . . .

»Er waren twee mannen in een stad, de een rijk en de ander arm."

»De rijke had zeer vele schapen en runderen."

»Maar de arme had gansch niet *dan een eenig klein ooilam.*"

Ook dat nam de rijke man hem af.

De rijke man en het ooilam.

De Balans tusschen de Staatsschool en de Vrije School staat reeds *zes* tegen *één*.

Ook dat, zoo zagen we in het vorig artikel, is in het oog onzer Schoolwet-mannen nog te ongunstig voor hun beschermeling. Het moet *zeven* tegen een *half* worden.

Waarop deze berekening rust?

Zie het hier.

De *scherpe resolutie* houdt drie artikelen:

1°. De onderwijzers-*tractementen* zullen verhoogd worden.

2°. Het *aantal* onderwijzers zal vermeerderd worden.

3°. De *opleiding* van onderwijzers zal krachtiger worden gesteund.

Zet deze artikelen in geldcijfers om en ge verkrijgt deze berekening:

Thans wordt aan het onderwijzers-personeel der Staatsscholen uitbetaald: *f* 3.135.094.10^{5}; zeg: *drie millioen één ton.*

Uit deze som genieten tractement 2578 *plus* 44 personen, die onderwijs geven, van den 1en rang; 2577 *plus* 309 van den 2en rang; en 1339 *plus* 271 van den 3en rang: saâm alzoo 7118 personen.

Naar den eisch der verhooging zal het *minimum* voor den hoofdonderwijzer *f* 800 à *f* 900, behalve vrije woning en tuin, moeten zijn. Het *gemiddeld* cijfer stellen we derhalve vast niet te hoog, indien we *f* 950 aannemen. Voor den hulponderwijzer kan het dan niet lager dan *f* 450 vallen. Voor den kweekeling niet onder de *f* 100. Deze cijfers zijn, de tegenpartij zal het toestemmen, matig gesteld.

2578 Hoofdonderwijzers 44 Hoofdonderwijzeressen.	2622 × *f* 950	*f* 2.490.900
2577 Hulponderwijzers 309 Hulponderwijzeressen.	2886 × *f* 450	*f* 1.298.700
1339 Kweekelingen (m.) 371 Kweekelingen (vr.)	1610 × *f* 100	*f* 161.000
		f 3.950.600

De vermeerdering van het aantal onderwijzers kan, hoe men het ook wende of keere, niet minder dan 372 hoofdonderwijzers en 900 hulponderwijzers bedragen. 1. Wijl het getal scholen dient vermeerderd te worden, minstens met 150; 2°. wijl het cijfer van leerlingen voor elken onderwijzer te groot is; 3°. wijl men de hulponderwijzers aan het hoofd eener school zal doen wegvallen; en 4°. wijl men het grooter deel der kweekelingen door hulponderwijzers wil vervangen.

Voor *a.*, de 150 nieuwe scholen, zijn minstens noodig 150 hoofdonderwijzers, 200 hulponderwijzers en 100 kweekelingen.

Voor *b.* zijn vereischt 500 hulponderwijzers.

Voor *c.* 222 hoofdonderwijzers.

Voor *d.* 400 hulponderwijzers.

Dit zou een totaal geven van 372 hoofd- en 1100 hulponderwijzers.

Hierbij houde men echter in het oog, dat een aantal van 222 hulponderwijzers (*c*) vrijvalt, en het getal kweekelingen met de helft slinkt.

De meerdere kosten voor het tweede artikel der *scherpe resolutie* zullen dus zijn:

372 hoofdonderwijzers ad *f* 950	*f*	353.400
900 hulponderwijzers „ „ 450	„	405,000
	f	758,400
Trek hiervan af 800 kweekel. ad *f* 100	„	80,000
Dan blijft het totaal	*f*	678,400

Voor de 150 nieuwe scholen en de 372 nieuwe onderwijzerswoninhen zal tot aanbouw een kapitaal noodig zijn van minstens

150 scholen ad *f* 10,000	*f*	1,500,000
372 woningen „ „ 6,000	„	2,232,000
Saâm	*f*	3.732,000
D. i. aan jaarlijksche intrest ad 4 pCt.	„	149,280
Voor meerdere schoolbehoeften enz. kan men veilig stellen	„	50,000

Eindelijk het derde artikel: *meerdere kosten aan opleiding*, zal, om iets te beteekenen, een jaarlijksche butgetverhooging van *f* 100,000 na zich sleepen.

Maken we dus het budget der *scherpe resolutie* op dan vinden we:

Voor *artikel* 1. Onderw.-tractementsverhooging.		
Trek van *f* 3,950,600		
af „ 3,135,094		
	f	815,506
Voor *artikel* 2. Vermeerdering van personeel.		
Tractement *f* 678,400		
Aanbouw „ 149,280		
Schoolbehoeften „ 50,000		
	„	877,680
Voor *artikel* 3. Opleiding van onderw.	„	100,000
Jaarlijksch totaal	*f*	1.793,186.

Hierbij vergete men intusschen niet, dat de uitvaardigers dezer *resolutie* op verre na met deze berekening nog geen vrede zullen nemen. *Twee millioen* zal wel hun minste eisch zijn. Houden we ons voorshands aan de *één millioen acht ton.*

Men toetse hieraan, hoe sober we in onze becijfering waren toen we gisteren van *één* millioen spraken.

De voorstanders der Vrije School hebben er zich dus, gaat deze *scherpe Resolutie* bij de stembus in Juni door, op voor te bereiden, dat men hun in allerlei vorm van belasting voortaan minstens een *acht* á *negen* tonnen gouds meer nog dan dusver ten behoeve der Staatsschool zal afpersen.

Voor zeer velen zal dit de droeve noodzakelijkheid met zich brengen, om elke bijdrage aan het Vrije onderwijs te ontzeggen. *Denzelfden gulden kan men maar eens uitgeven!*

Al oordeelt men dus, dat de liefde voor de vrije school ook dan nog het onmogelijke zal doen, om de schade niet geheel ten haren laste te doen komen, dan nog staat het vast, dat de vrije school, naar de matigste becijfering een drietal tonnen gouds verliezen zal.

Drie tonnen gouds verliezen, let wel, dat beteekent 1°. een reeks van scholen te sluiten, 2°. op anderen door verhoogd schoolgeld het aantal kinderen te doen slinken, en 3°. de oprichting van nieuwe scholen te beletten.

En om dan nog dat karig en jammerlijk resultaat te bereiken, vergeet het niet, zal in elk geval *vijf* à *zes* tonnen gouds meer dan dusver door u betaald moeten worden.

En ware dit nog maar al!

Maar van het *allerjammerlijkste* zwegen we nog.

Roei eens zonder riemen. Of ook, houd eens school zonder *onderwijzend personeel.*

Onze schoolcommissiën weten, hoe schreiend leeg nu reeds de lijst van sollicitanten is.

Wat zal het dan niet worden, als de Staatsschool nog eens met een Leviathan's hap 362 Hoofdonderwijzers en 900 Hulponderwijzers wegneemt?

Het aantal personen die lust en geschiktheid voor het onderwijzersvak hebben, kan zich toch niet eindeloos uitzetten. We vischen in één water. Wat zal er dus voor onze scholen te vangen overblijven, als het voortaan ten behoeve der Staatsschool een moordvisschen wordt, om maar onderwijzers te hebben.

Te smartelijker zullen we met onze schier leege schakels tegenover die volle sleepnetten staan, omdat we ook financieel tegen de Staatsschool zullen hebben op te bieden.

Dit weet ieder deskundige: Als de Staatsschool haar tractementen verhoogt, *moeten* ook wij verhoogen, of we worden ruiter te voet.

Ook onze scholen, die nu reeds, tegen wind en tij oproeiend, nauwelijks de gelden voor de thans bestaande tractementen vinden kunnen, zullen dan derhalve nog een *f* 200 à *f* 300 mogen bijpassen.

Men zal *meer* moeten uitgeven, terwijl er *minder* in kas is.

Wie stuit dan het *Bankroet?*

Een Bankroet, het kan niet dikwijls genoeg gezegd, is *sluiting van scholen!*

Zoo komt dan het kort begrip der *scherpe resolutie* hierop neêr: *Om zijn school beter te maken, wil de schoolwetman onze school dooden.*

En dat zal hij doen, niet zelf week geworden over zoo onbarmhartige noodzakelijkheid, maar hardvochtig, in koelen bloede, het u nog euvel afnemend, dat ge een kreet van verontwaardiging over zulk een jammerlijke toekomst durft uiten.

Wien doet dit niet aan *den rijken man* en *het ooilam* denken?

»Ook de Schoolwetlieden en wij, zijn die twee mannen in eenzelfde land, de een rijk, de ander arm.

De rijke heeft zeer veel scholen en leermeesters.

Maar wij armen, hebben gansch niet, dan een eenig klein schoolwezen, óns ooilam, dat we met onze eigen penningen betaald heb-

ben en hebben het gevoed, dat het groot met ons is geworden en bij onze kinderen te gelijk.

Maar nu is den rijken man een wandelaar overkomen, een uitheemsche gast, die zich als Staatsabsolutisme laat aandienen, en om dien te onthalen, neemt hij ons arm ooilam en wil het ten offer brengen aan de uitheemsche macht, die bij hem introk!"

Het is de parabel van Nathan, niet »den wijze" van Lessing, maar den profeet des Heeren.

Mannen broeders, vindt Nathan's parabel onder ulieden nog gehoor?

De Scherpe Resolutie.

Zoo is dan de *Scherpe Resolutie* in *optima forma* verschenen. Ze handelt van twee stukken: 1. *Schooldwang*, en 2. *Staatsschoolwezen.*

Om het overzicht duidelijk te maken, hebben de pleitbezorgers dezer tyrannieke maatregelen zich de moeite getroost, om hun plannen in een reeks artikelen te formuleeren.

Zij hun daarvoor onze dank!

Thans kan men beoordeelen, of we in onze aanklacht te ver gingen. Het vrije Nederland weet nu voor het minst waaraan het zich te houden heeft.

Hoe sober we dusver in onze voorstelling waren en hoever de tyrannieke toeleg zelfs onze stoutste verwachting overtreft, blijkt het best uit de volgende becijfering.

1. De heeren decreteeren, dat alom in den lande zóóveel Staatsscholen moeten gebouwd worden, dat alle kinderen boven de vijf jaar er plaats kunnen vinden. Stel, er zijn in een gemeente 500 kinderen van die klasse, en slechts voor een *tiental* wordt Staatsonderwijs verlangd, toch zal er een school voor 500 kinderen moeten gebouwd worden. Voor 250,000 kinderen zal men derhalve minstens 600 scholen hebben bij te bouwen en de meeste dorpen zullen hun te kleine school door een grootere hebben te vervangen.

Hiertoe is een kapitaal vereischt van circa *f* 15,000,000, een jaarlijksche uitgaaf van *f* 600,000 vertegenwoordigend.

2. De tractementen moeten voor den hoofdonderwijzer op minstens *f* 1000, voor de hulponderwijzers op tusschen de *f* 700 en *f* 500 gebracht. Als gemiddeld cijfer mag men dus stellen *f* 1100 en *f* 600.

Voor de thans in dienst zijnde onderwijzers geeft dit:

2622 Hoofdonderwijzers. à *f* 1100	*f* 2,884,200
2886 Hulponderwijzers à „ 600	„ 1,731,600
De kweekelingen	„ 100,000
	f 4,715,800
Thans wordt betaald . . .	„ 3,135,094
Alzoo een vermeerdering van . . .	*f* 1,580,706

3. Voor de nieuwe scholen zullen benoodigd zijn 600 Hoofdonderwijzers en 1200 Hulponderwijzers.

Dit eischt een jaarlijksche uitgave van:

Voor 600 Hoofdonderwijzers *ad* *f* 1100. . . .	*f* 660,000
„ 1200 Hulponderwijzers „ „ 600. . . .	„ 720,000
Kweekelingen	„ 50,000
Totaal	*f* 1,430,000

4. Artikel 20 der Schoolwet vervalt. In de plaats der 220 Hulponderwijzers komen derhalve 220 Hoofdonderwijzers.

Dit verhoogt het salaris met

$$220 \times f\,500 = f\,110{,}000$$

En eischt voor den bouw van 220 Onderwijzerswoningen $220 \times 6000 = f$ 1,320,000 of eene jaarlijksche uitgaaf van circa *f* 70,000.

Totaal. . . . . *f* 180,000

5. Voor meerdere schoolbehoeften zal op de 600 nieuwe scholen *ad f* 500 's jaars betaald moeten worden *f* 300,000.

6. Op de bestaande scholen zal het aantal Hulponderwijzers in dier voege worden vermeerderd, dat op elke school van 26 leerlingen één Hulponderwijzer komt, en voorts *grosso modo* het getal Hulponderwijzers toeneme met elke 40 kinderen daarenboven.

Op een totale schoolbevolking van circa 550,000 kinderen zal derhalve $\frac{550{,}000}{40}$ d. i. een totaal van 14,000 hulponderwijzers vereischt zijn.

We rekenden dusver op 400 hulponderwijzers. Nog 10,000 moeten er derhalve bijkomen.

10,000 ad *f* 600 geeft *f* 6,000,000.

7. Dertien rijkskweekscholen wil men stichten. Het bestaande getal wordt hiermeê verdriedubbeld. De kosten mag men veilig ramen op *f* 300,000.

8. Het schooltoezicht zal worden vermeerderd. Stel hiervoor *f* 30,000.

Trek nu deze cijfers saâm.

Art. 1.	*f*	600,000
» 2.	»	1,580,706
» 3.	»	1,430,000
» 4.	»	180,000
» 5.	»	300,000
» 6.	»	6,000,000
» 7.	»	300,000
en » 8.	»	30,000
en ge verkrijgt een totaal van	*f*	10,420,706

Wij wezen op geen grooter uitgaaf dan van *anderhalf* à *twee millioen*, en nu blijkt dat de eisch dezer heeren ons op een jaarlijksche meerdere uitgave van TIEN MILLIOEN zal te staan komen.

Zeg zelf, was de naam van *Scherpe Resolutie* niet eer te zwak, dan te scherp?

Het decretum horribile.

Twee artikelen, zoo schreven we gisteren, houdt de *Scherpe Resolutie*, beiden op *dwang* doelend.

Op *geldelijken* dwang: de »tiende penning" dien men heffen wil, om de in nood verkeerende Staatsschool met eenige millioenen te hulp te komen.

Op *strafrechterlijken* dwang: het decreet van *Schoolplicht*, dat in de portefeuille onzer toekomstige ministers gereed ligt.

Op den *geldelijken* dwang wezen we in ons vorig opstel.

Zie hier thans het stuk dat tot *strafrechterlijken dwang* moet leiden.

Reeds vroeger door ons bij uittreksel medegedeeld, is het de aandachtige lezing overwaard. Lees het geheele stuk, ook al wekt het uw verontwaardiging, tot den einde. Het in een opwelling van toorn uit de hand te leggen, zou onvoorzichtig zijn.

RAPPORT der Commissie uit het Nederl. Schoolverbond, betreffende den leerplicht, opgemaakt door de hh. Mr. R. C. Nieuwenhuys, Dr. P. Romijn, Mr. B. H. Pekelharing, W. J. F. Meiners en Dr. F. G. B. van Bleeck van Rijsewijk.

Naar het gevoelen der Commissie moet een wet op den leerplicht berusten op de volgende grondslagen:

1. Verplicht lager onderwijs van 6 tot 13 jaar met opdracht aan de gemeentebesturen, om onder goedkeuring van Gedep. Staten de schooluren en vacanties te regelen.

2. Verplicht herhalingsonderwijs voor allen, die geen uitgebreid, lager, middelbaar of hooger onderwijs genieten, van 13 tot 16 jaar.

Hoewel dit herhalingsonderwijs zich nog hoofdzakelijk zal moeten bepalen tot de vakken van gewoon lager onderwijs, zal het echter zoodanig kunnen geregeld worden, dat het in verband worde gebracht met het aanleeren van kundigheden, vereischt voor de betrekking, die de leerling zich heeft verkozen. In die plaatsen, waar Burgeravondscholen bestaan, zal dit herhalingsonderwijs op die scholen kunnen genoten worden.

Op het platteland zal aan dit herhalingsonderwijs uitbreiding kunnen gegeven worden door onderwijs in Landbouwkunde.

De bepalingen aangaande het herhalingsonderwijs zijn niet van toepassing op vrouwelijke leerlingen.

3. Het onderwijs, op wettig erkende scholen genoten, wordt als voldoende beschouwd.

Op huisonderwijs is een bijzonder toezicht noodig.

4. Het toezicht wordt uitgeoefend door geheel onafhankelijke personen, buiten alle betrekking tot gemeentebesturen, en schoolcommissiën, en dus door speciale Rijksambtenaren.

5. Het Rijk wordt verdeeld in districten van 300,000 zielen en in ieder district

1 ambtenaar, door den koning te benoemen, belast met de uitvoering van de wet op den leerplicht.

Hij wordt in iedere gemeente bijgestaan door een of meer personen, die door den Commissaris des Konings worden aangesteld, na Burgemeester en Wethouders en een ambtenaar te hebben gehoord.

Het gemeentebestuur is verplicht, in de maand November van ieder jaar een naamlijst te doen opmaken van alle kinderen, in de gemeente wonende, die op 1 Januari van het volgende jaar den leeftijd van 6 tot en met dien van 16 jaren zullen hebben bereikt.

Het bestuur zendt deze naamlijst voor 15 Dec. aan den ambtenaar van het district, waartoe de gemeente behoort.

De besturen zijn verplicht iedere 3 maanden opgave te doen van verandering van woonplaats der ouders, zoowel van hen, die zich in de gemeente hebben gevestigd, als van hen die haar hebben verlaten.

De onderwijzers zijn verplicht op 15 Jan., April, Juli en October aan den ambtenaar een alphabetische naamlijst van leerlingen, die hun scholen bezoeken, in te zenden.

Uit vergelijking dezer schoollijsten met de lijsten, opgemaakt door het gemeentebestuur, moet blijken, welke kinderen de scholen niet bezoeken.

De ambtenaar doet door den hem tot hulp aangewezen persoon onderzoek naar de redenen van schoolverzuim.

Na ingewonnen rapport beslist de ambtenaar of er termen tot aanklacht tegen de ouders bestaan.

De onderwijzers houden op de schoollijsten, den eerste van ieder kwartaal opgemaakt, nauwkeurig aanteekening van schoolbezoek. Van ieder schoolverzuim, langer dan zes schooltijden, doen zij aangifte aan hem, die in hun gemeente met het toezicht op den leerplicht is belast; deze tracht door zedelijken invloed het verzuim te doen ophouden; mocht dit niet baten dan wordt daarvan aan den ambtenaar kennis gegeven, die een vervolging tegen de ouders instelt.

Bij de vrijheid, aan ouders en voogden gelaten, in de wijze, waarop zij in het onderwijs hunner kinderen en pupillen willen voorzien, zullen zij echter verplicht zijn aan den ambtenaar de meest volledige inlichtingen te geven omtrent de wijze, waarop het onderwijs wordt gegeven.

De ambtenaar beslist, of huisonderwijs voldoende is om het doel te bereiken, dat bij den leerplicht is voorgeschreven.

Ten einde over dit onderwijs een beter oordeel te kunnen vellen, zullen de kinderen zich desgevorderd, aan een examen moeten onderwerpen, afgenomen door of onder toezicht van den ambtenaar.

Zoo het blijkt, dat dit huisonderwijs niet voldoende is, zijn de ouders of voogden verplicht daarin verandering te brengen. Bij weigering zijn zij strafbaar.

De ambtenaren en de personen die hen bijstaan, worden door het Rijk bezoldigd. Zij hebben toegang tot alle scholen. Zij brengen jaarlijks een beredeneerd verslag uit aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

6. De straf, welke ouders of voogden kan opgelegd worden, bestaat in boete of subsidiaire gevangenisstraf, bij herhaling binnen het jaar te verhoogen en, bij voortdurende herhaling, gevolgd door ontzegging der burgerschapsrechten.

De onderwijzers, zoo openbare als bijzondere, alsook huisonderwijzers zijn verplicht de gevraagde inlichtingen aan den ambtenaar of zijn plaatsvervanger te verstrekken. Bij weigering zijn zij strafbaar, aanvankelijk met boete, bij herhaling met ontzegging van het recht tot het geven van onderwijs.

Toepassing van straf vervalt: 1°. als volgens getuigenis van den arts het kind geen voldoende vermogens heeft of door ziekte, hetzij tijdelijk, hetzij langdurig ongeschikt is om onderwijs te ontvangen, en 2°. wanneer de woning meer dan 1½ uur van de school verwijderd is.

Als het mocht blijken, dat de oorzaak van schoolverzuim moet toegeschreven worden aan halstarrig verzet der kinderen, zoo zullen dezen met toestemming der ouders, volgens uitspraak van den rechter, in een verbeterhuis kunnen geplaatst worden.

Ten slotte ontwikkelt de commissie kortelijk haar denkbeelden over de vermoedelijke gevolgen der invoering van den leerplicht en over hetgeen die invoering vooraf zal moeten gaan. Vooreerst zal het h. i. dringend noodig zijn, niet slechts in steden en dorpen, maar zelfs in buurtschappen, goede bewaarscholen op te richten, omdat bij invoering van den leerplicht de zorg voor kleinere broertjes of zusjes niet aan oudere kinderen kan worden overgelaten. Nog andere belangrijke veranderingen zullen eerst in den bestaanden toestand moeten worden gebracht; de schoollocalen moeten worden vergroot en nieuwe gebouwd; het onderwijzend personeel moet worden uitgebreid, enz. Het Rijk zal meer dan tot heden het geval was het onderwijs moeten steunen.

Ook met een kort woord bespreekt de commissie de gemoedsbezwaren tegen leerplicht. Zij acht die bezwaren niet licht, „doch" zoo schrijft zij — „terwijl bij de voorstanders van het bijzonder onderwijs op dit punt nog volstrekt geen eenstemmigheid bestaat en uw commissie onder de vele ontwerpen nog geen gevonden heeft, dat, met handhaving van het beginsel neergelegd in de wet van 1857, een goed resultaat belooft, blijft zij van oordeel, dat het algemeen maatschappelijk belang niet mag opgeofferd worden aan gemoedsbezwaren hoewel dan ook van een talrijk en zeer belangrijk deel der natie. De commissie zou zelfs een wet op den leerplicht niet wenschelijk achten, zoo deze moest verkregen worden door vermin-king van het beginsel, hetwelk de schoolwet van 1857 beheerscht.

Is *decretum horribile* (afgrijslijk decreet) voor dit merkwaardig actestuk een te sterk gekleurde naam?

Met zoovele woorden verklaart men te weten, dat er bij een zeer aanzienlijk deel der bevolking *gewetensbezwaren* tegen de Staatsschool bestaan.

Men weet, dat in tal van dorpen de *Staatsschool* de eenig bestaande is.

Desniettemin durft men voorstellen, dat met *gevangenisstraf* ge-

kastijd zal worden de Nederlandsche vader, die *om der conscientie-wille* weigert zijn kind aan de Staatsschool af te staan.

Wat verkrijgt men door zulk een volksontwikkeling anders dan een natie, waarin de edelste levenskracht, de *kracht der conscientie* is gesmoord.

Ons althans zal men het recht tot brandmerking van dit heilloos tyranniek bedrijf niet kunnen betwisten.

Dat schoolverzuim uit *plichtverzaking* strafbaar is, toonden we zelf aan.

Nu men *plichtbetrachting* met kerkerstraf wil doen boeten, zijn we van de *Inquisitie* met haar nasleep niet verre meer.

Arme eeuw! dansend om den *Vrijheidsboom* heeft men u ingewijd, en aan den triomf van den ergerlijksten *Dwang* zal men u dienstbaar maken.

Kon het anders?

Is *vrijheid* buiten den *Christus* meer dan zelfbegoocheling?

»Indien dan de Zoon u zal hebben vrijgemaakt, zoo zult gij waarlijk vrij zijn!"

In Zijn Naam sta, ook bij de dingen die komende zijn, onze hulpe!

GRIEVEN TEGEN DE SCHOOLWET

EN

HET GEHEIM VERRADEN.

(OVERGEDRUKT UIT „DE STANDAARD.")

AMSTERDAM, J. H. KRUYT.
1875.

GRIEVEN TEGEN DE SCHOOLWET.

Het Concurrentiestelsel in zake Onderwijs.

Onze bewering, dat Concurrentie in zake Onderwijs op den duur onhoudbaar was en nooit tot een gezond schoolstelsel leiden kon, heeft tegenspraak uitgelokt.

We vragen revisie van dat oordeel, en geven, ter voorkoming van misverstand, vooraf een duidelijke uiteenzetting van ons gevoelen.

Zoolang art. 194 der Grondwet blijft wat het is, kan men aan het Concurrentiestelsel niet ontkomen.

Elke voorstelling dus, alsof we, zoolang het niet gelukt is, dat artikel te wijzigen, aan opheffing der Concurrentie dachten, berust op dwaling.

Zoolang der Overheid eenerzijds de plicht is opgelegd, voldoend openbaar lager onderwijs te geven, en anderzijds aan particulieren de vrijheid onverlet blijft om vrije scholen te openen, bestaat de Concurrentie in zake de volksschool niet slechts feitelijk, maar krachtens de wet.

Onze strijd tegen het Concurrentiestelsel gaat dan ook uit van de stellige overtuiging, dat het vroeger of later gelukken zal, de »ellendige zinsnee" van art. 194 te doen wegvallen en onze volksschool te vrijwaren tegen de doodende omarming der politiek.

De Staat kan niet schoolmeesteren, wijl hij noch paedagogische beginselen, noch godsdienstige belijdenis heeft, en diensvolgens een neutraliteit moet najagen, die practisch op bevoorrechting van het modernisme en bestrijding van het Christendom uitloopt.

En toch kan evenmin ontkend, dat de Staat zijn plicht verzuimen zou, indien hij geen waarborg bood, dat het volksonderwijs, op deugdelijk peil gehouden, onder aller bereik viel.

Verbind die beiden, en we zien geen andere oplossing, dan de

Zelfstandige organisatie van het Lager Onderwijs, onder toezicht der Wetgevende Macht.

Het onderwijs is uit zijn aard geen staatkundig, maar een *maatschappelijk* vraagstuk. Niet op het terrein van den Staat, maar wel op dat der *maatschappij*, is de natuurlijke verbinding te vinden van de belangen, die ouders en kinderen, Kerk en Staat, ten opzichte van het Lager Onderwijs, gelijkelijk kunnen doen gelden.

Eerst indien deze waarheid erkend wordt, valt de tegenstelling tusschen Staat en Kerk in zake de volksschool voor altijd weg, en kan men tot een stelsel geraken, dat de vrije school als regel huldigt en slechts bij wijze van aanvulling de officiëele neutrale school laat voortbestaan.

Welke bedenkingen nu hebben de voorstanders van het thans vigeerend Concurrentiestelsel hiertegen in te brengen? En gesteld al, dat ook met dit *sociale* systeem van onderwijs de volmaaktheid niet bereikt ware, wegen die bedenkingen tegen de gevaren van het Concurrentiestelsel op?

Welke dan die gevaren van het Concurrentiestelsel zijn?

Met name wijzen we op een *vier*tal.

1. *De school wordt tot inzet verlaagd voor het politieke kansspel.*

Ons, anti-revolutionairen, is vaak verweten, dat door onze kittelorigheid de schoolquaestie in de politieke debatten was binnengeleid! Alsof niet het *Conservatieve* schoolsysteem, (en dat biedt ons de wet van '57), tot deze politieke inmenging *dwong!*

Breng het over op industrieel terrein, waar de concurrentie meer eigenaardig thuis hoort, en niemand weêrspreekt dit.

Denk u, dat van overheidswege voor het steeds in voorraad hebben van een voldoende hoeveelheid levensmiddelen in elke gemeente van ons land te zorgen ware, zou het dan billijk zijn, onze bakkers, vleeschhouwers, kruideniers, enz. van *agitatie* te beschuldigen, indien ze bij de stembus zich weerden om deze *onmogelijke* concurrentie tot de kleinste afmetingen te beperken?

En is het dan onze schuld, dan wel die van den Conservatieven wetgever, dat we door de stembus het eenig afdoend instrument zochten te bespelen, waardoor de groot-concurrentie van den schoolhoudenden Staat kon belet worden, voort te schrijden tot onze algeheele onderdrukking?

De *wet zelve* maakt de volksschool tot een politieke quaestie bij uitnemendheid.

Tot een politieke quaestie voor onze *Liberalen*, die, bij ontstentenis van een gemeenschappelijk program, zich om de neutrale volksschool schaarden, ter beveiliging van het kostelijk instrument, dat hun door Conservatieve kortzichtigheid ter liberaliseering van het opkomend geslacht geboden was.

Tot een politieke quaestie voor onze *Conservatieven*, die, ter elfder ure de fout van '57 inziende, de schoolquaestie bij uitnemendheid geschikt keurden, om hun den steun der doleerende partijen te verzekeren.

Tot een politieke quaestie voor onze *Roomsch-Katholieken*, die, minder geneigd om hun staatkundige bedoelingen te laten doorschemeren, zich met zeldzamen tact achter de batterij der schoolquaestie terugtrokken.

En óók, tot een politieke quaestie voor ons, Anti-revolutionairen; zóó zelfs, dat de elementaire bestudeering van het algemeen staatkundig beleid er lange jaren door op den achtergrond werd gedrongen.

Dermate tot een politieke quaestie verlaagd, dat sinds een tiental jaren de school schier het eenig Shibboleth bij de verkiezingen, de eenig maatgevende onderscheiding der partijen, het *Damocles*-zwaard voor elk komend Ministerie was.

Het bederf hieruit voortspruitend, was wederkeerig. De *school* bedierf de *politiek*. De *politiek* bedierf de *school*. En in ernst mag gevraagd, of bij de oorzaken van onzen nationalen achteruitgang iets met de ellendige wet van '57 in vergelijking komt.

2. *De invloed der doleerende partijen* MOET *strekken om de Staatsschool in haar bloei te belemmeren.*

Concurrentie moet *eerlijk* zijn, zal ze zich als stelsel aanbevelen.

Is deze eerlijkheid op het stuk der volksschool denkbaar?

Eerlijke concurrentie beteekent, dat de kansen in den wedloop voor beide mededingers *gelijk* staan.

Gelijke kansen!!

Wat dunkt u?

De *Staatsschool* heeft ten haren voordeele 1. geheel den onmetelijken invloed van het administratief gezag, 2. geheel het personeel schier van inspectie en commissoriaal toezicht, 3. de onbeperkte beschikking over de beurs van alle ingezetenen, 4. de vaste positie, die zij den onderwijzer kan aanbieden, 5. de opleiding op rijk gedoteerde normaalscholen, 6. de pensioneering van eervol ontslagen onderwijzers, 7. een onduidelijke en daardoor alles veroorloovende wet, en 8. het kosteloos onderwijs.

En daartegenover staat de *vrije school* met *niets*, letterlijk *niets*, gedwongen op te roeien tegen den stroom van administratieve overmacht, geldelijk overwicht en spitsvondige wetsverkrachting.

Drie vragen aan u, die het Concurrentiestelsel bepleit: 1. Moet concurrentie niet *eerlijk* zijn? 2. Onderstelt eerlijke concurrentie geen *gelijkheid* van kansen? 3. Op wat wijs wilt ge der vrije school gelijke kansen met zulk een Staatsschool verzekeren?

Slechts één middel tot verweer rest den voorstanders der vrije school.

Voor zooveel ze kiezers zijn, kunnen ze afgevaardigden benoemen, die de gestadige neiging, om de kansen *nog ongelijker* te maken, temperen.

Over het lot der Staatsschool beslist de Wetgevende Macht. Bij die beslissing heeft men stem in het kapittel. Kan het dan anders, of men *moet* wel, uit zucht naar zelfbehoud, de gelden weigeren, die de Staatsschool nog machtiger zouden maken, d. w. z. de vrije school nog zwaarder zouden drukken?

3. *Het Concurrentiestelsel stelt het leven of den dood der vrije school in handen eener kunstmatige parlementaire meerderheid.*

Nog onlangs, bij het jongste onderwijsdebat, openbaarden de voorstanders der Staatsschool den toeleg, om 1. de kosten voor het onderwijs nog aanzienlijk te verhoogen, 2. van het beschikbaar onderwijzerspersoneel nog een geheel regiment voor de Staatsschool aan te werven, en 3. de kosten van het vrije onderwijs nog merkbaar op te drijven ; let wel, onder de uitdrukkelijke verklaring, dat aan wegneming onzer grieven van verre niet werd gedacht.

Reeds nu worstelt de vrije school tegen het onmogelijke.

Ze heeft gebrek aan vastheid, aan geld, aan personeel.

Reeds nu is de profetie niet gewaagd, dat ze, komt er geen verademing, zal moeten bezwijken.

Toch wordt openlijk de toeleg geproclameerd, om haar last driedubbel zwaar te maken, en of die toeleg zal worden gekeerd, dan wel onder de triomfkreten onzer Liberalisten gelukken zal, hangt af van . . . . een enkele stem in de Kamer ; van den uitslag eener enkele verkiezing ; van de vraag of de concilianten in ons parlement, nu reeds, zoover gaan durven.

4. *Het Concurrentiestelsel, gelijk dit thans vigeert, leidt niet tot de uitkomst dat door wedijver het onderwijs winne.*

Voetstoots stemmen we toe, dat er zeer enkele gevallen aa wijsbaar zijn van ouders. die, in beginsel voor de vrije school, om haar voortreffelijkheid de Staatsschool kozen. Ook dat er ouders zijn, die, in beginsel voor de Staatsschool, om het deugdelijker onderwijs hun kinderen op de vrije school deden.

Maar deze uitzonderingen beheerschen den toestand niet.

Van paedagogischen wedijver tusschen de Staatsschool en de vrije school is slechts in zeer enkele steden en dorpen een schijn aanwezig.

In den regel beslist het beginsel, dat men belijdt. Christenouders zenden hun kinderen liever naar een Christelijke school, ook al tobt ze met haar onderwijzerspersoneel, liever dan ze aan de Staatsschool toe te vertrouwen. En omgekeerd bekreunt men zich zoo weinig om paedagogische uitnemendheid, dat men gewoon is, zelfs zonder zweem van onderzoek, elke Christelijke School als Confessioneele pest en broeinest van onverdraagzaamheid te haten.

Zoo is de wedstrijd van het *paedagogisch* op het *principieel* en *politiek* terrein overgebracht, en niet de opvoedkundige, maar schier uitsluitend de staatkundige concurrentie heeft tot opbeuring van ons schoolwezen geleid.

Zoolang derhalve met Concurrentie in zake de volksschool steeds *concurreeren met den Staat* bedoeld wordt, komt ze ons onhoudbaar en verderfelijk voor, en het is alleen die concurrentie, die we bestreden.

Dat ook in het *sociale* systeem der volksschool concurrentie heerschen zou, ja, dat eerst in dit systeem de wedijver tot paedagogische uitnemendheid zou prikkelen, spreekt van zelf.

Edoch, voet bij stuk! gelijk het Handelsblad zegt.

Wat onze tegenstanders verdedigden en als puikjuweel van landsvaderlijke wijsheid roemden, was niet de vrije sociale concurrentie, maar uitsluitend de *concurrentie van particuliere scholen met de scholen van den Staat.*

Schoolinspectie.

Eén der ernstigste grieven tegen het schoolstelsel van '57 lag steeds in het eenzijdig karakter van het School-*toezicht*, waartoe, ja, niet de letter, maar dan toch de geest der wet drong.

Het Schooltoezicht, in zijne verschillende vertakkingen, strekt zich uit tot het Onderwijs in vollen omvang; het kent als zoodanig de onderscheiding van openbaar en bijzonder onderwijs slechts in technischen zin; zijn werkzaamheid moet *beide* gelijkelijk omvatten, en niet of in eenige gemeente het ééne dan wel het andere soort van onderwijs meer geliefd is, maar uitsluitend of het gegeven onderwijs aan den eisch der wet beantwoordt, is de vraag, die zijn commissie onderzoekt.

Onbeduidend is dit toezicht niet. Inspecteuren en Commissarissen zijn met tamelijk groote macht bekleed. Bovendien van hun gunst of ongunst hangt èn voor den bloei eener school èn voor het persoonlijk avancement der leeraren, soms veel af. Ze oefenen daardoor een zedelijken invloed, die nog verder reikt dan hun formeel gezag, en zijn op het stuk van onderwijs, meer nog dan de Dagelijksche Besturen, meer nog zelfs dan de Gedeputeerde Staten, de voor de toekomst beslissende macht.

Zou men zulk een invloed van Overheidswege aan een voorstander der vrije school in handen kunnen geven? Zou voor de schoolinspectie, op de gansche lijn harer hiërarchische vertakking, een voorstander der vrije school der Overheid een even welkom en betrouwbaar mandataris zijn, als de ijveraar voor neutraal onderwijs? Was men zeker, dat bij de aanstelling dezer machthebbers nimmer aan partijdige genegenheid voor de Staatsschool een premie van publieke erkenning en officieele waardeering zou worden uitgereikt?

Het spreekt van zelf, dat een enkele benoeming, ter weêrlegging van het verwijt en ter afwering van de onwraakbare beschuldiging met opzet onder de tegenstanders der Staatsschool gedaan en met ophef den volke verkondigd, als uitzondering, den regel bevestigt, *niet* weêrspreekt. Daargelaten, dat ook aldus deze uitzonderingen *zeer* zeldzaam zijn!

Ondanks de neutrale theorie kwam men, na korte aarzeling, dan ook schier allerwege, feitelijk, tot het practisch resultaat, dat, waar dit slechts kon, de schoolinspectie geheel aan voorstanders der Openbare school, in zeer partijdigen zin verstaan, in handen werd gespeeld. Men zag in, dat een tegenstander der staatsschool, ja, voor wetsschending zou terugdeinzen, in zijn ambtelijke betrekking

ongetwijfeld naar onpartijdigheid streven zou, maar dat het voor den bloei der Openbare school op het *hart*, op toewijding en genegenheid aankwam, en dat een schoolinspectie zonder dit ingredient haar op den duur moest schaden.

Zelf nam men met de uitvlucht van »ambtelijke onpartijdigheid" dus *geen* genoegen; maar vond, dat omgekeerd, de vrije school deze »ambtelijke welwillendheid" wel terdeeg voor lief kon nemen. Waarin wordt ge benadeeld? klonk dan het uitdagend wederwoord. Spreek, zoo ge klachten hebt! Zijn onze inspectoren, van hooger en van lager rang, niet onpartijdig, niet humaan?

Zeg ons op uwe beurt — zouden we willen antwoorden — of gij dan die enkele onzer geestverwanten, die in het »corpus doctum" werden opgenomen, op partijzucht of inhumaniteit hebt betrapt?

En indien niet, waarom weert uw partij dan stelselmatig *onze* mannen

Zoo nu weêr te Groningen.

Reeds herhaaldelijk hadden Burgemeester en Wethouders voorgesteld, in de plaatselijke Schoolcommissie ook een enkelen voorstander van het vrije onderwijs op te nemen.

Er bestond wel aanleiding toe. Immers, de helft van het schoolwezen behoort te Groningen aan de vrije school.

Er was een zeer aannemelijk candidaat. Prof. Gratama zal door niemand als onbevoegd of te partijzuchtig candidaat worden afgewezen.

Er zou een zeer ernstige grief door zijn weggenomen, die sinds jaren bij een groot deel der burgerij tegen den Gemeenteraad bestaat.

Gevaar was er niet bij.

Ook al ware hij gekozen, Prof. Gratama beschikte slechts over een enkele stem en zou alleen hebben gestaan in de Commissie.

En toch vond deze voordracht bij den Gemeenteraad te Groningen zeer ernstige bestrijding.

De heer Leopold wilde liefst geen der beweerde grieven ontvankelijk verklaren, maar

„Maar ook wanneer men al grieven had, dan nog zou men rekening moeten houden daarmede, waarin die grieven bestaan. Als men er aan voldeed, dan zou dit toch tot geen practisch resultaat leiden. De grieven zijn tegen het neutraal onderwijs, dat niet neutraal is. Men zou dus zeggen, als het onderwijs neutraal werd gemaakt, dat het dan ook te gebruiken zou zijn voor die partij; maar die partij wil dat niet, zij wil positief-Christelijk onderwijs. Op die wijze zoude aan die grieven toch nooit te gemoet gekomen kunnen worden. Spr. gebruikt hierbij de volgende vergelijking. Hij stelt zich voor, dat de Staat van plan is te zorgen voor goed drinkwater en dat de Regeering een voorstel doet om dat denkbeeld te verwezenlijken. Die Regeering zegt, dat het water koud moet wezen. Nu is er echter eene partij die zegt, dat het water warm moet zijn. Deze partij krijgt haar

zin niet. Wat doet nu die partij? Zij komt op met te zeggen, gij wilt het water koud hebben, maar het water is niet koud. Spr. vindt dergelijke tegenwerking van het Staatsonderwijs onedel. Welk belang heeft die partij bij den graad van koude van dat water, tegen het gebruik waarvan zij gemoedsbezwaren heeft?

„Burg. en Weth. komen op de billijkheid. Daar schijnt wel iets voor, doch men moet daarom toch niet te veel toegeven. Het is wenschelijk, dat iedere partij doet wat zij goed acht, dat doet juist de antirevolutionaire partij; spr. ziet, dat zij alles uitsluit wat niet tot hare kleur behoort; wat hier in Groningen op kerkelijk gebied is voorgevallen, levert daarvoor het sprekendst bewijs; zonder te vragen, of daardoor het bekwaamste en nobelste deel van het volk geweerd wordt, stuurt die partij los op het doel, dat haar als het goede doel voor oogen staat, door personen te kiezen, die haar aan dat doel nader willen brengen. Spr. acht die partij daarom hoog. Hij wil die zelfde uitsluiting bij de andere partijen en kan zich anders geen gezonden toestand denken.

„Burg. en Weth. willen de beginselen en meeningen der antirevolutionaire' partij in de schoolcommissie vertegenwoordigd zien: spr. wil aannemen, dat dit woord hun onbedacht uit de pen gevloeid is, maar van beginselen kan alleen sprake zijn bij de vaststelling van de wet, niet bij de uitvoering.

Burg. en Weth. stellen het zoo voor, hetgeen spr. als eene utopie beschouwt, alsof een anti-staatsschoolman bekeerd zou worden. Het komt spr. voor, dat men daarbij niet onderscheidt; men heeft niet te doen met een anti-staatsschoolman, maar met een anti-revolutionair, het eerste is slechts een uitvloeisel van het laatste. Maar als er sprake van bekeering zou kunnen zijn, zou ook de geheele commissie bekeerd kunnen worden, wat de Raad van Groningen wel niet wenschelijk zou achten. Maar hetzij er bekeering plaats hebbe of geen bekeering, en dit laatste is het waarschijnlijkst, het gevolg van het een en ander zal een eindelooze strijd zijn in de commissie en die het spoedigst daarvan vermoeid werd, zou ophouden lid te blijven."

Het einde van het debat was, dat van de 24 raadsleden de helft zich voor den hoogleeraar Gratama verklaarde, terwijl de andere helft, na zich blijkbaar vooraf verstaan te hebben, eenparig op den onderwijzer Rijkens stemde.

Hierop dient gewezen.

Van tweeën één toch.

Of de uitsluiting, het ondanks openlijke voordracht van Burgemeester en Wethouders voorbijgaan van een man als Prof. Gratama, vloeit uit den geest der Wet van '57 voort, die dan uit haar eigen vruchten geoordeeld wordt.

Of wel, ze strijdt met den geest dier wet, maar is dan, erger nog, een smadelijke hoon, aan alle voorstanders der vrije school in een uitnemenden geestverwant ats Prof. Gratama aangedaan.

Wat kiest de liberale partij?

Haar uitlatingen worden meer en meer verdacht.

Of wat dunkt u van deze zinsnee in het Amersf. Weekblad?

„De anti-schoolwetmannen doen *zich hier meer* dan op eenige andere plaats hooren, en ijveren onder het masker eener ziekelijke dweeperij *tegen de bestaande orde in den Staat.* Wel is de Staat *lankmoedig* te noemen, die, ofschoon rechtens daartoe *volkomen bevoegd,* aan zulke verjenigingen in het belang der openbare orde haar recht *van bestaan niet ontzegt.*"

Dat men ons nog duldt, is *langmoedigheid!*

Een nog erger Cultuurstelsel.

Ergerlijker laat zich in het oog van een liberalistisch partijganger niet licht iets uitdenken, dan het *Cultuurstelsel* dat het Conservatisme op Java heeft ingevoerd.

Men mocht de Javaansche maatschappij niet *dwingen.*

Zulk een landsvaderlijke *albemoeiing* moest op dooding van de nationale levenskracht uitloopen.

Welke vrucht Java teelen wilde, moest de Javaan *zelf* weten.

Dat in beslag nemen van een geheel land, om het dienstbaar te maken aan een *productie,* waartoe het uit zich zelf niet komen zou, was misdadig.

Dat stond niet aan den Staat; dat lag in geen regeeringsbevoegdheid; dat kon de taak der overheid niet wezen!

Een regeering, die landbouwer van beroep werd, zag om het zeerst haar eigen *waardigheid* en de *toekomst der natie* voorbij.

Voor een tijd lang kon men daar schitterende *schijn*-resultaten mee verkrijgen, maar ten slotte liep het op *nationaal bederf* uit.

. . . . . .

Tot op een goede hoogte gingen we steeds met onze Liberalen in deze veroordeeling van het *koloniaal* cultuurstelsel mee. Of liever nog, men kan zeggen, dat de Anti-revolutionairen zelven het eerst de onhoudbaarheid van dit dwangstelsel hebben gepredikt.

In Oost en Noord, in Koloniën en Moederland, hebben we steeds tegen menschonteerenden dwang geprotesteerd, en gewaarschuwd tegen de begripsverwarring, om aan den *Staat* toe te vertrouwen, wat de heilige taak is der *Maatschappij.*

We dachten, de Liberalen moesten, krachtens hun *formeel* beginsel, met ons in het gelid staan, en hun strijd tegen het cultuurstelsel werd o. i. meest door dat beginsel gerechtvaardigd.

Zal die gunstige opvatting stand kunnen houden?

Metterdaad, we geraken aan het twijfelen, en bekennen gulweg dat we het spoor bijster zijn, nu onze Liberalen op nog ergerlijker wijs precies hetzelfde in het *Moederland* willen drijven, wat ze op *koloniaal* terrein zoo onverbiddelijk en zoo terecht in onze *Conservatieven* hebben afgekeurd.

Of in ernst, zeg ons, is het nieuwe *Schoolprogram onzer Liberalen*, op den keper beschouwd, wel iets anders dan de invoering van een nog dreigender *Cultuurstelsel* op de erve van het Rijk der *Nederlanden in Europa?* Is het niet of de apostelen van dit stelsel, mannen als Kerdijk en Moens, naar den roem dingen om hún naam naast dien van Graaf van den Bosch op 's lands historieblad te vereeuwigen?

Ons Indisch Cultuurstelsel strekte, om Java *niet* te laten produceeren wat het zelf verkoos, maar wat den Regent van Buitenzorg goeddacht.

En wat nu is de strekking van het Liberale Schoolprogram anders, dan om door middel der Staatsschool de natie in geestelijken zin te laten produceeren *niet* wat ze zelve wil, maar wat de liberalistische drijver door haar geteeld wil hebben?

Een natie arbeidt óók in *geestelijken* zin, en het *product* van dien rusteloozen arbeid moet bij een vrij volk door nationale keus en vaderlandsche neiging bepaald worden.

Daaraan nu wil men een einde maken.

De natie moet blijven arbeiden, zelfs harder zwoegen dan dusver, maar *het product van dien arbeid* zal vooruit door onze Liberalisten worden bepaald.

Het wonder, door de *Gouvernements Koffietuinen* op Java verricht, zal de *Gouvernementsschool* in het vrije Nederland moeten doen.

Omdat het Gouvernement koffie noodig heeft, wordt de Javaan gedwongen koffieboomen te planten. En evenzoo, omdat het Liberalisme een ontkerstende volksontwikkeling noodig heeft om staande te blijven, moet heel het jonge geslacht in de Staatsschool voor die ontkerstening rijpen.

Onze leidslieden komen saâm. Ze bepalen in hun vierschaar de *hoeveelheid* en de *soort* van geestelijke vrucht, die *binnen zeker tijdsbestek* door ons volk moet geproduceerd worden, en misbruiken nu den sterken arm van den Staat, om een vrij volk, in strijd met zijn eigen neiging, in weêrwil van zijn verleden, ondanks zijn verklaarden tegenzin, *tot leverantie van dit product te dwingen.*

Ook hier stuiten we dus wel en goed op een *Cultuurstelsel*, maar op een Cultuurstelsel van nog ergerlijker soort.

Op Java spaarde men voor het minst de *sawah's* nog; naar eisch der Liberalen wordt het juist op den ondergang onzer Sawahs, d. i. onzer *vrije cultuur in vrije scholen*, gemunt.

Java werd met een cultuurstelsel begiftigd om onze schatkist te *redden;* het cultuurstelsel onzer Liberalen is op weg, om onze schatkist te *ruïneeren.*

Last not least, het Koloniaal cultuurstelsel stoorde slechts den vrijen loop van *stoffelijke* belangen; het cultuurstelsel onzer Liberalen is een aanslag op 's Lands *geestelijke* ontwikkeling. Voor 's lands geld van alle jonge Hollanders *kleine liberaaltjes* te maken, is van dit nieuw-modisch cultuurstelsel het uitgesproken doel.

Men heeft zoo zijn wenschen, hoe men het liefst een volgend geslacht hebben zou.

Laat ge de natie zich vrij ontwikkelen, dan komt daar niets van; dan gaat het juist een anderen kant uit; dan heeft het Liberalisme geen toekomst.

Dat mag niet.

Daar moet tegen gewaakt.

De natie *moet* geliberaliseerd worden.

De volksschool moet dat doen.

Dus moet die volksschool in Liberale handen gespeeld.

Maar nog is men er niet, *als het volk in die school niet komen wil.*

Twee middelen bieden zich daartoe aan.

Eerst zal men het beproeven met het minst opzienbarende: Maak de vrije school onmogelijk, dan komen de kinderen van zelf in uw Gouvernements-koffietuinen.

Maar bleek ook dat niet afdoende, dan is men nog niet ten einde raad en houdt nog altijd zijn *viaticum ad orcum* 1) in petto: Sluit de vrije school en plaats de politie aan elke huisdeur om toe te zien, of al de jongens en meisjes er wel uitkomen, om zich van 's morgens 9 tot 's middags 4 in »de Staatsfabriek van kleine liberaaltjes" naar eisch te laten bewerken.

Gedienstigheden der praktijk.

Onze Schoolwet wil in Art. 23 een waarborg geven voor de Conscientie-vrijheid. De onderwijzer zal niets doen of toelaten wat in strijd is met den eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden.

Gisteren toonden we aan, hoe dit artikel juist het tegendeel uitwerkt van wat het beoogt, en de conscientie niet beschermt, maar in de klem zet.

Er waren nu eenmaal een reeks gemeenten, wier bevolking te gemengd en te klein was, om een anderen uitweg te laten dan één gemengde school.

Dat heeft men op het geheele land toegepast, ook waar tal van andere uitwegen open stonden.

Vandaar dat we in het verkeerde spoor raakten.

Toch, ook dit merkten we reeds gisteren op, bleek ook te dezen opzichte de natuur sterker dan de leer.

We noemden de Veluwe en de gewesten bezuiden den Moerdijk.

Naar eisch der wet, mogen de Openbare Scholen in die streken in geen enkel opzicht een ander karakter dragen dan b. v. te Rotterdam of te Arnhem.

De wet kent maar *één soort* van Openbare Scholen. Allerwegen in het land moet de Openbare School van dezelfde natuur zijn. Afwijking van dien regel is wetschennis.

Er mag ten deze zoo weinig onderscheid bestaan, dat het een Roomschen ingezeten volmaakt hetzelfde moet zijn, of hij zijn kind naar een Openbare School in Groningen of naar een Openbare

1) Een paardenmiddel.

School in Boxtel moet zenden. En, omgekeerd, voor een Protestant mag er geen het minste verschil in liggen of hij zijn kind aan een Openbare School op de Veluwe dan wel aan een Openbare School in Tilburg toevertrouwt.

Zoo is de eisch van het stelsel, het voorgeven der theorie, de klem der wet.

Beantwoordt de practijk daaraan?

Beginnen we met het kerkelijk karakter der onderwijzers.

Het spreekt van zelf dat dit met de Openbare School niets uitstaande heeft.

Voor een Openbare School is het volmaakt onverschillig of de openbare onderwijzer Roomsch of Protestant, een Israëliet of een Turk is.

Daar mag zelfs niet naar gevraagd worden.

Nog onlangs was onze Schoolinspectie over het wangedrag van een Gemeentebestuur, dat er naar vragen dorst, en wij gelooven terecht, »*verontwaardigd.*"

Hierop afgaande zou men dus denken moeten, dat een onderzoek naar de plaatsing des Onderwijzers, in verband met hun kerkelijk lidmaatschap, tot het zonderlingst *potpourri* zou leiden. Er zal, zoo zoudt ge meenen, geen oog op te houden zijn. Waar elk oorzakelijk verband door de wet als contrabande is uitgesloten, zult ge vruchteloos naar eenigen regel zoeken. Het zal de bontste dooreenmengeling zijn, die ge u bij statistische onderzoekingen kunt voorstellen. Neem welke streek van het land ge wilt, en ge zult er dorp naast dorp vinden, waarin hier een Roomsche, daar een Gereformeerde, ginds een Luthersche, en verderop een Israëliet, 't zij midden in de Veluwe of in 't hartje van Noord-Brabant, aan het hoofd der gemeenteschoolen staan.

En toch, hoe uw berekening faalt!

Contrarie van dien, vindt ge een uitkomst, die u in staat stelt om een vasten regel op te maken, waardoor ge voor een goed deel van het land met vrij stellige zekerheid vooruit zeggen kunt, van welke Kerk de man is, die er de jeugd in de volksschool onderwijst.

Ge vindt, dat ge voor gansche provinciën bijna zeker kunt zeggen, dat de overgroote meerderheid van onderwijzers er Roomsch, andere streken, waarvan ge, zonder vrees van tegenspraak, bewereu kunt, dat de onderwijzers er Protestantsch zijn; ja zelfs enkele streken, waarvan ge veilig vermoeden kunt, dat de onderwijzer er een bepaalde richting in de Protestantsche Kerk zal zijn toegedaan.

Is dit toeval?

Niemand durft het beweren.

Maar zoo niet, *dan wordt er op gelet* van welke Kerk de adspirant is.

Dit nu is tegen de wet.

En wat zeggen nu onze Liberalen hiertoe?

Als één enkel Gemeentebestuur het waagt open kaart te spelen en, ter voorkoming van teleurstelling, er *P. G.* in haar advertentie van oproeping bijzet, dan zijn de heeren *verontwaardigd.*

Maar als tientallen van Gemeentebesturen wel niets van hun toeleg aan de groote klok hangen, edoch feitelijk geene benoeming doen, zonder zich vooraf vergewist te hebben, dat de adspirant van de gewilde Kerk is, dan geen woord.

Of ja, dan wel een woord, maar, gelijk nog eergisteren het Handelsblad, om hierin niets onnatuurlijks te vinden.

Kan de paradox: »*De mug uitzijgen en den kemel verzwelgen*," ooit toepasselijker zijn dan op deze gedienstigheid der praktijk?

En bleef het daar nog maar bij!

Maar de gedienstigheid gaat veel verder.

Heel het land van den Dollart tot de Schelde weet, dat de scholen midden op de Veluwe van geheel andere natuur zijn dan de scholen om Maastricht, en dat evenzoo de Limburgsche school weêr geheel iets anders is dan de school in het Brielsland.

Vraag er, mits niet officiëel, uw bekenden onder alle richtingen naar; doe onderzoek bij uw liberalen vriend, uw Roomschen dischgenoot, uw conservatieven vertrouwde, en een glimlach zou beurtelings om elks lippen zweven, indien ge u nog aansteldet als kon over deze feiten tusschen u en hen nog geschil bestaan.

Wie de eenzelvigheid van de Openbare School op de Veluwe, in Limburg en Noord-Brabant, in Brielsland en Noord-Holland, als stelling ter verdediging koos, zou zich in het oog der publieke opinie belachlijk maken; toonen dat hij de kaart van het land niet kende; en uit de nevelen der theorie terug zijn te roepen naar de feiten der practijk.

Heeft men nu een *enquête* bevolen, om naar dit feit van publieke notoriteit onderzoek te doen en de eere der wet te herstellen?

Integendeel, men heeft de vingers voor de oogen gebracht. Zoo zag men en deed niettemin alsof men niet zag.

De wet was middel, iets anders doel.... en dat andere werd door deze gedienstigheden der practijk *niet* geschonden, maar bevorderd.

Of hier dan toeleg in school?

Of men deze toestanden met opzet in het leven riep?

Geenszins.

Men kon niet anders, en wat niet anders kon, had zijn aanbevelenswaardige zijde.

Ultra posse nemo 1)....; wat hebt ge aan te merken?

Wat we hebben aan te merken?

Dit.

Indien de theorie van uw wet, hoe schoon ook uitgedacht, op de feiten van het leven afstuit, wees dan tegelijk een eerlijk en een verstandig wetgever, en wijzig een wetsbepaling, die op den feitelijken toestand van uw land niet past.

Nog steeds verplaatsten we ons op uw eigen standpunt.

Welnu, ook op dat standpunt ons denkende, roepen we u toe: *maak artikel 23 concreet!*

1) *„Nood breekt wet."*

HET GEHEIM VERRADEN.

Misrekening.

De Liberalistische enterij viel ten onzent niet meê. Naar den op Franschen bodem veredelden aard van het boomgewas, zou ook het wilde hout in de Nederlandsche kweekerij, door inenting van daar ginds gewonnen lot, verbeterd worden. Vooral de volksschool ontving den last om zulk een enterij op groote schaal te zijn. Het baatte niet of al in de hoogere kringen der maatschappij het kunstlicht haar schittering uitstraalde. Onder den constitutioneelen regeeringsvorm dient ook met den invloed van het volk in wijderen kring gerekend. Derhalve voor duurzamen triomf geen waarborg, zoolang op de natie in het groot de kunstbewerking niet met goed gevolg was toegepast. Vandaar de gretigheid, waarmeê men zich op de volksschool wierp.

1806 en 1857 waren de twee mijlpalen op den weg, die tot veroovering van die nationale sterkte leiden moest.

Beide malen het doordrijven der eenvormige Staatsschool ter vernietiging van de vrije school. In 1806 onder de vlag van een verbleekt Protestantisme. In 1857 onder de banier van een verwaterd Christendom.

Nog twee dagreizen, en de eindpaal, waarnaar het beginsel drijft zal bereikt zijn. Gelijk het verbleekt Protestantisme in een verwaterd Christendom verliep, zal ook dit op zijn beurt in een volstrekt kleurlooze godsdienstigheid verschieten, welk proces, al voortgaande, in bestrijding van allen godsdienst met open vizier eindigen moet.

Poulain dorst het uitspreken: *La vraie religion c'est de n'en avoir aucune*, d. w. z. »Waarlijk vroom is alleen wie met allen godsdienst heeft gebroken!"

Toch zag men van deze aan allen godsdienst vijandige strekking niets aan de oppervlakte. Het kwaad school in het beginsel, en ook onder onze Liberalisten kunt ge veilig den grooten hoop vertienden, eer ge naar een man van beginselen zoeken gaat.

Integendeel meenden èn pers èn publiek èn Wetgever de ware vroomheid door deze enting van het veredelde lot te zullen bevorderen. Wat men bestreed, was niet de echte maar de valsche vroomheid. Niet de Kerk, maar de secte. Niet de Openbaring der Hemelsche genade, maar van den helschen haat.

Ter goeder trouw mag daarom van de meeste Schoolwetmannen ondersteld, dat ze metterdaad volksgeluk door volksontwikkeling tot hun oogmerk kozen; vast overtuigd dat het oude Christendom hieraan schadelijk, alleen hun nieuwe godsdienst der humaniteit hieraan bevorderlijk was.

Een kunstig systeem hadden ze hierop uitgevonden.

Een wet der vrijheid zou onze Schoolwet zijn; ieders overtuiging eerbiedigen; het heil van volksontwikkeling verhoogen en aan de kweeking van alle Christelijke en maatschappelijke deugden dienstbaar zijn. In ernst, wat verlangde men meer?

Edoch, let op de keerzijde.

Christendom boven geloofsverdeeldheid sloot behendiglijk de deur voor allen geopenbaarden godsdienst, voor de Schrift, voor den naam van Jezus Christus als Verlosser, — maar liet haar op meer dan een kier staan voor den zelfuitgedachten godsdienst van het Modernisme, voor den Catechismus van het Nut en de voorstelling van Jezus naar de leer onzer moderne Samosateners, d. i. als genie der vroomheid.

Eerbiediging van aller overtuiging smoorde op de lippen van leermeester en scholier het protest tegen den Godloochenaar, maar mocht niet zóóver gaan om ook den sectehaat der geloovige Christenen te ontzien.

Vrij zou het, onderwijs zijn, mits onder dien verstande, dat elk en een iegelijk, die, na zijn cijns voor de Staatsschool betaald te hebben, het geld voor een tweede school op eigen kosten niet bezat, d. w. z. acht tienden der natie, van deze vrijheid, anders dan in schijn, waren uitgesloten.

Zoo gelukte het een Volksschool in het leven te roepen, die schijnbaar in *het stelsel der vrijheid* paste. Een stelsel, dat concurrentie *in*- en schoolplicht *uits*loot en, sterk door zijn spelen met den Christelijken naam, zonder openlijken dwang het doelwit zou bereiken.

Zoo ingenomen was men dan ook met dit stelsel, dat men luide profeteeren dorst, hoe nu eerst de nationale ontwikkeling een vaart zou nemen. Had den moed om u een geslacht verder te denken, een geslacht, op die wonderschool gekweekt, en ja, ge hadt wel eens van Neerlands luister in de dagen der Republiek gehoord, maar van den volksbloei, die nu te komen stondt, hadt ge geen begrip!

Bijna twintig jaren verliepen sinds, en wat is er van die hoogdravende fanfare geworden?

Godsdiensttwist zou voor altijd uithebben en nooit woedde hij zoo fel als thans.

Als een eenig volk zou onze natie zijn saamgesnoerd en nooit waren we sterker verdeeld.

Handel en scheepvaart zouden een ongekende hoogte bereiken en nooit kwijnden ze gelijk nu.

Deugd en huislijkheid zou alom een macht worden en nooit bereikte de drankaccijns de hoogte der laatste jaren.

Tevredenheid zou vooral het deel der lagere volksklasse zijn en nooit stak door het sociale vraagstuk dreigender storm op.

Ja zelfs, al blijft ge bij de lagere school en den bloei van het onderwijs zelf staan, dan nog is de teleurstelling onzer liberalen geschikt om uw deernis gaande te maken.

Nog bij ons zilveren Grondwetfeest waren ze vreugdedronken, maar, sinds ontnuchterd, hebben ze naar de lier gegrepen en tokkelen u klaagzangen voor over den jammerlijken staat van onze onderwijzers, over den ellendigen toestand van het onderwijs, over het gebrekkig gehalte en getal van meesters en scholieren, zóó roerend, zoo naar het leven geteekend, zóó hartaangrijpend, dat ge hun noodkreet niet te sterk keurt: *Onze volksschool is in gevaar!*

In zulk een toestand zou bezonnen overleg licht tot zelfonderzoek nopen en de vraag op de lippen brengen: »Als het dan nu uitkomt, gelijk mijn tegenstanders hebben voorspeld, en *ik* een profeet bleek die brood eet, kan dan de fout ook in het beginsel schuilen, in het onmogelijk beginsel van goed bedoelde, maar practisch onbereikbare en daardoor ontzenuwende *neutraliteit?*"

Liever dan aan die mogelijkheid ook maar te denken, onderdrukt het Liberalisme die vraag, zoekt door opwinding het ontzonken zelfvertrouwen te herwinnen, en decreteert: Niet in het *beginsel* school de feil, maar in *het stelsel*.

Ons stelsel, dat om den schijn der vrijheid te redden, op concurrentie gebaseerd was en het schoolbezoek vrij liet, moet hoe eer hoe beter prijs gegeven. Tot schoolplicht moet het komen, concurrentie op den duur onmogelijk zijn. Bij *Abed-Nego* is raad, mits men voorshands met *Volksonderwijs* medega.

Drie stelsels stonden naasteen.

Oud-liberale: Concurrentie. Deswege matige schoolkosten. Vrij schoolbezoek.

Nieuw-liberale: De concurrentie feitelijk gedood, door hoog opgedreven schoolkosten. Schoolplicht.

Radicale: Alle concurrentie bij de wet verboden. Kostelooze Staatsschool voor allen. De vrije school gesloten.

Men oordeele of voor deze *volte face* de uitdrukking »Rechtsomkeert" te sterk gekozen was.

Voorheen hardnekkig verzet tegen *elke* schoolwetwijziging. *Thans* eisch tot onverwijlde herziening!

Voorheen tegen schoolplicht. *Thans* er met alle man voor ijverend!

Voorheen een stelsel op den grondslag van concurrentie. *Thans* die concurrentie op den duur onhoudbaar verklaard!

Christelijk Nederland! Vergeet niet, dat men u gewaarschuwd heeft!

Ge waant nog dat de aanval *in het front* zal komen. Zie, ge zijt van achteren reeds omsingeld!

Doel en middel.

Ook het Handelsblad mengt zich in het vernieuwd debat, dat we over de schoolquaestie openden. Dit verheugt ons. Van *die* zijde althans zijt ge veilig voor den vulgairen, luchthartigen trant, waarmee andere organen der pers zoo vaak een gedachtenwisseling over ernstige volksbelangen bederven. Meer nog dan het Vaderland, welks nobelheid van taal, gelijk men weet, niet zelden door ons gewaardeerd wordt, blijft het Handelsblad bijna onveranderlijk in den goeden toon, binnen het perk der goede manieren.

Ook haar drie laatste artikelen wenschen we daarom op den voet te volgen, zoodra de beëindiging van het onderhavig debat ons dit slechts even veroorlooft.

Voorhands loopt het debat niet over dat deel van het oude schoolprogram der Liberalen, wat ze ook nu handhaven, maar uitsluitend *over dat ander deel*, waarin ze thans verwerpend wat ze vroeger voorstonden of ook, thans ijverend voor wat ze vroeger afkeurden, een tweeden veel felleren aanval wagen gaan op de vrijheid van onderwijs in Nederland.

De tegenstelling gaven we aan. Ze schuilt in de woorden *Concurrentie* en *Schoolplicht* of, wil men korter gezegd, in de *geldquaestie*.

De toekomst heeft onze Liberalen *teleurgesteld*.

Ze waanden in ernst, er met de wet van '57 reeds te zijn.

Eenerzijds was hun vertrouwen op de deugdelijkheid van eigen streven te *groot;* anderzijds hun dunk van het particuliere initiatief te *gering*.

Reeds is in hun Kraton bres geschoten. Ze achten zich binnen zijn muren niet meer veilig, en dit noopt hen een sterker stelling op te zoeken, die, zoo hopen ze, allen tegenstand des belegeraars zal kunnen trotseeren.

Te onderzoeken, of de weinige paedagogische kracht, die ze dusver ontwikkelden, ook aan *het stelsel zelf* te wijten ware, komt niet in hen op. Hun geloof aan de deugdelijkheid van hun stelsel is nog onvoorwaardelijk.

De oorzaak van de gebrekkige resultaten, die ze dusver verkregen, kan, zoo meenen ze, uitsluitend in te groote lankmoedigheid hunnerzijds schuilen. Ze hebben voor zichzelven nog te weinig geëischt. Ons nog te ruim spel gelaten. Hun eerbied voor de leuze van »Vrijheid" is te duur betaald.

Diensvolgens willen ze thans overgaan tot hun *scherpe resolutie;* vast besloten, om, bleek ook die resolutie nog niet scherp genoeg, haar nogmaals en zóólang te verscherpen, tot er van verzet geen sprake meer kan zijn, en de volksschool haar oogmerk — de liberalisering van den volksgeest — met wiskundige zekerheid kan bereiken.

Zelf erkenden we, dat nog scherper resolutie mogelijk is. Bij

Abed-nego vergeleken, is de Vereeniging van »Volksonderwijs" even achterlijk, als ze de wet van '57 vooruit is.

Toch is *scherpe resolutie* voor het nieuwe schoolprogram een allerminst te scherpe uitdrukking.

Wat de leeraren der Middelbare School te Amersfoort schreven: dat de Staat nog te inschikkelijk voor het vrije onderwije was;

wat de heer De Veer op de Amsterdamsche meeting uitriep: Met die drijvers niet langer parlementeeren, maar spijkers met koppen slaan!

wat de heer Kappeyne van de Coppello in de Tweede Kamer verklaarde: Dan moet de minderheid maar onderdrukt worden, want dan is ze de vlieg, die de apothekers-zalf bederft!

wat de heer Godefroy betuigde: De Staatsschool sterker maken wil ik, maar uw grieven toegeven, nooit!

zijn o. i. even zoovele teekenen des tijds die onvoorwaardelijk onze uitspraak rechtvaardigen: De *scherpe resolutie* is een *Farao's antwoord:* Laat ons den druk dezer lieden verzwaren! of, wil men, een *Rehabeam's raad*: Onze vaderen hebben u met geeselen geslagen, maar wij zullen u met schorpioenen kastijden!

Het middel, dat hierbij ter doelsbereiking dienst moet doen, is zeldzaam eenvoudig, en laat zich saâmvatten in de eentonige bede, die ze tot de Regeering richten: *Geef ons meer geld!*

In dien éénen eisch om meer *geld* uit de Staatskas, lossen zich alle programma's der Liberale staatslieden op.

Meer geld, om onze onderwijzers beter te beloonen.

Meer geld, om meer onderwijzers te kunnen aanstellen.

Meer geld, om meer en betere onderwijzers te kunnen kweeken.

Meer geld, om onze scholen nog ruimer en in grooter aantal te bouwen.

Meer geld, om op nog milder wijs in de schoolbehoeften voor ons Staatsonderwijs te voorzien.

Niet tot verwijt zij dit hun gezegd, maar ten bewijze, hoe weinig het recht aan hun kant is, zoo dikwijls zij het zedelijk karakter van *ons* streven meenen gedood te hebben, als is aangetoond, dat de schoolvraag onzerzijds zich tot een geldquaestie herleiden laat.

Om dien eisch, dat hun een twee millioen meer uit de schatkist worde toegestaan, als onafwijsbaar aan te dringen, ontdekken ze ons met voorliefde de diepe wonde waaraan de Staatsschool lijdt.

Ze noodigen u, met hen hun scholen binnen te treden en u te overtuigen, of niet ook u. i. het onderwijzend personeel in getal en gehalte veel te wenschen overlaat, of de vruchten van het onderwijs niet nog zeer gebrekkig zijn; of onvoorwijlde voorziening in zulk een noodstand geen eisch van het oogenblik is.

Uitteraard vindt dit geen tegenspraak.

De kreet uit den boezem der openbare onderwijzers tegen zulk een krenken van hun goeden naam blijft uit. Immers dit zou de zaak bederven.

Schoolopzieners en Inspecteurs, wel verre van het voor hun scholen op te nemen, plaatsen zich veeleer aan het hoofd der beweging.

Wij hebben wel het allerminst reden, om ten behoeve van de voortreffelijkheid der Staatsschool apologetisch vertoog te leveren.

Zoo stemt men dan met verrassende eenparigheid toe, dat de Staatsschool dringend verbetering eischt, en is, naar het beweren der wegbereiders voor *Abed-nego*, het onomstootelijk bewijs geleverd, dat de Staat meer geld geven *moet*.

Biedt de karigheid der fondsen niet langer beletsel, dan durven ze vertrouwen: 1°. degelijker personeel voor het onderwijs beschikbaar zal komen; 2°. dat de opleiding van dit personeel deugdelijker zal zijn; en 3°. dat het onderwijs op betere scholen, door betere en meerdere onderwijzers gegeven, het volk verder zal brengen.

Dat het vrije onderwijs hierdoor in de klem zal komen, ontkennen ze wel niet; maar wie zal van hen vergen dat ze daarom treuren?

Als gij, voorstander van het Christelijk onderwijs! nog een aanzienlijke som meer dan dusver aan de voor u onbruikbare Staatsschool moogt betalen; als ge, óm de concurrentie vol te houden, de tractementen uwer eigen onderwijzers welhaast verdubbelen kunt; als ge ook voor dat verhoogd salaris, in weerwil van uw driewerf herhaalde oproeping, geen candidaat meer vindt; als ge met elk halfjaar uw school in den ongelijken strijd achterraken en uw deficit op onrustbarende wijs klimmen ziet, en op uw vraag om ondersteuning aan de broederen schrapping van contributie krijgt, wijl ze hun tien of twintig gulden maar eens kunnen uitgeven, en ze nu voor de Staatsschool moesten storten; ongetwijfeld, dan heeft de *scherpe resolutie* der Liberalen uw Christelijke school wel gedood, — maar konden zij dit helpen? Daarom deden ze het niet, ook al moest het er uit volgen!

Dáárom deden ze het niet.

Dit is geen phrase. We gelooven dit oprechtelijk.

Althans van de groote meerderheid der kiezers die men voor deze *scherpe resolutie* opwindt.

Ook van de meerderheid der onderwijzers en schoolmannen, die teveel bezig zijn met hun eigen school, om aan de onze ook maar te denken.

Waarom ook niet van een deel der Pers?

Toch is daarmee het *Liberalisme* niet vrijgesproken.

In het stelsel is *opruiming der vrije school* wel terdege *doel*.

De hoofdmannen doorzien dit uitnemend goed.

Toch volharden ze in hun opzet.

Althans Opzoomer en De Veer ontslaan ons van het bewijs, dat in den krijgsraad slechts middel is, wat men op de buitenwacht ter goeder trouw als *doel* verheerlijkt.

Hoe de Openbare School tegenviel!

Aan de voorstanders is overkomen, wat men gemeenlijk bij een kranke pleegt waar te nemen.

Reeds lang gevoelde men zich niet fiksch, maar hield zich toch goed, elke aanmerking over bleekheid van gelaat en fletsheid van oog afsnijdend met de opgeschroefde verklaring »dat men zich *heel* wel voelde!"... tot men het eindelijk *moest* opgeven, om, door de ziekte overmand, zich in zwaarmoedige bui naar zijn slaapvertrek te begeven, en, tot het tegenovergestelde uiterste overslaande, nu zich zijn krankheid veel erger voor te stellen, dan ze metterdaad is.

Niet anders verging het ons Openbaar onderwijs.

Sinds lang hadden de physionomen laten verluiden, dat er aan de kerngezondheid der openbare school iets schortte, dat ze loom in haar beweging en onzeker in haar gang was. Haar gelaat teekende.

Maar ge vergist u, zoo ge waant, dat dit de pleegvaders dier school tot bezorgdheid over hun kindeke zou verwekt hebben.

Het tegendeel van dien.

Niet zonder fierheid hielden ze staande, dat dit aan ònze verbeelding, aan òns wangunstig oog lag. Hun pleegkindeke was een toonbeeld van gezondheid, van frisch en krachtig leven tintelend, niet slechts om onze bijzondere school, maar om heel het schoolwezen van Europa tot jaloerschheid te verwekken.

Maar zie, op eenmaal is dat alles anders geworden.

Thans hoort ge niets dan klachten, voelt men overal pijn, is er niets dat deugt, is men in *optimâ formâ* ziek gaan liggen en spreekt men op melancholischen toon reeds van de mogelijkheid, dat de ziekte eens een ernstigen keer nam.

Volle waarheid was er natuurlijk zoo min in de eerste als er nu is in de laatste gemoedsuiting. De openbare school was reeds krank toen ze nog stofte op haar gezond gestel, en is thans nog buiten alle gevaar, nu ze zich inbeeldt, dat, zonder heroieke kuur, de dood wel eens nabij kon zijn.

Evenwel is zoomin haar vroegere grootspraak als de plotselinge overgang tot zwaarmoedige klacht een zielkundig raadsel.

Te minder, daar er metterdaad onmiskenbare teekenen van niet zoo geheel onbeduidende ongesteldheid waarneembaar zijn.

Niet slechts indien ge afgaat op uw eigen indruk.

Niet slechts indien ge op het steenen van de kranke zelve let.

Maar ook indien ge rekent met de wetenschappelijke diagnose, u voorgelegd in het Rijksverslag over het Onderwijs.

Van de complexe symptomen, gelijk onze artsen dit noemen, zwijgen we.

Voor ons, leeken, is kennisneming van de hoofdkwaal genoeg.

Temeer, daar ge op die hoofdkwaal nooit uit eigen vermoeden zoudt gekomen zijn.

Verbeeld u, de Openbare school lijdt aan *atrophie* der hersenen. Ze helpt het DENKEN onzer natie achteruit.

In ernst, wat men ooit zou vermoed hebben, dàt nooit.

Dat het godsdienstig en zedelijk leven binnen haar muren schraal bedeeld, deels zelfs benadeeld was, viel te gissen.

Dat over onze vaderlandsche historie meer een banale kennis in den vorm van cijfers, namen en gemeenplaatsen, dan degelijke inzichten zouden verbreid worden, was wel eens gezegd.

Maar het *denken* achteruitgegaan!

Het *denken*; de vrije uiting van een welgevormd oordeel! Maar immers, daar was heel ons schoolwezen op aangelegd. Daarop kwam het in de schoolwet eigenlijk aan. Dat was, zoo niet het één-en-al, dan toch het hoofddoel, welks bereiking men ons waarborgde.

Zelfstandige, zelfbewuste, zelfdenkende burgers, met een eigen oordeel en onafhankelijk inzicht te vormen, was immers het heil van het land, en juist uit dien hoofde stelde men een staatsrechtelijke premie op het »denkend deel der natie" in onze kieswet en weigerde in het belang van den Staat, zelfs aan de gemoedsbezwaren gehoor.

Wie zou dan niet denken, dat op dit punt het openbaar onderwijs ten minste puik puik in zijn resultaten zou zijn?

Wie ter wereld had het zich anders kunnen voorstellen, dan dat de producten van het openbaar onderwijs met opzicht tot dit punt overal en zonder exceptie gaaf, geurig en van uitnemende qualiteit zouden zijn?

En lees nu deze verklaring:

„Wat de opstellen betreft mag men van jouge menschen die zich aan een eindexamen onderwerpen, bij het stellen in de moedertaal, verwachten, dat zij blijken geven van *eigen gedachtenleven* en van eigen opvatting.

»DAT HEBBEN DE MEESTE GEËXAMINEERDEN NIET GEDAAN."

Ook deze:

„De ongunstige afloop van het examen in de geschiedenis schijnt vooral toe te schrijven *aan het weinig nadenken* van de geëxamineerden bij de behandeling der gebeurtenissen van vroeger tijd."

Of deze:

„Den meesten candidaten ontbrak het aan *zelfbewuste*, theoretische *kennis* van de taal en haar spraakkunst."

Voeg er deze bij:

„De kennis der spraakkunst... was bij verre de meeste examinandi zeer onvolledig, bij sommigen *kinderachtig gebrekkig*. Zinscheiding, spelregels, de geslachten der zelfstandige naamwoorden waren bij *bijna allen* een ware *terra incognita*.

„In de groote kunst om hunne gedachten ordelijk, klaar, bondig en vlot voor te dragen, hadden maar *zeer weinigen* het tot een *betamelijke* hoogte gebracht.

„De onwetendheid van sommigen in de letterkunde van hun eigen vaderland *ging alle grenzen te buiten* en was inderdaad *allerschandelijkst*."

Treuriger verklaring kan men omtrent eigen oordeel en vorming van het denken, ook in de moedertaal, die van het denken tot eerste voertuig dient, wel niet afleggen.

En nu zoudt ge denken, dat deze verklaring wellicht »een hoop boerenjongens" gold, het opkomend geslacht der »domme" Veluwenaars.

O, neen, die verklaring geldt het keurcorps.

De verklaring slaat op dat uitnemend deel onzer volksjeugd, dat van de lagere naar de middelbare school opklom, alle klassen dier school doorliep en zich aan het eind-examen onderwierp. Eene dier verklaringen, zelfs het uitgelezene der uitnemendheden van dit keurcorps, die na volbrachte studie, zich als onderwijzers op onze middelbare scholen wilden aanmelden.

En nog uw ooren niet geloovend, zegt ge : Maar, dan hebben lasteraars van het Openbaar Onderwijs met zulk een verklaring een valschheid in geschrifte begaan!

Ook dat niet.

Onder deze verklaringen staan de namen van de examinatoren, volbloed Schoolwetmannen.

Maar dan is het stuk ondergeschoven! roept ge uit.

Met uw welnemen. Het staat afgedrukt in het *Verslag*, dat door niemand minder dan den Koning jaarlijks aan de Staten-Generaal wordt ingediend!

Bekentenissen van een ijlende!

We vergeleken gisteren de Staatsschool bij een kranke, die, na er zich lang tegen te hebben ingezet, het eindelijk opgaf en in moedelooze bui aanstonds bang voor zijn leven is.

Alleen dit gaf o. i. den sleutel tot het zielkundig raadsel, dat de Staatsschool, die nog gisteren op haar uitnemendheid boogde, nu plotseling zóó krank en der verdwijning nabij heet, dat, komt er geen krachtige prikkel, haar einde nabij schijnt.

Het loont de moeite, het redeverband na te gaan, waardoor de kranke Staatsschool tot zóó pessimistische conclusie geleid wordt.

Iets wat te eer onmogelijk is, wijl ook haar in oogenblikken van koortsverheffing, al ijlende, bekentenissen ontvallen, die men, afgaande op haar conventioneele taal, nimmer in haar overleggingen zou hebben vermoed.

Steeds, het valt niet te weêrspreken, liet de Staatsschool verluiden, dat *zij* het hart der natie bezat, dat de overovergroote meerderheid der natie als één man voor haar in de bres zou springen; dat *onze* scholen der natie werden opgedrongen; en dat, liet men van pressie maar af, schier heel de natie van zelf haar kinderen aan de deur der Openbare school zou brengen.

Onzerzijds is nooit verheeld, dat we, ronduit gesproken, dit niet

geloofden. Veeleer kwam ons voor, dat de natie, wierd haar slechts de vrije keus hergeven, nog het positieve Christendom en de Vaderlandsche traditie, althans bij de opvoeding van haar kroost, zou vasthouden.

Natuurlijk namen de schoolwetmannen ons dit twijfelen aan de populariteit van hun troetelkind zeer kwalijk. Die taal heette volksmisleiding en, wat men ook tot steun dier bewering aanbracht, zij hielden hun grootspraak vol.

Van ons wilde de natie niets weten. De natie was, in haar massaliteit genomen, met hart en ziel gehecht aan *de school zonder positieven godsdienst.*

Zoo bleef lange jaren ons *neen* tegenover hun *ja* staan en men kwam niet verder.

Maar zie, wat gebeurt thans?

Nauwelijks hebben we hun *scherpe resolutie*, hun *decretum horribile*, hun voornemen om ons met *scorpioenen*, in steê van met *geeselen* te kastijden, hun plannen tegen ons *eenig ooilam*, hun geestelijke dwang-*cultuurstelsel* aan het publiek gesignaleerd, of plotseling veranderen ze hun sprake en ontvalt hun de bekentenis van eigen ongelijk.

Eerst meende men het *verdeel en heersch* op ons toe te passen, en gaf daartoe gretig publiciteit aan elke afwijkende stem, die uit ons midden opging. Toen men merkte dat dit niet meer baatte en bijna op alle punten van onze linie de eendracht hersteld was, greep men naar het wapen van den spot en plaatste het Vaderland zijn merkwaardigen brief over *Bet* en *Gees.*

Maar nu ook dit middel ondoeltreffend bleek, is de koortsverheffing toegenomen en de lijderesse aan het ijlen geslagen, om ons confidentiën te doen, waarop we nooit hadden gerekend.

»Restitutie-stelsel! Restitutie-stelsel" zoo roept de kranke aldoor, »dan is mijn school weg!"

Hoe, uw school weg, als we tot een restitutie-stelsel komen?

Weg, bij invoering van een restitutie-stelsel, dat aan elken vader eerst van lieverleê, na verloop van jaren, gedeeltelijk nog maar, de vrije keus zal teruggeven, om zijn kind, dat God hem gaf, te doen opvoeden op een school naar zijn hart.

Is uw openbare school dan weg? *Uw* school, waarvan ge zeidet, dat schier heel de natie ze lief heeft. En zij zou verlaten worden, zoodra de natie *de inspraak* van haar hart kon volgen?

Arme schoolwetmannen! hoe ge uw diepste gedachte in dat ijlen verraadt!

Ei zoo, ge stemt dus nu zelf toe, dat ge op uw openbare school kinderen hebt van ouders, die er hun kinderen liever *niet* heenzonden.

Niet slechts een enkel kind, maar velen, zeer velen. Zóó velen, dat, liepen ze eens weg, die tegen hun zin bij u bleven, uw school voor een goed deel leêg liep.

Dankbaar nemen we van die bekentenis *acte.*

Immers door u zelf is thans toegestemd, dat uw school, niet

door de vrije liefde van uw volk, niet door de vrije keuze der ouders, maar door dwang, door het afsnijden van een andere mogelijkheid, aan onze natie is opgelegd.

»NA DE DESERTIE ONZER TEGENSTANDERS ZOU DE GEMENGDE SCHOOL OPHOUDEN TE BESTAAN!"

Deze kostelijke volzin staat gedrukt in een hoofdorgaan der Liberale partij.

Het heengaan van *tegenstanders* te beletten, zal volgens u zelf toch wel geen kenmerk van *vrijheid* zijn.

Dat ge *tegenstanders* dwingen wilt bij u te blijven, is thans dus door u zelven beleden.

In hoe grove mate verraadt zulk een bekentenis niet volslagen gemis aan omzichtigheid in woordenkeus en vroed beleid.

Blijkbaar had de *Schoolwet*partij op onze onnoozelheid gerekend.

Ze had gedacht, dat we, ook na haar *scherpe resolutie*, ondanks haar *afgrijselijk decreet*, in weerwil van het *rechtsomkeert* in haar stelsel, als plompe Russische soldaten, onbewegelijk bij ons vernageld stuk wacht zouden houden.

Dan ware hun *coup de main* prachtig gelukt en zou eerlang de doodsklok over de Christelijke school geluid zijn.

Nu Groen's scherpe blik ons ook ditmaal uit het gevaar gered heeft, kent hun woede geen grenzen over zoo bittere teleurstelling.

Zij er onzerzijds geen leedvermaak, maar ontbreke evenmin de erkentelijkheid voor wat we ook nu weêr aan onzen leader verschuldigd zijn.

De Liberalen hebben door de onvoorzichtigheid van de fractie-Moens veel bedorven in hun eigen spel.

Natuurlijk mag daar partij van getrokken.

De vrijzinnigen ten onzent willen *de vrijheid* niet!

Is dit de volksschool achten?

Hevig wordt van liberale zijde onze drieledige eisch aangevallen. Bewijs, zou men, oppervlakkig bezien, zeggen, dat onze keuze wel slechter kon.

Vooral het *reetitutie*-stelsel is hun een doorn in het oog! Ze weten er geen kwaads genoeg van te zeggen en sloven zich letterlijk af, om ons volk, door het voorhouden van een *carricatuur*, tegen dit denkbeeld in te nemen.

Het zij zoo.

Scherpe bestrijding van wat men afkeurt of vreest, is plicht.

Men mag, onzenthalve, bij die bestrijding zelfs ver gaan.

Maar toch vragen we met ernst, mag men zóó ver gaan, dat men ter verdediging van zijn schoolstelsel *de school zelve in minachting brengt?*

En toch, dat doen de Liberalen.

Dat dreigt zelfs, komt er geen protest, hun dagelijksche spijs te worden.

Het Nieuws van den dag (O! leefde Gorter nog!) gaf daartoe het sein; reeds den volgenden dag volgde de N. Rott. Cour. en het Vaderland geeft er zijn *fiat* op.

Waarmeê toch meent ge wel, dat onze liberalistische dagbladen de volksschool op één lijn stellen?

Neen, ge raadt het niet.

Ze gaan zóóver, dat ze haar op één lijn stellen *met een pomp.*

Of ook met *een grindweg.*

Ter variatie met *een loskraan,* een *gaslantaarn* of een *seinpaal!*

Daarmeê dan bij een *stadspomp,* een stuk *klinkerweg,* een eind *asphaltbestrating* en wat dies meer zij, een restitutie-stelsel toppunt van dwaasheid zou zijn, is het huns erachtens ook met dat stelsel afgedaan bij de *school.*

Aan zulk een plompheid hadden wij ons eens moeten wagen!

Hoe ijlings door al de gelederen het wachtwoord zou geklonken hebben, om onze lage, onteerende opvatting van de volksschool als bewijs te doen gelden van onze vijandschap voor volksontwikkeling!

De volksschool met *een stuk straatweg* te vergelijken!

Niet in figuurlijken zin, niet als beeldspraak, maar als rangschikking van de klasse der Staatszorg, waarin ze thuis behoort.

Kan men onedeler, min fijne, meer materialistische opvatting van de volksschool zich denken?

Ei zoo, gelden er voor den Staat bij zijn zorg voor de school geen andere drijfveeren, geen andere overwegingen, geen andere plichten, dan ter sprake komen bij den aanleg van een *schutsluis* of een *waterpomp?*

Durft ge metterdaad de school, waarin ons toekomstig geslacht wordt opgeleid, met die banale stoffelijke noodwendigheden over één kam scheren?

Staat het met *de school* zooals het met een *stadsslachthuis* staat?

Heeft de *school* geen hooger adel, geen fijner bewerktuiging, is ze aan geen hoogere en *dus andere* wetten te onderwerpen, dan een *gasfabriek* of *Liernur-inrichting?*

Geldt wat van de stadstoebehooren tot waterverversching, vrije communicatie en afvoer van vuilnis geldt, daarom ook van de school?

Tegen zulk een minachting nemen wij lichtschuwen, het ook nog voor de volksschool, de openbare school incluis, op!

Zoover zal althans zonder ons protest, de zelfverblinding der partijzucht dan toch niet gaan, dat men in Nederland het volk zijn school in één adem met een *slachthuis* of een *gaslantaarn* noemen leert.

Ons dunkt, zelfs de nobeler geesten onder onze schoolwetmannen moeten er zich aan ergeren, dat men in die mate alle kieschheid jegens het volksonderwijs uit het oog dorst verliezen.

Ongetwijfeld, ter misleiding van de schare die niet nadenkt, kon de onhebbelijke zet, juist door zijn plompheid, effect doen: »*Krijgt ge dan geld terug, als ge ziek zijt en dus de straat niet gebruikt?*"

Maar zij onder de liberalen, bij wie nog fijnheid van smaak boven demagogisch gezwets geldt, zullen toch inwendig op dat platte *Nieuws* geknord hebben, dat het zich zóó vergaloppeeren kon en alle achting voor eigen kieschheidsgevoel had uitgeschud.

Te meer, daar het effect van zulke triviale zetten toch nooit blijvend is.

Geloof ons vrij, zelfs onder de lagere klassen van ons volk is de smaak nog te fijn en onbedorven, om althans zúlke platheden niet te wraken.

In het eerste oogenblik moge men er niets tegen weten te zeggen. Maar boven hetgeen men te zeggen weet, gaat ook bij ons volk het instinct.

En meer behoeven we niet. Reeds dat *volksinstinct* weet uitnemend goed, dat een *school* en een *stadspomp* zich niet op éénzelfde leest laten schoeien.

Zij kunnen, die eenvoudige lieden, ja, soms eens hartelijk lachen ook om een zoutelooze aardigheid.

Maar weet wel, indien ge om dien lach gewonnen spel dacht te hebben, hebt ge u *vergist*.

Er leeft in ons volk nog besef van *achting*. Het eischt nog achting voor zijn *Koning*, achting voor zijn *Overheid*, achting voor zijn *Historie*, achting voor zijn *School* óók.

Reeds nu heeft het beseft, dat door de liberalistische pers aan die achting in haar plompe, materialistische vergelijkingen met *pompen* en *kranen* is te kort gedaan.

En ons, niet hun, zal de volksconsciëntie gelijk geven, dat we ter eere van onze volksschool, in naam der nationale eer, tegen zulk een banaliteit hebben geprotesteerd.

Hoe men zichzelf verraadt!

Van liberale zijde roept men wee en ach en tiert raast men, omdat, ja, waarom meent ge wel? omdat ze vreezen, *dat er recht en gerechtigheid zal geschieden.*

Recht en gerechtigheid!

Daarin dat geen dorpsbevolking meer zou gedwongen worden, haar duizenden guldens te verspillen aan een staatsschool, die, bij ontstentenis van kinderen, ieder ten spot, leêg staat.

Recht en gerechtigheid!

Daarin, dat geen wetsovertreding, oogluikend geduld, als veiligheidsklep meer dienst zou doen, om een onuitvoerbare wet als practicabel te ijken.

Recht en gerechtigheid!

Ook daarin, dat de tegenstanders van elken positieven godsdienst niet langer uitsluitend ten eigen behoeve over 's Rijks schatkist zouden beschikken.

En die kans, zoo het er eene is, dat het tot dit doen van *recht en gerechtigheid* misschien zou kunnen komen, doet een paniek onder hun gelederen ontstaan, vervaart heel het kamp onzer Liberalisten, jaagt hun den doodschrik om het hart.

Van welk een conscientie getuigt dit?

Is men dan metterdaad beducht, dat, wordt recht en gerechtigheid hersteld, *hun school zonder positieven godsdienst* dood zal bloeden?

Ziet men in, dat men, komt het tot recht en gerechtigheid, weg is?

Zou men, tot zelfonderzoek genoopt, dan inderdaad tot de overtuiging zijn gekomen, dat men jarenlang, tegen recht en gerechtigheid in, de natie onderdrukt en cijnsbaar gemaakt heeft aan de tyrannie van een onnederlandsch, antinationaal, het Christendom ontwortelend stelsel?

Nog kunnen we het niet gelooven.

Niet gelooven, wijl onze dunk van het karakter onzer tegenstanders nog te goed is.

Te goed, om ons zulk een dwingelandij, *met voorbedachten rade tegen recht en gerechtigheid ingaande*, bij een Nederlandsche Staatspartij te kunnen denken.

Maar dan blijft er ook geen uitweg.

Dan is hun angst voorgewend, hun vervaardheid geveinsd, hun geroep om hulp gekunsteld.

In hun alarm spreekt dan slechts looze tactiek. Een krijgslist, om het oog van hun doodelijke plannen tegen de Christelijke school af te wenden. Dan stelt men u een hinderlaag, om, schoot ge uit deernis op hun hulpgeschrei toe, u te zekerderder in hun netten te vangen.

Zoo zal het van nu tot aan de Stembus in Juni onophoudelijk gaan.

Laten we ons verschalken, slapen we in, waakt de wachter niet, dan bespringt men u, eer ge er op verdacht zijt; ge wordt overrompeld en betreurt in smadelijke nederlaag te laat uw onverschoonlijke zorgeloosheid.

Zoo dikwijls we gevaar vermoeden, zullen we, gelijk thans, waarschuwen. Brenge een iegelijk die waarschuwing in zijn kring over. Maar ook onze waarschuwing kon telaat komen. En daarom: *Houd u aan uw veldheer!* Groen koos nog nimmer verkeerd. Zie maar, hoe zijn welbeproefde tactiek ook nu weêr onzen tegenstanders een streep door de rekening is.

Inderdaad.

Indien het niet onze medeburgers en landgenooten waren, ge zoudt in uw toornen tegen dergelijk onvaderlandsch, partijzuchtig drijven de maat schier te buiten gaan.

Men kan het zich haast niet voorstellen.

Op een oogenblik dat de positie der Christelijke school, tengevolge van het ellendige systeem onzer schoolwet, feitelijk onhoudbaar is geworden, komt men u van liberale zijde met een dubbelen voorslag aan, niet om aan uw grieven recht te doen, maar om u geldelijk dood te drukken op een straffe van inkerkering te dwingen tot afstaan van uw kind aan een school, die ge veroordeelt.

En als ge, hoe ook door machtige hand omklemd, dan toch met al den ernst der overtuiging en de kracht der verontwaardiging nog tegenstribbelt, nog van u af durft slaan, en door uw roepen de conscientie der natie uit haar sluimering wekt, dan raapt men een dozijn scheld- en schimpwoorden op, om u dáárvoor dat ge niet dom en niet laf waart, als een lastigen spelbederver te kastijden.

Voor een *Javaansch kind* heeft men medelij, dat het niet tegen wil en dank van den koffieboom zal plukken. Ten behoeve van den Oost-Indiër, die verre is, spreekt het rechtsgevoel.

Maar als in ons eigen land een *Christenvader*, die niet rijk is, een uit de schamele, armere klasse der maatschappij vraagt, dat men zijn kind niet dwinge op een school zonder Christus te gaan, dan is datzelfde rechtsbesef op eenmaal verstompt, dan is men op uitbreiding insteê van op inkrimping van zooveel ondragelijker cultuurstelsel bedacht, en wraakt als Majesteitsschennis elke poging van den verdrukte om aan die verergering van zijn lot te ontkomen.

Hadden we nog iets geëischt, dat ons ook maar *een schijn van voordeel* op onze tegenstanders *vooruit* gaf, we zouden ons die onbarmhartige houding begrijpen.

Maar wat hebben we anders gevraagd, dan dat men ons met anderen *gelijk* zou stellen ?

Zijn we dan ook geen kinderen van ons vaderland, Nederlandsche burgers zoo goed als de Liberalisten en Radicalen ; behoort dan de Staat niet even weinig of even veel aan hen als aan ons ?

En wie geeft hún dan het recht om voortdurend een toon aan te slaan, als waren *zij* de eigenlijke burgers, wij slechts *bijwoners*, een hoop Heloten, die niet meêrekenen ?

En toch, *minder* nog dan *gelijk* vroegen we. We lieten *hen* nog op alle manier in het *voordeel*. Zooverre is het er van daan, dat door ons een privilege ten koste van onze medeburgers wordt begeerd !

Of is het een privilege, als we eischen dat er op kosten der burgerij geen scholen zullen gebouwd worden, om leêg te staan ; scholen, waaraan niemand iets heeft dan de spinnen, die er heur web in hangen en de schoonmaaksters, die er een daggeld aan verdienen, om er die webben uit te ragen ?

Een privilegie, als we eischen, dat art. 23 der schoolwet niet langer met medeweten der overheid in gansche streeken van ons land zal overtreden worden ?

Een privilegie, als we, naardien de Liberalen en Radicalen ten behoeve hunner scholen de schatkist duchtig hebben aangesproken, daar we toch óók Nederlandsche burgers zijn, bescheidenlijk meê ons deel vragen ?

Welnu, dát en niets dan dát is de eisch van recht en gerechtigheid, waartegen de toorn, men mag wel zeggen de woede, van een deel der liberalistische pers thans ontbrand is.

Gelukkig voor ons land, dat we er nog kunnen bijvoegen, dat tal van Liberalen, en onder hen niet de onedelsten, zelf dit onbarmhartig drijven afkeuren.

De liberalistische pers — vergeet het niet en de beteren onder de Liberalen zijn twee.

Of deze er eindelijk eens toe komen zullen, om, ter wille van het vaderland, ter wille van recht en gerechtigheid, we voegen er bij, ter redding van hun eigen duchtig uiteengeslagen partij, in eene andere richting koers te zetten ?

We weten het niet.

Juni nadert.

Men is door teleurstelling moedeloos geworden.

De waarschijnlijkheid pleit er voor dat de pers alleen aan het woord zal blijven.

Men is niet op zijn gemak; de partij hangt als droog zand aan elkaâr; ze boet al te hard voor vroegere misslagen.

In zulk een stand van zaken nu biedt een *onderwijsquaestie* ter verzameling op de loopplaats een zoo welkom redmiddel.

Het is een *Turksche trom!*

Is er een nevenbedoeling ?

De School niet aan de *Kerk*, niet aan den *Staat*, maar aan de *Ouders!* Wat was er tegen dezen eisch in te brengen ?

»Eenvoudig dit, antwoordde men, dat bij de ouders de genoegzame prikkel, de noodige belangstelling voor het onderwijs ontbreekt!"

Voor zoover onze ervaring reikt, is dit te boud gesproken. Toch geven we zonder voorbehoud toe, dat een volksschool, die nu reeds, uitsluitend op de belangstelling der ouders drijven moest, gevaar liep, aan den grond te raken.

Maar wat bewijst dit tegen ons stelsel?

Besluit ge dan uw kind jaar in jaar uit te blijven wiegen, op den schoot te houden en de trappen af te dragen, omdat het begint met te vallen, als ge het loopen leeren wilt ?

En bovendien, wat alle kracht aan uw tegenwerping ontneemt, is niet door onszelf op den voorgrond gesteld, dat de Staat handelend moest blijven optreden *voor zoolang* en *in zoover* de veerkracht der ouders ook slechts eenigermate tekort schoot?

Voor de degelijkheid van het onderwijs viel dus niets te duchten.

Toch wilde men er niet aan.

Bleek hieruit niet, dat men nog iets anders dan *degelijk onderwijs* met zijn Staatsschool bedoelde, iets dat men noemen dorst noch wilde, en dat, kwamen de ouders aan het woord, onzen schoolwetmannen ontgaan zou?

Wat dat *iets* was, viel wel te gissen, maar kwam toch niet zóó duidelijk uit, dat men het officieel constateeren kon.

Doorredeneeren werd hierdoor onmogelijk.

Thans niet meer.

Wat toch is gebeurd?

Nu er gehandeld wordt over een schoolwetwijziging, *waarbij van stelselwijziging geen sprake is*, doet zich weêr hetzelfde verschijnsel voor.

Dit verschijnsel namelijk, dat de Schoolwetmannen zeggen: Waarborgt ons slechts *degelijk* onderwijs! en dat ze, als ge hun dit onmisbare gewaarborgd hebt, toch niet tevreden zijn, en met te heftiger hartstocht zich verzetten.

Te ontkennen, dat dit verschijnsel zich ook nu voordeed, gaat niet aan.

De tegenstander kan niet loochenen, dat het hem naar zijn voorgeven, geheel belangeloos, *om niets anders dan degelijk volksonderwijs te doen is*. Zijn eigenhandige verklaring ligt ten bureele.

Vraag nu, of onzerzijds waarborg voor *degelijk volksonderwijs* geboden is, en wat dunkt u?

Onzerzijds is verklaard, dat we bereid waren meê te werken 1. tot verbetering van het lot der onderwijzers; 2. tot vermeerdering van onderwijzend personeel in de scholen; 3. tot betere opleiding van de onderwijzers; en 4. tot verhooging van het peil van onderwijs.

Verklaard, dat o. i. de Staat zorg moest dragen dat de gelegenheid om openbaar onderwijs te ontvangen ruimschoots, overal en steeds aanwezig was voor de kinderen, wier ouders of voogden dit voor hen verlangden.

Verklaard, dat o. i. aan alle ouders of voogden, die ander onderwijs voor hun kinderen of pupillen verlangden, de mogelijkheid moest verschaft worden om dit te verkrijgen op een voet, waarbij de degelijkheid van het onderwijs geen schade leed.

Verklaard eindelijk, dat o. i. de Staat de strengste contrôle over *alle* scholen, openbare of bijzondere, behoort te oefenen, en elke school, waarin de degelijkheid van het onderwijs onvoldoende bleek, moet sluiten.

Mogen we den tegenstander vragen, wat er in deze voorstelling aan de *degelijkheid van het onderwijs* ontbreekt?

Vragen: of de *degelijkheid van het onderwijs* hierbij niet op alle manier *winnen* zou?

Beleefdelijk uitnoodigen, dat men ons aanwijze, *waar* zijns inziens de leemte zich voordoet, die in de degelijkheid van het onderwijs zou overblijven?

We vragen dit met aandrang en kunnen ons niet voorstellen, dat althans niet één enkel der vele bladen, waarover de School-

wetmannen beschikken, dit hoofdpunt voor den volke duidelijk zou willen maken.

Ze zijn hiertoe verplicht.

Immers, het is uit *dien* hoofde dat ze voorgeven zich tegen ons te verzetten; het is ten behoeve van *dit* belang dat ze heel het land onder de wapenen roepen; het is de *degelijkheid van het onderwijs*, die naar hun zeggen, bedreigd wordt.

Evenwel, indien niet alles ons bedriegt, zal het den eerlijken tegenstander volstrekt *onmogelijk* zijn, hier ook maar een stroospier tusschen te brengen.

Immers, de eischen door hemzelf voor dergelijk onderwijs gesteld, nemen *wij* over en *voegen er voor het bijzonder onderwijs nog een waarborg bij*, dien hij niet stellen kon.

Toont hij dus aan, dat onze eisch aan de *degelijkheid van het onderwijs* te kort doet, dan veroordeelt hij hiermeê tevens zijn eigen program, veroordeelt het zelfs *a fortiori*.

Ook hier stuiten we dus, even als het vorig jaar met ons stelsel *de school behoort den ouders!* op het zonderling verschijnsel, dat de Schoolwetmannen ook met den deugdelijksten waarborg voor degelijk onderwijs *even ontevreden blijven, ja, nog hartotochtelijker opvliegen.*

Waaraan mag dit liggen?

Het kan natuurlijk alleen hieraan liggen, dat er nog iets anders achter schuilt, dat ze *niet* noemen, en dat hun, vergelijkenderwijs althans, nog meer dan de degelijkheid van het onderwijs ter harte gaat. Dat ze een *nevenbedoeling* hebben?

Wat die *nevenbedoeling* is, kan men thans met tamelijk groote zekerheid uitmaken.

Niet de zucht om verdraagzaamheid aan te kweeken. Was daarvoor in de openbare school het goede kruid gewassen, het zou in aanmerking komen; heel het corps onzer schoolwetmannen, hun pers incluis, tot een driejarigen cursus op zulk een school te veroordeelen. Althans *hun* verdraagzaamheid kan niet sprekender dan in het „kattepootje" gesymboliseerd. Herinner u wat de Genestet er van placht te zeggen! Thorbecke heeft, volgens Miquel, zelf de onbruikbaarheid der gemengde school voor dat doel beleden.

Er schuilt iets anders achter en het Nieuws van den Dag heeft ons op den goeden weg geholpen, om er achter te komen wat dat *iets* is.

De school, zoo schreef dit handigste der liberale organen, moet o. a. óók dienst doen, om de dogma's, de vooroordeelen te bestrijden.

O, zoo!

Nu begrijpen we er meer van.

Natuurlijk, *dan* kunt ge de bijzondere school niet gebruiken. Contrarie van dien. Dan moet ge haar den kop indrukken. Immers de bijzondere scholen leeren vaak als *levenswijsheid* vereeren, wat gij u vermeet »vooroordeelen" te noemen.

Toch is dit nog het ware niet. Het helpt ons op weg, maar het *eigenlijke* ligt nog verder.

Dat kwam eerst uit, toen het Vaderland de onvoorzichtigheid beging, om zoo zonderling vroeg met een verkiezingsartikel te komen en ons een kijkje gunde in de beteekenis van de Zendingstochten, die de heeren Kerdijk en Moens door het land ondernamen.

Van dat oogenblik was de toeleg duidelijker.

Openlijk werd geafficheerd, dat de Onderwijs-quaestie parool in Juni zou zijn.

De saamkoppeling van Staatkundige groepen, die men de »liberale partij" noemt, ligt uiteengevallen.

Kappeyne en Levy moeten desniettemin in Juni kameraadschappelijk naar de stembus kunnen gaan.

Van een verschil, als tusschen de Thorbeckianen en Putteanen. tusschen Vissering en Van Houten, tusschen het Vaderland en de N. Rott. Cour. bestaat, mag dan niets te merken zijn.

Te minder daar »de partij" nog zeer lijdende is aan de naweeën van haar laatste ministeriën, die haar voorshands elke mogelijkheid benemen tot het oefenen van zedelijke kracht.

Daartoe nu werd de Schoolquaestie op den voorgrond geschoven.

T. w. de schoolquaestie in haar Moens-Kerdijkschen vorm, d. i. naar den zin der radicalen. Of ze wilden of niet, de oude Liberalen moesten thans meê, en zelfs Godefroi haastte zich om van volgzaamheid blijk te geven.

Te meer beloofde men zich hiervan wijl men hierdoor in elken schoolmeester een natuurlijken verkiezingsagent in elk dorp en in elk gehucht verkreeg en allicht de annexatie van de linkerzij der Conservatieven kon doorzetten.

Hieruit maken wij op, dat er een samenhang moet bestaan tusschen den strijd voor de Openbare School en den welstand der Liberale partij in de Junimaand, die hoewel geheel buiten de *degelijkheid van het onderwijs* omgaande, niettemin voor de schoolwetmonnen van *overwegende* beteekenis is.

Hetzij zoo!

Aan ieder het recht zijn positie te kiezen.

Slechts één eisch:

Dat men den Farizeër niet aan het woord late komen!

In dat blijvend mooispreken over »de degelijkheid van het onderwijs" zou iets al te huichelachtigs komen!

Heb mannenmoed en noem de dingen bij hun naam!

HET REDMIDDEL.

(OVERGEDRUKT UIT „DE STANDAARD.")

AMSTERDAM, J. H. KRUYT.
1875.

Hoe is de Christelijke school te redden?

De nood nijpt.

Nog dit jaar zal de toeleg beproefd worden, om de *scherpe resolutie* ten uitvoer te leggen.

Biedt de *Staten-Generaal* tegen dien aanslag op onze burgervrijheden een geruststellend bolwerk?

Stellig niet de *Eerste Kamer*, die reeds bij het adres op de Troonrede van haar manie voor de Staatsschool blijk gaf.

En wat dunkt u van de *Tweede Kamer*?

Naar men gemeenlijk rekent, telt ze *een-en-veertig* leden van de Radicaal-liberalistische coalitie, die zich geen oogenblik bedenken zullen om ten onzen koste *hun* pleegschool rijker uit te dossen, en bovendien nog een *viertal* Conciliant-Conservatieven, die er nooit in treden zullen, om *ons* redres van grieven te geven.

De overige vijf-en-dertig leden bestaan uit *zestien* Roomschen, *elf* Antirevolutionairen en *acht* Conservatieven.

Komt hierin door de algemeene verkiezingen van Juni geen verandering, dan is het tegenhouden der *scherpe resolutie* derhalve nu reeds onmogelijk geworden en hebben we ons op een jammerlijk begraven der Schoolquaestie onder het puin onzer Christelijke scholen voor te bereiden.

Zonder nog in den verkiezingsstrijd ons te mengen, dient er uit dien hoofde reeds nu op gewezen, dat de stembus van Juni voor de Vrije school van bijzonder gewicht zal zijn, en dat, hoe het ook loope, de pleitbezorgers der *scherpe resolutie* behooren geweerd te worden, zal onze school niet ten onder gaan.

Ontleenen zij hun recht, om ons met die verzwaring van druk te dreigen, aan de bepalingen van onze *Grondwet*, dan spreekt het van zelf, dat onzerzijds met verdubbelde kracht tegen het *on*-Nederlandsche in onze Grondwet moet worden geprotesteerd.

Van dat protest mogen we niet aflaten, indien we er ooit toe komen zullen, om als Christenen „een stil en gerust leven" in dit goede land te leiden.

Protest derhalve allereerst tegen de bron van al dit kwaad, dat over ons en onze kinderen reeds kwam en meer nog dreigt te komen; *tegen Artikel* 194, met name tegen de ellendige zinsnee.

Protest krachtens hetzelfde beginsel tegen *elke* bevoegdheid, door het *Staatsgezag* aan onze Grondwet ontleend, om de zedelijk-godsdienstige ontwikkeling van ons volk in zijn *Christelijken* loop te belemmeren.

Protest, om kort te gaan, tegen de *generale* middelen, die onze *Grondwet* aan een côterie in handen geeft, om al den onmetelijken invloed van het Staatsgezag tot *propaganda* voor haar verderfelijke beginselen te misbruiken.

Protest, niet in den zin van doelloos geschrijf of debat voor den vorm, maar *protest*, door alle onze gedragingen en verbintenissen daarheen te leiden, dat *herziening* van dit onhoudbare *langs den kortst mogelijken weg* worde bereikt.

Welke gedragslijn vloeit daaruit voort voor het oogenblik? M. a. w. welke houding behoort de Anti-revolutionaire partij aan te nemen tegenover de *scherpe resolutie*, die bij de voordracht tot Schoolwetwijziging, eerlang aan de orde komt?

Over die houding moeten we tot een vast besluit komen. Wie in een zoo hachlijken samenloop van omstandigheden op het beslissend oogenblik weifelt, is weg.

Ontspringen kunnen we den dans niet.

De vraag toch is niet of wij schoolwetwijzigingen aan de orde zullen stellen, maar welke gedragslijn we te volgen hebben, nu ze, of we het willen of niet, aan de orde komt.

Was er sprake van een voorstel in den trant Jonkheer de Brauw, dan viel de keuze licht. We konden dan afstemmen, ongenegen om met het traditioneele »kluitje" ons te laten afschepen.

Maar in dien stand verkeert de quaestie niet meer.

Geheel de positie is een andere, de stand der zaak een geheel verschillende geworden. De aandrang tot Schoolwetwijziging komt ditmaal uit den hoek, waaruit ze dusver het felst en hardnekkigst bestreden werd: van onze liberalen.

Er is geen sprake meer van tegemoetkoming aan onze grieven, maar van *schorpioenen in steê van geeselen.*

Het pleit loopt niet meer over recht doen aan het Christelijk deel des volks, maar over het met voorbedachten rade *verdrukken der minderheden.*

De hand is uitgestoken naar *ons ooilam.*

Dat hoorende, zou de eenvoudige burger allicht meenen, dat de vraag »wat ons te doen stond" dan gesneden brood was. »Sla uwen wederpartijder die schorpioenen uit de hand! Weersta den op verdrukking beluste! Bescherm uw ooilam! En stem elke wet van die strekking af!"

Maar hoe eenvoudig en van zelf sprekend dit ook schijne, die zóó spreekt, kent de stukken niet.

Wat toch is het geval?

Steeds heeft de Anti-revolutionaire partij er haar eer in gesteld, dat ze in den strijd voor volksontwikkeling vooraan stond. Tegen elke poging om het peil van ons onderwijs te verlagen,

heeft ze zich steeds met ernst verzet. Ze wilde geen achteruitgang!

Mag ze thans aan dat verleden ontrouw worden?

Niemand onzer die er aan denkt.

Maar doorzie dan ook wel, in wat gedrongen positie ge geraakt.

Immers, wat de Liberalen u vragen, is: 1. de erkenning, dat ons volksonderwijs niet goed is; en 2. dat ge hen helpen zult om het te verbeteren.

Wilt gij er voor te boek staan, dat ge aan de onderwijzers een behoorlijke bezoldiging weigert?

Zou u het verwijt te dragen zijn, dat ge op een school, waar twee onderwijzers behooren, één enkele zich met een overkropt getal kinderen laat aftobben en de kinderen bederven op den koop toe?

Wilt gij de man zijn, die de gelden weigert om behoorlijk onderwijzers op te leiden?

De medaille heeft een *keerzijde*, we weten het wel; we ontcijferden u zelf het opschrift van *scherpe resolutie*, maar met *die* zijde wordt ze niet aan de Kamer vertoond.

Daar heet het kort en goed: *voor* of *tegen* een goede bezoldiging; *voor* of *tegen* een behoorlijk onderwijzers-personeel; *voor* of *tegen* een deugdelijke opleiding!

Voor de Conservatieven en Roomschen heeft dit zooveel voeten niet in de aarde. Zij oordeelen dat er in deze eischen voor negen tienden overdrijving heerscht.

Maar voor ons, Anti-revolutionairen, die dit niet toegeven en wel ter dege van oordeel zijn, dat ons volksonderwijs in *elk* opzicht verbetering eischt, voor ons staat de keuze hachlijk.

De Schoolwetmannen *remonstreeren* tegen hun eigen Schoolwet.

Voor wie tusschen de regels leest, is hun *Remonstrantie* de ondergang onzer Christelijke scholen.

Hoe, op wat wijs, behoort dan onze *Contra-Remonstrantie* geformuleerd te worden, om *eenerzijds* niet het verwijt te beloopen, dat we vijanden van volksontwikkeling zijn, en *anderzijds* onze Christelijke school te redden?

Drie artikelen houdt de *scherpe resolutie*; welke *drietal* eischen behooren dan onzerzijds als beding gesteld, om haar doodelijke strekking voor het Vrije onderwijs onschadelijk te maken?

Zou men niet eischen kunnen: 1. dat *regel* in steê van *willekeur* voortaan over de uitbreiding der Openbare school besliste; 2. dat het fatale artikel 23 zijn angel verloor; en 3. dat de »domme-kracht van het geld" aan een kant werd gezet?

Ons dunkt, er is uit het oogpunt van billijkheid veel voor te zeggen.

Zou het ook doel treffen?

Zou het in overeenstemming met onze beginselen zijn?

De weg tot Grondwetsherziening op het stuk van onderwijs, die anders onherroepelijk versperd wordt, open houden en vlak maken, doet het ongetwijfeld.

Regel insteê van willekeur.

Ter afwering van het ons bedreigend gevaar gaven we *drie* denkbeelden in overweging: 1°. laat er regel in insteê van willekeur zijn bij het bepalen van het getal der scholen (*Imperatief mandaat*); 2°. laat de gemeente eerlijkheidshalve ons kwijten, wat we haar uitsparen (*Restitutie*); en 3°. laat artikel 23 nader omschreven worden (*Gewetensclausule*).

Niet alsof daarmeê het doel van onzen strijd zou bereikt zijn. Hoe zou dit kunnen, daar ook zóó het ons vijandig stelsel in volle kracht blijft?

Om dat *stelsel* door een beter te vervangen, is *Grondwetsherziening* onvermijdelijk. Zoolang we daar niet toe geraken, blijven we opgesloten in het *Liberale gevangenhuis*. Van den eisch dat men ons door Grondwetsherziening uit dat *gevangenhuis* vrij late uitgaan, mag deswege geen oogenblik afgelaten.

Toch behoeft men zich daarom ook in het *gevangenhuis* niet *alles* te laten welgevallen. Tegen den toeleg om ons heimelijk in het *gevangenhuis* te doopen, mogen we toch protesteeren. Er zijn uitersten van willekeur en tyrannie, waartegen zelfs de gevangene recht van appèl heeft. Al haakt ge naar het oogenblik dat ge vrij zult kunnen uitgaan, toch kan niemand vergen, dat ge inmiddels *elke* krenking voor lief zult nemen.

Op dat standpunt heeft onze richting zich steeds geplaatst.

De eisch om invrijheidstelling der Christelijke school is reeds in '69 gedaan, maar tegelijkertijd vroeg men toch: 1°. schrapping van het woord Christelijk in Art. 23; 2°. beteugeling van het kosteloos onderwijs; en 3°. verbod aan den onderwijzer om kerkelijke ambten te bekleeden.

Waarom?

Wijl deze driedubbele eisch *ook op het standpunt der Schoolwetmannen*, mits ze billijk en consequent oordeelen, moet worden toegegeven.

Niet om, ware dat verkregen, den strijd te staken; maar als voorloopige erkenning van ons recht; ter wegneming van het ergerlijkste; ter uitsnijding uit de Schoolwet van hetgeen met het systeem zelf der Schoolwet streed.

Dit verlokte Dr. Lamping, om in zijn bekend vlugschrift het betoog te beproeven, dat ook deze drie *absurditeiten* in het systeem der Schoolwet verdedigbaar waren; en het is dit *nec plus ultra* van geleerden overmoed, waardoor de heer Groen van Prinsterer tot den uitroep kwam: »Wilt ge ons ook dat niet gunnen, dan voorwaarts naar het Grondwetskasteel!"

In dien zin wenschten we wel, dat ook het drietal eischen, waar we thans op wezen, door onze geestverwanten overwogen werden.

Wie waande, dat de gevangene, wijl hij zich verzet tegen den cipier, die hem wil uithongeren, daarmeê zijn besluit prijsgeeft, om hoe eer hoe beter op vrije voeten te komen, d. i. *in casu* de Grond-

wet te herzien, zou ons een naieviteit toedichten, die al te ver ging.

Onze bedoeling strekt, kort en goed, geen stroospier verder, dan om waarborg te erlangen, *dat de Christelijke school in den lande niet voor goed verpletterd zij, eer we aan Grondwetsherziening kunnen toekomen.*

Oordeelen anderen dat men daarbij ook de vroegere eischen nog moet vasthouden, ons wel. Slechts vergete men niet, dat de heer Groen reeds voorlang de schrapping van het woord »Christelijk" *vergelijkenderwijs een beuzeling* heeft genoemd; dat het kwaad der »kerkelijke bedieningen" reeds ten deele hersteld is; en dat de voorliefde voor kosteloos onderwijs eer toe- dan afnam.

Maar, zoo gezegd, wenschen onze vrienden óók dien vorigen eisch te handhaven, we beloven er ons niet veel van, maar hebben er niets op tegen. Houde dit ons niet op. Trekken we liever onze aandacht saâm op de nieuwe eischen, die we als schild tegen nieuwen overmoed stellen zullen.

Dusver is het, gelijk men weet, geheel aan het goeddunken der overheid overgelaten, om de scholen voor openbaar onderwijs naar willekeur uit te breiden. Het jongste geval heugt nog. Een gemeente van 5463 zielen bezat reeds 13 Staatsscholen. Toch moest er nog een 14de bijkomen, en die 14de moest als stormram dienen, om een Christelijke school in den grond te boren.

Behoeft dat voort te duren?

Is het onbillijk, dat we met klem en nadruk den eisch stellen dat *vaste regel* die *willekeur* vervange?

De Grondwet eischt in *«de ellendige zinsneê"* dat »overal van Overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs zal gegeven worden;" en dientengevolge Art. 16 der Schoolwet »dat in elke gemeente lager onderwijs worde gegeven in een voor de bevolking en de behoefte voldoend getal scholen, toegankelijk voor alle kinderen, zonder onderscheid van godsdienstige gezindheid."

Gaat het nu aan, dat de ellendige uitwerking dezer ellendige zinsneê door ontstentenis van regeling op verdubbeling van ellende uitloope?

Blaupot ten Cate, de Schoolwetman bij uitnemendheid, omschreef nog onlangs den eisch der Schoolwet in dezer voege: *Geene kinderen mogen van openbaar lager onderwijs verstoken blijven, omdat voor hen geen ruimte meer op de school aanwezig is."*

Hij voegde er zelfs niet bij: »Men zou te veel vergen, wilde men voor elk klein getal kinderen in ieder gehucht, of iedere streek, een openbare school hebben."

En herhaalde zijn verklaring nogmaals in dezer voege: »*Het gevaar moet niet kunnen ontstaan, dat ouders, die hunne kinderen naar een school willen zenden, beheerscht door de hoofdgedachte der openbare lagere school, daarvoor geen gelegenheid vinden."*

Men begrijpt dat ook zóó nog deze eisch ongerijmd is. We zouden het antwoord wel eens willen hooren op de vraag: Waarom mag *niet* het gevaar ontstaan, dat ouders, die een neutrale school

wenschen, geen gelegenheid vinden, en mag *wel* het gevaar ontstaan, dat ouders, die Christelijk onderwijs voor hun kinderen begeeren, daartoe de gelegenheid missen. Of zijn niet alle ouders in Nederland gelijk?

Maar zelfs ook al plaatsen we ons op het standpunt dezer partijdige lieden, dan nog zeggen we: Breng dan dien eisch onder vaste regels en speel niet met ons!

Als uiterste grens van uw eisch geeft ge zelf aan: dat er schoolruimte moet wezen voor alle kinderen wier ouders wenschen, dat ze uw Staatsschool bezoeken.

Schrijf dat dan ook in dier voege in uw wet en snijd daarmee het schandaal af dat men scholen bouwt voor kinderen, die er *niet* zijn, of wier ouders *niet* wenschen dat ze er komen zullen.

Als het op inning van belasting of regeling van kiezerslijsten aankomt, weet men wel haarfijn de gesteldheid van elk huis en bedrijf te schatten; wat bezwaar kan er dan bestaan, om bij uw gemeentenaren rond te hooren, voor hoeveel kinderen openbaar onderwijs verlangd wordt.

We weten zeer wel, dat zulk een cijfer altijd vlottend is, maar op datzelfde bezwaar stuit ge in geheel uw administratie. Toch houdt het u niet op, wijl ge zeer goed weet, dat men met een globaal cijfer zeer wel uitkomt. Waarom dan ten dezen opzichte alleen »spijkers op laag water gezocht?"

Alsof men in de ministeriëele bureaux en op de bureaux onzer Gemeentehuizen de tooverkracht van het *tarief* niet kende?

Dat geldt alleen de uitvoering, en behoeft een kundig wetgever geen oogenblik op te houden.

De vraag is alleen: Wilt ge, zoolang ge ons gevangen houdt, ons althans naar de regelen van het gevangenhuis behandelen, of ten prooi laten aan de ergerlijkste willekeur van kleine despoten?

Aanvaart men eenmaal het beginsel, dat in de Schoolwet te schrijven is: »*Het bestuur van elke gemeente draagt zorg, dat voor de kinderen hunner gemeente, wier ouders of voogden openbaar lager onderwijs voor hen wenschen, voldoende schoolruimte aanwezig zij*," dan blijft het beginsel wel hetzelfde en dus even onverbiddelijk te bestrijden, maar er zal ten minste een einde aan de willekeur zijn.

Voorts zal dienen bepaald te worden: 1°. hoeveel kubieke el schoolruimte voor elk kind vereischt wordt; 2°. voor hoeveel kinderen hoeveel onderwijzers aanwezig moeten zijn; 3°. hoeveel procent ruimte men boven het verkregen eindcijfer zal hebben te nemen; 4°. wanneer de beschrijving der kinderen moet plaats hebben; 5°. voor hoeveel kinderen als minimum in een gehucht of streek een bijschool te bouwen is; en 6°. binnen welken afstand combinatie met andere gemeenten geoorloofd is.

Dit zijn ondergeschikte punten van uitvoering, die met wat goeden wil spoedig te regelen zijn, doch die de hoofdvraag niet raken.

Die hoofdvraag is: Of we den eisch zullen stellen, dat *vaste regel* de *willekeur* vervange, opdat schandalen, als te Wons, te

Welsrijp en waar niet al voorvielen, en die door de *scherpe resolutie* eerst met recht aan de orde zouden komen, voor goed worden afgesneden.

Ons dunkt, we kunnen er niet van tusschen. Tot dien eiseh moeten we komen.

Wat dunkt er onzen lezers van?

Restitutie.

Als er pogingen worden aangewend, om het peil van ons volksonderwijs te verhoogen, heeft men van Anti-revolutionaire zijde geen verzet te duchten, mits men ons niet tegelijkertijd tot zelfmoord nope. Vraagt men voor onze Volksonderwijzers ruimer tractementen, verlichting van arbeid, betere opleiding, we zijn bereid dit alles toe te staan, slechts onder beding dat het niet naar den regel ga: »Den eenen z'n brood is den anderen z'n dood."

We gaven daarom in overweging ter *levensverzekering* voor de Vrije school den driedubbelen eisch te stellen: 1. Omschrijving van de schoolruimte die voor het Openbaar onderwijs beschikbaar zal moeten zijn; 2. Omschrijving van de gewetens-clausule in Art. 23; en 3. teruggave van aan den Staat uitgespaarde gelden.

De toelichting voor den eersten eisch gaven we gisteren. Over den derde spreken we morgen. Thans een woord over den tweeden eisch: *de Restitutie.*

Daartoe beginnen we met een misverstand weg te nemen, dat licht bij onze vrienden zou kunnen postvatten.

Immers, men zou, door den klank misleid, zich kunnen inbeelden, dat door ons terugkeer werd voorgesteld tot het sinds lang door onze richting verlaten stelsel van *subsidie.*

Tegen *subsidie* is men onzerzijds fel gekant. Niemand wil er van hooren. Reeds de enkele klank wekt onzen tegenzin. Voor *recht* strijdende, begeeren we geen aalmoes.

Onze strijd is een nobele worsteling voor een heilig beginsel. Dien strijd staken we niet, wijl men ons een *douceur* in de hand wil stoppen. Onder welken vorm ook, tot een vragen om *subsidie* brengt men ons nooit.

Wat we dan tegen *subsidie* hebben? Waarom we haar met al de kracht die in ons is verfoeien? De rede ligt voor de hand.

Snbsidie is een willekeurige toelage, die door den rijke aan den arme gegeven wordt; van zijn gril en willekeur afhangt; verplichting in het leven roept jegens hem die ze gaf; en aanleiding geeft tot een administratieve inmenging, die met een fier besef van vrijheid en onafhankelijkheid onbestaanbaar is.

Subsidie onderstelt onderzoek naar de bestaande behoefte en evenzeer bewijs, dat de toegestane gelden op doeltreffende wijze zijn besteed. Beide zijn ondenkbaar zonder aan den subsidieerenden

Staat een controle over onze scholen toe te staan, die elk denkbeeld van Vrije school met tak en wortel zou vernietigen.

Wie dus, wel ietwes haastig, van oordeel was dat de eisch tot verleening van zulk een subsidie, zij het dan ook in bedekten vorm, door ons bepleit werd, begreep onze bedoeling verkeerd en dichtte ons een denkbeeld toe, waarvan we ten eenenmale warsch zijn.

Evenmin strekt ons denkbeeld van *Restitutie* om door den Staat een deel der penningen, die we in den vorm van belasting opbrachten, aan de voorstanders der Vrije school te doen terugbetalen.

Aan hen, die dit denkbeeld, meenende dat het door ons werd voorgestaan, bestreden, stemmen we volmondig toe, dat het met den aard onzer staatsinstellingen in onverzoenlijken strijd is en uitgaat van een verwarring tusschen publiek-rechtelijke en privaat-rechtelijke verhoudingen, waarvoor we ons wenschen te wachten.

Van een rekening tusschen den Staat en den belastingschuldige kan noch mag sprake zijn. De overheid heft belasting krachtens haar hoogheidsrecht, en mag allerminst als lasthebber worden beschouwd, die voor te stipuleeren diensten door den belastingschuldige zou worden betaald. Men moet wel met beide voeten op den bodem der volkssouvereiniteit staan, om zich in zulk een voorstelling thuis te vinden. Bij ons althans komt ze niet op.

Als we van *restitutie* spreken, bedoelen we uitsluitend: *een terugbetalen aan de Vrije school van de gelden, die ze den Staat uitspaart.*

Op den Staat rust, zoolang Art. 194 der Grondwet kracht blijft behouden, de verplichting om in alle gemeenten des Rijks een voor de bevolking en de behoefte voldoend schoolwezen in stand te houden.

Stel, in uw gemeente zijn vijf duizend kinderen, die in de schooljaren vallen, dan zou uw gemeentebestuur derhalve tien scholen, elk voor vijf honderd kinderen, moeten openen. De bouw dezer scholen zou op vijf tonnen gouds, haar instandhouding op zeventig duizend gulden 's jaars te staan komen. Ongeveer *één tonne gouds* zou uw Gemeenteraad dan jaarlijks voor lager onderwijs hebben te voteeren.

Die uitgaaf zou dan niet afhangen van de willekeur uwer Gemeenteraadsleden, maar hun door de wet geboden zijn.

Nu wil het geval echter, dat het Vrije onderwijs in uwe gemeente zekere vlucht nam. Zoozeer won het zelfs allengs in kracht, dat de helft der kinderen, die in de schooljaren vallen, op de banken der Vrije scholen deugdelijk en volgens de wet voldoend onderwijs ontvingen. Dit maakt dat uw Gemeenteraad, in stee van voor duizend kinderen tien scholen, nu slechts voor vijf en twintig honderd kinderen vijf scholen heeft in stand te houden, en dat hij voor zijn lager onderwijs slechts *vijftig duizend gulden*, in stee van *een tonne gouds* heeft uit te geven.

Deze kosten zijn hem uitgespaard door de ouders, die Vrije scholen oprichtten.

Dat deze duurder school houden, spreekt van zelf. In plaats van vijf scholen, elk van vijf honderd kinderen, hebben zij twintig scholen, achtereenvolgens voor 50, 75, 100, 150 leerlingen gesticht. Hun onderwijzerspersoneel werd daardoor grooter. De school bood meer gelegenheid voor persoonlijke aanraking met de leerlingen. Het opvoetkundig gehalte won in het oog loopend. De harmonie tusschen de huiselijke en de schoolopvoeding werd veel inniger dan ze bij de Staatsschool ooit zijn kon.

Toch heeft, uit den aard der zaak, de Gemeenteraad hiermee in het minst niet te rekenen. Tot die meerdere uitgaven was hij niet gehouden. Dat meerdere komt uitsluitend voor rekening van de ouders, die tot de hoogere uitgaven besloten. Besteedden zij misschien *negentig duizend* gulden voor wat hij met *vijftig duizend* zou hebben gedaan, dan is die meerdere *veertig duizend* gulden in betrekkelijken zin een weelde, waarvoor de kosten te voldoen zijn, door hen die ze genoten.

Maar anders staat het met die *vijftig duizend gulden*, die volgens de wet ten laste der Gemeente zouden komen en haar nu worden uitgespaard.

Naar recht en billijkheid behooren deze beschouwd te worden als een uitgave, waartoe de Gemeente verplicht is, en waarvan ze thans slechts door een toevallige omstandigheid wordt ontheven.

Hiervan partij te trekken ten bate harer financiën, ware in hooge mate onredelijk. Immers, het zou zijn »een zich geldelijk verrijken ten koste van ouders, die zich voor de opvoeding van hun kinderen een schier dubbele uitgave getroosten."

Schrapte de wetgever de vrijheid van onderwijs, dan ware hier niets aan te doen.

Nu de wetgever daarentegen van het bestaan der Vrije scholen kennis neemt, er mee rekent, ze opneemt onder de paedagogische krachten der volksontwikkeling, zou deze finantieele bezuinigingsleer ten koste der ouders onverantwoordelijk en onredelijk zijn.

Zonder vooralsnog in de quaestie van uitvoering te treden, die tot meer dan één bepaling aanleiding zou geven, wenschen we daarom thans de aandacht uitsluitend op het hoofdbeginsel te vestigen: Elke gemeente betale aan de gezamenlijke Vrije scholen in haar ressort de gelden terug, die deze haar uitsparen.

Subsidie is een *aalmoes;* restitutie een *kwijting van voor een ander gedane uitgaven.*

Van inmenging in anderer huishouden noch van willekeur kan daarbij sprake zijn.

Ze bedoelt niets anders dan het probleem op te lossen, hoe men tot algemeene verhooging van het peil onzer volksontwikkeling geraken kan, zonder dat het Vrije schoolwezen daarbij tot zelfmoord worde gedoemd.

Een nieuwe waarschuwing.

Dat ook anderen het gevaar voor de vrije school beginnen in te zien, blijkt treffend uit de ernstige waarschuwing, waarmeê Dr. Bronsveld ditmaal zijn *Kroniek* heeft verrijkt:

»De strijd over het onderwijs is een nieuwe phase ingetreden. Het zijn nu niet meer de leden der christelijk historische partij alleen, die aandringen op wijziging der wet. De heer Dr. Jan ten Brink, die in het tijdschrift Nederland van Januari ll. bl. 4 verklaarde: de wet op het lager onderwijs, schoon bijna dagelijks vermeteler aangerand door de bevorderaars van evangelischen sektehaat, maar toch ongerept ondanks al het bijbelsch misbaar" — toonde, toen hij deze woorden schreef, zich niet alleen een liefdeloos en hatelijk beoordeelaar van gemoedsbezwaren, (wat trouwens ook meer doctoren in de theologie eigen is) maar ook iemand, die slecht op de hoogte is, „schoon" hij woont in de residentie en zelf aan 't onderwijs is verbonden.

Neen, als gij over ons lager onderwijs eens een verpletterend vonnis wilt hooren uitspreken, en op wijzigingen der wet met vuur aandringen, zet u dan aan de voeten der heeren Kerdijk en Moens, die als apostelen het land rondgaan, predikende: ai, helpt toch onze slechte lagere scholen verbeteren!

Zoo sprak de heer Moens dezer dagen te Rotterdam, uitgenoodigd door een staatkundige kiesvereeniging. Goed onderwijs, zoo zeide hij, is het eenige redmiddel, — (hoor het, o prof. Naber! het eenige redmiddel) tegen onze sociale moeielijkheden, en de lagere school is de voornaamste kweekplaats der jeugd.

„Thans is de vraag welke eischen aan die school mogen gesteld worden; wat heeft een burger in de maatschappij noodig, en deze zijn in korte woorden: Een zekere mate van kennis. Lezen, dat hij begrijpt wat hij leest; schrijven, zóó dat hij zijn meening zoo duidelijk hij wil op papier kan kenbaar maken; rekenen, zooveel dat hij niet bij elk voorkomend geval naar griffel en lei behoeft te grijpen, maar er over weet na te denken; geschiedenis, zooveel dat hij de daden onzer voorouders weet te roemen en er tevens naar streve de tegenwoordige beter te doen zijn; aardrijkskunde, zooveel dat hij in zijn eigen hand ten minste goed tehuis is, niet enkel plaatsen weet te noemen, maar er weet te komen en weet wat er te vinden is, opdat hij er zich kan heen spoeden, zoo de nood hem dringt om elders werk te zoeken; tevens van staatsinstellingen, volkshuishoudkunde, zooveel dat hij zijn eigen weg kan volgen en zich niet door anderen behoeft te laten leiden, die hem gouden bergen beloven en alleen zich zelven zoeken te bevoordeelen; teekenen zooveel, dat hij in enkele fiksche trekken weet weêr te geven wat hij ziet. Het is echter niet genoeg kennis te bezitten, maar hij moet ze zich ook weten ten nutte te maken. Ziedaar de eischen die gesteld worden voor ieder, die in de

maatschappij wil vooruitkomen, en dat moet men leeren op de lagere school.

„Doch dan moet de school goed ingericht zijn. Kundige onderwijzers, goedgeordende klassen van hoogstens 30 à 40. De onderwijzer moet niet alleen zijne leerlingen kunnen overzien, maar ook hun hart leeren kennen, en dat kan hij niet, wanneer het aantal leerlingen grooter wordt.

Voorts is noodig een leeftijd van 7 jaar, Er moeten zijn goede bewaarscholen, waar de kinderen kunnen leeren zien, hooren, gevoelen en opmerken. Laat de kinderen met hun 5de jaar ter school gaan, doch laat de school tot hun 7de jaar voor hen eigenlijk een goed ingerichte bewaarschool zijn. Geef hun vervolgens van het 7de tot het 12de jaar meer formeel dan materieel onderwijs; laat de leerstof gebruikt worden om het denken te bevorderen en laat hen, die daarna van het middelbaar onderwijs geen gebruik kunnen maken, tot het 15de jaar nog onderwijs ontvangen, voortgezet, herhaald en aangevuld; een onderwijs, waarbij meer klem op de stof wordt gelegd, al blijft verstandsontwikkeling op den voorgrond staan. Zou op die wijze het gestelde doel niet bereikt worden?

„Zoo zou het kunnen zijn, maar zoo is het niet. Tal van bewijzen hiervoor haalde spreker aan, en schetste ook in breede trekken den treurigen toestand der lagere school. Hij wees op het onvoldoend aantal onderwijzers, op de slechte bezoldiging dezer laatste, op de slechte verdeeling der klassen in vele scholen, op het schoolverzuim enz.

»Een verandering van de wet is dus dringend noodig, doch ook de kosten mogen niet uit het oog verloren worden, en daar deze voor vele gemeenten reeds nu bijna niet te dragen zijn, moet de Staat hiervan een aanzienlijk deel op zich nemen. Eerst dan zal het mogelijk zijn alles zoo in te richten als noodzakelijk is.

»De wet moet zóó zijn, dat zij niet door ieder naar eigen meening kan worden uitgelegd en daardoor naar willekeur ontweken, maar zij moet aan vaste regelen binden.

„Vervolgens moet de wet er voor zorgen, dat de leerlingen geregeld en tot een zekeren tijd ter school verschijnen. Leerplicht, dat is het eenige middel. Zoo deze als dwang wordt beschouwd zal dit slechts zijn door die ouders, die hunne kinderen verwaarloozen. Voor de ware vrijheid der kinderen moeten de ouders gedrongen worden hen naar school te zenden.

»Kan de leerplicht nu nog niet worden ingevoerd, men beginne met een voldoend aantal scholen op te richten en een voldoend onderwijzers-personeel, met behoorlijk salaris aan te stellen.

„Spr. beval ten sterkste aan de oprichting van afdeelingen van de vereeniging *Tot Verbetering van het Volksonderwijs*, welker pogingen geheel zijn geest beamen."

Het ligt voor de hand, dat ook wij het onderwijs zoo goed mogelijk verlangen. Zij lasteren, die ons tot de patronen der onwetendheid rekenen. Maar met allen nadruk komen wij op tegen de ongelooflijke tyrannie, welke uit dit programma tot ons spreekt. De

heer Moens gewaagt van de Staatsschool alsof er van een andere nooit sprake is geweest. Hij wil door die school te volmaken ten koste van tonnen gouds, de mogelijkheid om vrije scholen op te richten en te onderhouden, nog bezwaarlijker maken. En in wier naam eischt hij dat? In 't belang van den Staat. Maar is hier de Staat hetzelfde als het volk? Ik bid den gemoedelijken gewezen godsdienstleeraar, thans inspecteur van 't onderwijs, zich toch eens ernstig af te vragen of werkelijk ons *volk* gediend is van de godsdienstlooze school? Wij mogen toch de duizende Roomschen niet voorbijzien; en dat onder de Protestanten de meerderheid van die volksklasse, waarvoor we de lagere scholen openden, de moderne begrippen niet is toegedaan en de school met den Bijbel stelt boven een zonder het Woord des Heeren, zal de heer Moens zich nog wel herinneren. De moderne predikanten kunnen hem anders op dit punt alle mogelijke inlichtingen verstrekken. En toch wil men ons dwingen, uit onze beurs, scholen te helpen oprichten, die wij niet verlangen, en ook zij niet, voor wie men ze in de eerste plaats openen wil. Overal, waar Bijzondere Scholen zijn, kan de Staatsschool, ondanks zijn lager schoolgeld, de concurrentie in leerlingen-aantal niet volhouden. En vele ouders zenden nog hun kinderen naar de Openbare School, door den nood gedrongen — en toch zal men nu maar handelen, alsof van dat alles niets bestond. Onze schoolmannen kennen maar één school: de neutrale; en omdat zij *haar* liefhebben, willen zij ons dwingen haar te betalen. Is dit geen tyrannie? Spreekt hier niet de weerzin uit tegen den godsdienst? Is *dit* geen „secte-haat?" Moet men, in plaats van ons te beschuldigen van heerschzucht, niet eerder zichzelf aanklagen?

Voor zoover ik er over oordeelen kan, heeft dat streven om de vrije school te *vermoorden*, nooit in de bedoeling van den heer Thorbecke gelegen, al klonk in *zijn* mond het: „vrij", tot onze school gesproken, toch wel een weinig ironisch. We gaan dan ook trouwens vooruit. Het is veel gewonnen, dat we nu weten, wat wij aan elkander hebben. Laat ons krachtiger dan tot heden het volk inlichten; het bekend maken met de groote beteekenis van den strijd, die thans wordt gevoerd. Hem, die Spanje's macht niet overmocht, zal het jonge Holland, zonder geloof, niet verwinnen. Al brengen wij hulde aan het Apostolaat, dat de heeren Moens en Kerdijk zich getroosten, wij moeten hen bestrijden, niet omdat zij 't onderwijs verbeteren, maar omdat zij onze vrijheid te kort doen willen.

En onze vrienden roepen wij toe: waagt u niet roekeloos aan een openbaar dispuut, gelijk er thans op onderscheiden plaatsen gehouden worden. De onderwijs-quaestie mag niet met enkele citaten uit de geschriften van den heer Groen, en een zee van teksten en gemoedelijke toespraken alleen gevoerd worden. Zij eischt grondiger studie. Vraag het den heer Groen, vraag het den heer Van Otterloo, wiens voortreffelijke „Bijdrage ter toelichting der schoolquaestie," in 6 afleveringen thans kompleet, wij in aller handen wenschen. Wij hebben geduchte kampioenen tegenover ons, die recht hebben van ons te eischen, dat wij niet met papieren

helmen of blikken sabels tegen hen optrekken. Wijst gij op David? Weet het wel: de juistheid waarmee David slingerde, was ook een vrucht van veel oefening. Wie niet werkt, zal niet eten, en dit woord geldt in meer dan één zin.

De gewetens-clausule.

Zoodra ge het ongelijksoortige saambrengt, moet er iets op gevonden, om een dragelijken toestand in het leven te roepen.

Toen eenmaal besloten was, het kunststuk te beproeven om Gereformeerden, Roomschen, Lutherschen, Joden en wat niet al op een school saam te brengen, moest men wel op de vernuftige vinding van allerlei veiligheidskleppen, geestelijke ventilatietoestellen en oudheidensche *Nefanda*-lijsten 1) bedacht zijn, om aan het zonderling allegaartje een soort van eigen kleur te leenen.

Had men zich bepaald tot het hoog noodige, dan had hier geen bezwaar in gestoken.

Er is een kleine streek van ons land, waar de gehuchten te klein zijn, om aan meer dan één school levensvatbaarheid te geven, en waar niettemin de bevolking gemengd is.

Er is in ons land een klein aantal dorpen, waar enkele eenlingen van een andere belijdenis verstrooid huizen onder een bevolking, die òf bijna geheel Roomsch, òf schier geheel Gereformeerd is.

Er zijn eindelijk kleine stedekens, wier behoeftige bevolking op het stuk van godsdienst zeer gemengd en niettemin te gering in aantal is, om splitsing voor afzonderlijke scholen toe te laten.

In die drie gevallen school de moeilijkheid. Voor een 4 à 500 scholen ontstond metterdaad de vraag, hoe men voor dezen »vermengden hoop", zonder aan de degelijkheid van het onderwijs afbreuk te doen, een redelijke school in stand kon houden; en niemand zou het onzen Wetgever euvel hebben geduid, indien hij, ter voorziening in dien nood, op practische wijs, veel aan het beleid der plaatselijke besturen overlatend, een schikking getroffen had, die meerderheid en minderheid bevredigde.

Maar wie dacht dat het onzen Wetgever dáárom te doen was, vergistte zich geheel.

Niet *beperking*, maar *uitbreiding*, straks *algemeen making* van dit netelig bezwaar lag, naar het scheen, op zijn weg.

Het beneden zich achtend het gevaar slechts daar te bezweren, waar het aanwezig was, prikkelde veeleer de overmoed om het te zoeken ook waar het niet school, en het eerst met eigen toedoen in het leven te roepen, om straks zijn meesterlijken tact in het beheerschen van zulk een dreigenden toestand te toonen. Er werd opzettelijk brand gesticht, om de voortreffelijkheid van den *Extincteur* te doen blijken. Zelfs waar de muren vochtig, de vloer van steen en de binten van ijzer waren, moest toch brand ondersteld, om het gereed hebben van den *Extincteur* onvermijdelijk te maken.

1) Lijst van namen en woorden, die men verzwijgen moet.

Het brandpiket werd permanent verklaard. *Blusschen* van het vuur van den godsdienstwist werd het parool van de menigte die te hoop liep.

Dit leidde er toe, om de *gemengde* school tot volksschool te maken, ook in die streken, waar men geen *gemengde* bevolking had. Een andersdenkende veldwachter, met of zonder kinderen, was in zulke gemeenten een uitkomst. De fictie der *gemengde* school bij *ongemengde* bevolking werd er door gered.

Het werd zoodoende de aanbidding eener *afgetrokken theorie*, terwijl men opzettelijk het oog sloot voor de *werkelijkheid*.

Men vroeg zich niet af, hoe de feitelijke toestand der bevolking in het land was, maar maakte zichzelf en anderen diets, dat de *landswet* berekend moest zijn op alle gebeurlijkheden.

Wie kon er borg voor spreken, dat de Veluwenaars hun erf niet aan Limburgers verkochten? Kon Friesland niet emigreeren naar de Meyerei? Was er een wet van Perzen en Meden, die voor het standhouden van den tegenwoordigen toestand waarborg bood? En, indien niet, behoorde dan de wet niet op alle gebeurlijkheden te rekenen?

Uitgangspunt werd dientengevolge de onderstelling (door en door onwaar) dat in *alle* gemeenten van ons land een *gemengde* bevolking regel was, en dat derhalve de volksschool in *alle* gemeenten op den leest der gemengde school moest worden geschoeid.

Zoodoende hield de gemengdheid der bevolking op, een *bezwaar* te zijn en werd ze een *welkom hulpmiddel* om de Liberalistische plannen te bevorderen. Ons Liberalisme ware verloren geweest, indien er eens geen *gemengde* bevolking ten onzent had bestaan. Een paar Israëlieten, een drietal Roomschen in een gemeente van zes à zeven duizend zielen, waren voor de *verlichte* gemeentebesturen een ware *trouvaille*.

Waren ze er toevallig niet geweest, men had wat liefs willen geven, om ze er heen te lokken. Zij toch waren de bruggehoofden van heel het systeem.

Bedoeling en *voorgeven* liepen dusdoende geheel uiteen.

Men *gaf voor*, de conscientie der minderheid te willen beschermen; men *bedoelde* de conscientie van minderheid en meerderheid beî in het doctrinaire keurslijf van onze moderne begrippen te rijgen.

De moderne begrippen toch hadden het voordeel, dat ze nog in geen kerkbelijdenis of catechismus geformuleerd waren. Ze waren nog communaalbezit en nog door geen afzonderlijke kerk geëigend. Liep nu in het oog onzer Schoolwetmannen heel de strekking der Conscientieclausule er op uit, om de belijdenis der ééne Kerk door die der andere in bedwang te houden, dan sprak het van zelf dat alleen de moderne begrippen buiten schot bleven, en, op den stam van het Joodsch Deïsme geënt, toongevend op onze volksschool moesten worden.

De uitkomst is ten deze bewijs.

Op de dusgenaamde *gemengde* school, die voor allen toegankelijk moest zijn, voelt niemand zich thuis dan de moderne Christen, nie-

mand zich op zijn gemak dan de moderne Jood; terwijl feitelijk die volksschool *ontoegankelijk* is voor den geloovigen Christen, hij zij dan Gereformeerd, Roomsch of Mennoniet.

Op de *Veluwe* weet men raad te schaffen en bestaat de *gemengde* school hoogstens in naam.

In *Noordbrabant* en *Limburg* stoort men zich aan geen abstracties en is de volksschool feitelijk Roomsch.

In de groote steden houdt het *bijzonder* onderwijs de *Staatsschool* in eerbiedig bedwang.

Voor het grooter deel van ons land treft de wet dus geen doel.

Haar tyrannie gelukt slechts in dat kleiner deel van ons land, waar òf de meerderheid alle positief geloof verloor, òf de *gemengdheid* der bevolking aan de Schoolwettheorie kracht leent.

De *conscientie-clausule* van Artikel 23 der schoolwet, die den *schijn* aanneemt van de conscientie te *beschermen*, heeft dus mettertdaad geen andere strekking dan om de conscientie *geweld aan te doen*.

Onder de leuze der *vrijheid van overtuiging* wordt de practische *conscientie-vrijheid* in ons Nederland ondermijnd.

Is het te veel gevergd, zelfs op het standpunt onzer wederpartijders, dat aan de dubbelhartigheid een einde kome?

Durft men den eisch onbillijk keuren, dat een wettelijke *gewetens*-clausule 1. niet een *denkbeeldige* conscientie maar het werkelijke *geweten* van Nederlandsche burgers bescherme; 2. dat *geweten* slechts dan bescherme als het in gevaar is; 3. over de vraag of het zich bedreigd acht, dat *geweten* zelf late oordeelen?

Eerbied voor de begrippen van andersdenkenden

Onze Schoolwet schrijft voor „dat de onderwijzer zich te onthouden heeft van iets te leeren, te doen of toe te laten wat strijdig is met den eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden."

Is ooit ongelukkiger volzin uit de pen van onzen wetgever gevloeid?

Ontleed die phrase en zie waartoe ge komt!

»Andersdenkenden" d. i. niet een kerkgenootschap of godsdienstige vereeniging, maar de menigte des volks in zijn enkele leden genomen, voor zoover ze *anders denken* dan de onderwijzer of één der leerlingen, die aan zijne zorgen zijn toevertrouwd.

Deze »andersdenkenden" mag men niet kwetsen.

Uitnemend.

Alles is te weren en tegen te gaan, waardoor deze »andersdenkenden het verblijf in de school onmogelijk zou worden gemaakt.

Kan het beter?

De openbare school moet voor ieder toegankelijk zijn. Baat het nu niet of ge de buitendeur al voor mij openzet, indien ge de

binnendeur sluit, dan spreekt het van zelf, dat krenking van het heiligste geen kind onzes volks op de volksschool mag overkomen.

Waakt nu de wet metterdaad tegen *dit* ondragelijk euvel?

Integendeel.

De school is derwijze ingericht, dat een zeer aanzienlijk deel der bevolking in gemoede verklaren komt: Voor mijn kinderen is de openbare volksschool ontoegankelijk. Ze worden er in wat hun het heiligste is, gekwetst.

Voorgewend! antwoordt het schoolbestuur op die klacht. Dat is onmogelijk. Er is niets dat u *kan* kwetsen. Uw grieve is ingebeeld!

Indien »waar de conscientie in het spel is, de één moet berusten in wat den ander goed dunkt," is dit antwoord afdoende.

Verfoeit men daarentegen dit tyrannieke begrip, dan zegt het niet met al. Over de vraag *of ik pijn heb*, valt geen consult te houden. Hetzij de conscientie of het lichaam in het spel is, staat dit ter uitsluitende beslissing van hem die klaagt.

Maar wat doet nu Artikel 23?

Het eischt dat ge eerbied hebben zult niet voor de *overtuiging*, waarmee iemand zijn belijdenis aankleeft, maar voor de *begrippen* waarin hij goedvindt, die belijdenis te gieten. Let wel, niet voor de begrippen van een erkende *belijdenis*, waarvan men nota kan nemen, maar voor de begrippen van *andersdenkenden*; dus ook al zijn ze nog nooit verkondigd, ongehoord en mij deswege onbekend.

Voor den Roomsche is het een godsdienstig begrip, dat het huwelijk een sacrament en aan de monogamie gebonden is.

Maar behalve deze wonen er in ons land ook Mormonen, wier *godsdienstig begrip* de monogamie als onzedelijk afkeurt.

En nu eischt men, dat de Roomsche eerbied zal hebben voor het *godsdienstig begrip* van den andersdenkenden Mormoon. Omgekeerd, dat de Mormoon eerbied zal koesteren voor het godsdienstig begrip van den andersdenkenden Roomsch-Katholiek.

Het is een godsdienstig begrip voor den Roomsche dat de Vorst-Bisschop van Rome plaatsbekleeder van Christus op aarde is. Omgekeerd is het een godsdienstig begrip van den Protestant, dat de erkenning van den Paus als plaatsbekleeder van Christus zonde is. Toch eischt men dat deze »andersdenkenden" voor elkanders godsdienstige begrippen eerbied zullen koesteren.

In gindsche straat woont een vader, die van zijn modernen leeraar gehoord en het als godsdienstig begrip heeft overgenomen, dat de vereering van Jezus Christus als God geopenbaard in het vleesch en van zijn sterven als een zoenoffer voor de zonde der wereld, bare afgoderij, heulen met den Molochdienst, onmenschelijk en onzedelijk is; en vlak tegenover hem woont een „andersdenkende" vader, die uit de Heilige Schrift »de godsdienstige begrippen" overnam: »dat in Jezus Christus de volheid Gods lichamelijk woonde, en dat er geen verlossing is dan in zijn bloed." Wederzijds behooren nu deze burgers eerbied te koesteren voor een »godsdienstig begrip," dat ze verfoeien.

De ongerijmdheid van dezen eisch springt in het oog.

Eischen kan men van een iegelijk, dat hij den *waarheids*zin, de *overtuiging*, den *ernst* niet verdenke, maar eerbiedige, waarmeê andersdenkenden hun denkbeelden over God en goddelijke zaken uitspreken. Eisch van menschelijke samenleving is het, dat u niemand, direct of indirect, het recht betwiste of verkorte, om anders te denken dan ik zelf. Geëischt, dat ik ter bestrijding van wat mij dwaling dunkt, nooit andere woorden of middelen bezige, dan die de vrije beschikking van elken mensch over zijn eigen overtuiging ongedeerd laten.

Dat is de plicht der Christelijke verdraagzaamheid, maar ook dat alleen.

's Menschen recht om van zijn godsdienstige overtuiging meester te blijven, mag nooit of nimmer worden verkort, en al wat strekken zou om door geweld of geldelijken drang, door misbruik van overmacht, door spot of scheldtaal dit onvervreemdbaar recht te na te komen, moet met alle beschikbare middelen uitgeroeid en duurzaam geweerd.

Maar *eerbied* voor anderer begrippen kan noch mag men eischen.

Dat ware de waarheid te na komen.

Dat ware den strijd des geestes onder den ban leggen.

Dat zou uitloopen op geestelijken dood.

Niemand koestert dan dien eerbied ook.

»Andersdenkenden" moeten toch menschen zijn *die denken;* en hoe kan iemand die denkt, we zeggen nog niet eens, dulden wat hem dwaling toeschijnt, maar, let wel, voor die dwaling eerbied koesteren ?

Het belang der waarheid eischt van dien eerbied het tegendeel. Zal het ons vaderland en ons volk wel gaan, dan moet de eerbied voor de *overtuiging*, waarmeê iemand zijn geloof belijdt, ongekrenkt blijven, maar de moed om wat ons *dwaling* dunkt, zonder zweem van eerbied er voor, met open vizier te bestrijden, toenemen.

Slechts één uitzondering geldt hierop. De *tegenwoordigheid van personen*, voor wie wat mij dwaling dunkt, heilig is, legt mij, tenzij bespreking der godsdienstige waarheid doel van onze samenkomst is, de verplichting op om geen gelegenheid tot bestrijding van hun dwaling te zoeken, en doet die gelegenheid zich zóó ongezocht voor, dat men bij volgehouden zwijgen den averechtschen indruk zou krijgen, als vond die dwaling ook in ons een steun, zich tot het uitspreken van eigen overtuiging in heuschen en waardigen vorm te bepalen.

Twee dingen, in onze Schoolwet verward, zijn dus wel te onderscheiden.

1°. Behoort het tot een goede opvoeding, dat men elk kind eerbied tracht in te boezemen voor het recht van elken mensch om meester van zijn eigen overtuiging te zijn.

Dit is de deugd der Christelijke verdraagzaamheid.

Ze behoort ingeprent te worden in elken levenskring, in elk huisgezin, in *elke* school, gemengd of bijzonder, Staatsschool of vrije school.

2°. Is het eisch der liefde, dat ik in anderer bijzijn, geen misbruik maak van hun toevallige tegenwoordigheid, en derhalve òf van hetgeen tusschen hun godsdienstige begrippen en de mijne strijdig is, zwijge, òf, zou dit zwijgen een leugenachtige positie in het leven roepen, den eerbied onverlet late, dien ik aan hun persoonlijke tegenwoordigheid en hun persoonlijk gevoel verschuldigd ben.

Vooral bij kinderen klemt dit.

Godsdienstig redetwisten vermoordt in het kinderhart den vromen zin.

Hieruit volgt, dat van dezen eerbied *geen* sprake kan wezen waar geen andersdenkenden tegenwoordig zijn. Dat dit zwijgen dus niet als eisch kan gesteld worden aan scholen, waar alleen kinderen ééns geestes samen zijn. Maar dat aan dien eisch zeer gestrengelijk de hand is te houden, waar »andersdenkenden" tegenwoordig zijn en verkeerd begrepen geloofs- of ongeloofsijver tot miskenning van den aard van den godsdienst en de dispositie van het kinderhart zou verleiden.

Artikel 23 onzer Schoolwet, deze beide verwarrend, weêrspreekt zichzelf, en is, al naar men wil, onuitvoerbaar of onzedelijk.

Dezen misstand weg te nemen is ook op het standpunt onzer Schoolwetmannen plicht.

Waar voor zijn geld.

Men dicht ons de ongerijmde gedachte toe, dat de natie zich de opoffering van millioenen schats voor het onderwijs zou hebben te getroosten, zonder eenigen waarborg te bezitten, dat ze voor die millioenen degelijk onderwijs kreeg.

Tot die onderstelling had men geen recht.

Vooreerst wijl men zonder noodzaak zijn tegenstander geen ongerijmdheden in den mond mag leggen, en »waar voor zijn geld" een te deugdelijk Hollandsch spreekwoord is, dan dat bewering van het tegendeel in ons goede Nederland denkbaar zou wezen, zonder dat het verwijt van ongerijmdheid u ten laste komt.

Maar ook ten andere, wijl noch de houding der Antirevolutionaire partij in het algemeen, noch die van de Standaard in het bijzonder, den minsten twijfel gedoogt omtrent onze warme prijsstelling op afdoend, waarlijk ontwikkelend, deugdelijk onderwijs.

Stelt men, in afwachting van Grondwetsherziening, en dus zich voorshands, wat de quaestie van beginsel aangaat, op het standpunt van ons positief Staatsrecht plaatsend, plicht en recht van de Overheid tegenover elkander, dan geraakt men tot deze uitkomst:

Plicht van de Overheid is: 1. te waken, dat het volksonderwijs ten onzent niet dale beneden het peil van andere natiën; 2. nu de kosten van het onderwijs in steeds ongunstiger verhouding

komen tot het finantiëel vermogen der ouders, te zorgen dat het genieten van onderwijs geen privilege der meer gegoede klasse worde; en 3. ook op het stuk van onderwijs de gewetensvrijheid te beschermen.

Waartegenover dan het *Recht* van den Staat treedt om waarborg te erlangen, dat 1. gelegenheid om onderwijs te ontvangen voor allen aanwezig zij; 2. dat alle onderwijs op het vereischte peil kome en blijve; 3. dat de inrichting der scholen niet schade aan de volksgezondheid; en 4. dat niemands geweten geweld worde aangedaan.

Voor zooveel het *tweede* punt betreft, springt het in het oog, dat de bepalingen der tegenwoordige wet te zwak zijn.

Wel bezien, heeft de Overheid te dien opzichte thans geen anderen waarborg dan de acte der onderwijzers. Die waarborg dient versterkt, door tot *alle* scholen van lager onderwijs de bepaling uit te breiden, dat een minimum van vakken er onderwezen behoort te worden, en hetzij *alle* aan inspectie te onderwerpen, 'tzij, naar Engelschen trant, vrijdom van inspectie te geven, tegen onderwerping der scholieren aan examen.

Let wel. Hierbij blijft de geldelijke quaestie geheel buiten spel. Ook al weigerde een schoolbestuur eenige restitutie aan te nemen, toch behoort het waarborg te bieden, dat het onderwijs op zijn school deugdelijk zij.

Onze scholen hebben dien eisch nooit gevreesd.

Het bezoek der schoolinspectie was ons steeds welkom.

Wil men onze kinderen ondervragen, om te beoordeelen of ze deugdelijk onderwijs ontvangen, ons zal dit onderzoek slechts een gewenschte gelegenheid bieden, om de levensvatbaarheid onzer scholen te toonen.

Laat men, zoo dikwijls men wil, zich komen overtuigen, of het lezen, schrijven en rekenen, of de kennis van natuurkunde, aardrijkskunde en geschiedenis al dan niet op onze scholen voldoende is. Ons zal het lief zijn.

Een slechte school doet beter met te verdwijnen.

Indien die slechte school een Christelijke vlag uitstak, zou dat verdwijnen door ons in de eerste plaats worden gewenscht.

Slechts hebbe die inspectie haar natuurlijke grenzen. Ze late zich in geen enkel opzicht in met de zedelijke of godsdienstige opvoeding, noch ook met den geest, waarin het onderwijs gegeven wordt. Ze bepale zich tot de beoordeeling, of onze scholen niet minstens even goede resultaten opleveren als de Staatsschool biedt, na aftrek van haar Kantiaansch Deïsme of autonomische zedeleer.

Die waarborg behoort *elke*, behooren *alle* scholen aan de natie te bieden.

Niet om, al is het subsidiestelsel, voor zekere toelage de vrijheid en onafhankelijkheid der school te verkoopen, maar als een eisch, waaraan voldaan moet worden, zal een school in ons Nederland een school heeten en als school worden erkend.

Of ze restitutie afslaat, dan niet, mag ten deze geen uitzondering maken.

Geldelijk vermogen mag in Nederland geen privilege schenken, om een school te onderhouden *die slecht is en het licht niet mag zien.*

En toch dat is de grondslag van het ook door ons verfoeid *subsidies*telsel.

Onder dit stelsel dwingt men de behoeftige school om op het goede peil te blijven, en mag de school, die geen geld noodig heeft, zoo ellendig zijn als ze wil.

Dat demoraliseert.

Demoraliseert de scholen, die men helpt, door ze te verlagen in aller oog.

En demoraliseert de scholen, die zich zelf bedruipen, doordien ze aan niets zich storen.

Bij het restitutie-stelsel, dat we aanprezen, bestaat hiervan geen zweem.

Alle inmenging van de Overheid in inwendige aangelegenheden der school, in haar finantieel beheer, de aanstelling van onderwijzers, de opvoedkundige strekking en den geest van de school is dan uitgesloten.

De school, die haar voorschot terug erlangt, wordt dan aan geen enkele vernederende conditie onderworpen, die haar niet gelijkelijk met *alle* scholen treffen zou.

Het brandmerk der behoeftigheid bestaat niet.

De natie erlangt afdoenden waarborg, dat haar volksonderwijs op het goede peil sta; alle slechte scholen verdwijnen; de vrijheid van geweten en die der ouders wordt geëerbiedigd; en gemeden, ja, afgesneden worden de ellendige velleiteiten, waaronder zoo licht een bemoeizieke overheid zoo gaarne door de duimschroeven van het *subsidies*telsel, de Vrije school gekneveld had.

Waar het op aan komt.

De Staatsschool is steeds door de Anti-revolutionaire richting bestreden, omdat ze school is van den Staat, en de Staat noch in hoogeren zin onderwijzen, noch opvoeden kan.

Dat, bij tijdelijke ontstentenis van particulier initiatief, de Staat niettemin optreden *moet* en zijn school uit dien hoofde en in zóóverre als »noodzakelijk kwaad" te aanvaarden is, werd steeds door ons beleden, en is in onzen eisch: *de Staatsschool aanvulling*, onverholen uitgesproken.

Grondwetsherziening moest deswege o. i. niet strekken, om eenig systeem door ons gewenscht, in Artikel 194 te doen opnemen, maar slechts om het onhoudbaar en in beginsel afkeurenswaard systeem der partij van '57 er uit te verwijderen.

Zóózeer rekenden ook wij met de behoeften van het oogeblik, zóóverre was het er van daan dat wij den Staat vootstoots op *nonactiviteit* wilden zetten.

Ons was het slechts om het *beginsel* te doen. Onze Grondwet kan niet Nederlandsch, heeten zoolang verkorting van het onderricht en subordineering van de Conscientie aan het Staatsbelang, daarin als uitgangspunt was opgenomen.

Dat protest blijft staan. Het kan niet herroepen worden, zoolang de Anti-revolutionaire richting niet uitsterft of het land ruimt.

Wie de kaart van het land kent, kan er zich niet in vergissen: rusteloos blijft het ons streven het Fransche systema uit onze Grondwet te lichten en door Nederlandsche beginselen te doen vervangen.

Het publiek diets te maken, dat de heer Groen van Prinsterer *dit* program zou verlaten hebben, is dan ook zich zelf op de kaak stellen.

Hij, en wij met hem, houden veeleer aan dien stelligen eisch, met name op het stuk van Onderwijs, onwrikbaar vast.

»Aan elken afdoenden waarborg voor Conscientievrijheid op het stuk van Onderwijs we zeggen het nu gelijk in 1869, moet herziening van Artikel 194 der Grondwet voorafgaan!"

Maar let nu op de tweede vraag: *Wat zult ge doen, zoolang u die afdoende waarborg wordt misgund?*

Daarop antwoordde onze richting in 1869: *Vraag voorshands wijziging van Art.* 23, 24 en 33; en in 1873, *niets.*

Niets, omdat men u zelfs die beuzeling niet wil toestaan.

Niets, omdat men u met een kluitje in het riet stuurt.

Niets, omdat de Staatsschool, hoe machtig ook, toch niet machtig genoeg is, om u den adem uit de borst te drukken.

Vandaar het *onverwijld.* Onverwijlde herziening van Art. 194, zonder tusschenstations, doel van de reis.

Dat nu, zegt Groen, thans niet meer.

Daarvan ging hij af.

Dat denkbeeld liet hij varen.

Dat programma gaf hij op.

Waarom?

Wijl een deel van zijn volgelingen er de spitse van hadden afgestompt, door wat als conscientie-kreet bedoeld was, in Staatsrechtelijk gekibbel te doen ondergaan.

Maar ook, omdat de toestand sinds 1873 aanmerkelijk gewijzigd was. In drieërlei opzicht.

1°. Onder leiding van de HH. Moens en Kerdijk is men bezig, in den romp der Staatsschool een nieuwe machine van zooveel meer paardekracht te zetten, dat ze bij den eersten aanloop onze school met haar ram in den grond boort.

2°. Door uitbreiding van het kosteloos onderwijs en het gebrek aan onderwijzend personeel, hetgeen verhooging van kosten veroorzaakte, zijn de Christelijke scholen in zeer bedenkelijken toestand geraakt

en 3°. Wat thans wellicht bereikbaar schijnt is alles behalve »een beuzeling", heel wat anders dan » een kluitje in het riet," gaat veel verder dan onze voorloopige eischen ooit gingen.

Niemand beelde zich dus in, dat, al werd ons deze eisch gegund, onze strijd tegen het on-Nederlandsche in onze Grondwet uit zou zijn.

Die strijd komt hierbij ternauwernood te berde.

Al vloeide ons het goud als een stroom toe, nog zou die strijd onverzwakt en onverflauwd blijven bestaan; terwille van de historie; ter wille van onze nationaliteit; uit plichtbesef; om het recht.

In afwachting daarvan is het alleen de vraag: Hoe zullen we den fellen, onbesuisden aanval afweren, waarmee de HH. Moens en Kerdijk ons nog het weinigje willen ontrooven, dat we hebben?

Hoe zullen we leven blijven?

Dat is geen staatsrechtelijk vraagstuk, maar een kreet om zelfbehoud.

Daar is ieder toe gerechtigd.

Ook de *niet*-Kiezer.

De moeder minstens evenzeer als de vader. De eenvoudige ten plattelande niets minder dan de spitsvondigste advocaat.

Hoe men dat nu stuurt of inricht, is ons in zeker opzicht onverschillig.

Indien slechts gezorgd wordt dat de verbetering van het onderwijs niet aan de belangen onzer school, maar ook onze school niet aan de verbetering van het onderwijs worde opgeofferd, is ons de vorm om het even.

Weet de Liberale pers, die zelf erkende: *Elke verbetering van de Staatsschool maakt de positie der bijzondere school slechter*, en dus toestemde dat we er zoodoende onder raken, een beter redmiddel, dan wij aangaven, niets zal ons liever zijn.

Slechts één ding eischen we: Men late van zijn hardvochtige, onbarmhartige houding af.

Men zegge niet langer wat het Vaderland schrijven dorst: »Ge zult er wel van slechter conditie meê worden; *edoch dit is onvermijdelijk!*"

Zóó schrijft men niet als men van landgenooten spreekt.

De gelden waarvan de Staatsschool en de gelden waarvan de bijzondere school leeft, komen ter laatste instantie uit dezelfde bron, t. w. uit de kas der burgerij.

Daarin schuilt de moeielijkheid.

Immers het spreekt wel van zelf, dat er in den boezem der natie slechts een beperkt aantal tonnen gouds voor onderwijs beschikbaar is. Neem dat cijfer zoo hoog ge wilt. Toch, ieder stemt het toe, heeft ook dat cijfer zijne grenzen.

Nu trok de Staatsschool dusver reeds zoo onevenredig veel naar zich, dat er voor de Christelijke school slechts een zeer bescheiden deel overbleef.

Dacht men aan verandering, dan zou er derhalve eer sprake

van moeten zijn, om der minder bedeelde school wat meer ruimte te laten voor het uitslaan van haar wortelen.

Maar nu dat niet kan; nu de Staatsschool, om zich staande te houden, nog meer naar zich toe moet trekken, dan dusver, kan een kind het vatten, dat de vrije school der verkwijning nabij is, tenzij òf de verbetering van de Staatsschool achterwege blijve, òf de sluis geopend worde, waardoor haar waterpeil van zelf het onze klimmen doet.

Is zulk een sluis anders te vinden dan door *restitutie?*

DE SCHOOLWET

VOOR DE VIERSCHAAR VAN EUROPA.

(OVERGEDRUKT UIT „DE STANDAARD.")

AMSTERDAM, J. H. KRUYT.
1875.

De Volksschool misbruikt tot aanvalsgeschut tegen de Kerk.

De heerzuchtige neiging van het *Clericalisme*, de verzekerdheid, waarmeê het op eigen inzicht stoft, zoowel als de meêwarigheid en laatdunkendheid waarmeê het op anderer standpunt neêrziet, — is onzen Nederlandschen schoolmannen in merg en bloed gevaren. Met het echte Clericalisme is hun gemeen de indeeling der natie in een deel, dat het weet en een deel dat het niet weet: het brandmerken van andersdenkenden, als een wilden hoop die de wet niet kent; en, let hier vooral op, het azen op 's lands gezag, 's lands macht, 's lands schatkist, om, met de Staats-epauletten op de schouders, onbezorgd over financiëele nooden, propaganda te kunnen drijven voor eigen lievelingsdenkbeelden.

Niet dat we alle ijveraars voor de godsdienstlooze Staatsschool over één kam scheeren. Integendeel. Er zijn ook onder hen mannen, wien recht boven alles gaat; wier doorzicht te helder is, om voor het onedele element in den schoolstrijd, gelijk hij van liberale zij gedreven wordt, blind te zijn; en die, ook al dweepen ze nog verkeerdelijk met een eenvormige Volksschool voor heel onze volksjeugd, toch te mannelijk en te kloek zijn, om den concientiekreet der natie door het roeren van de groote trom en het veldgeschrei tegen »dompers en duisterlingen" te willen smoren.

Dat we niettemin recht hebben de voorstanders der moderne secteschool generaallijk als Clericalen van het echte water te stempelen, blijkt, zoodra men den invloed dezer nobele geesten in den liberalistischen krijgsraad met dien der kleine ongeloofstyrannen vergelijkt.

Hoe zelden spraken ze zich cordaat en onbewimpeld uit. Pierson was schier de eenige, die er den hoogen moed toe had. Van Buijs meer een op de goudschaal gewogen phrase dan een besluit, waar een wil in stak. Junius bleef schuil achter het schild der anonymiteit. Thorbecke liet u leven in de theorie, maar om u door zijn practijk tot een »roostering bij klein vuur" te veroordeelen. Jonckbloet gaf wel toe, dat úw standpunt principiëel juister dan het zijne was, maar kon het bataljon, dat hij commandeerde, niet meêkrijgen. Kerdijk geeft u gaaf gewonnen, dat het tot vrijmaking der school komen moet, maar bidt u, zoolang geduld te hebben, tot ons volk door zijn radicalistisch *narcoticum* 1) dermate bedwelmd zal zijn, dat het, vrij in naam, ook zonder boeien, zoo het dan heeten zal, vrijwillig in den Fakkhir'sdienst van het Liberalisme volhardt. Het Kamerlid Moens ontdekte voor dit bedrijf het *serquipedale*, of, zoo als het nietdenkend deel der natie zegt, het »stadhuiswoord": »*Bevolkingsherziening*"!

---

1) „Slaapdrank".

Wie ziet niet in, dat deze enkele, meest nog zeer schuchterlijk ten gehoore gebrachte stemmen, althans den toon niet aangeven, die in de kringen der Staatsschool heerscht? Maar al te spoedig stierf dan ook de klank van hun protest weg, om nimmer herhaald te worden. Ze wonnen niet, maar weken voor hun hartstochtelijke geestverwanten. Een kantteekening op den liberalistischen Katechismus mochten ze zich veroorloofd hebben, maar om een revisie van het leerboek door te zetten, schoten ze in wilskracht en volharding te kort!

Er ligt in dit onloochenbaar feit iets, dat u om de eere der menschheid leed doet. Een machtige partij in uw volk, die de knapste koppen, de beste talenten in haar midden telt, onder wie ge er zelfs niet weinigen kent, die u aantrekken, willens en wetens, met opzet en voorbedachten rade, jaar in jaar uit te zien volharden op een weg, waarvan ze niet kunnen noch durven ontkennen dat hij afwijkt van de rechte lijn, heeft iets smadelijks voor den menschelijken geest, iets dat uw menschelijk gevoel kwetst, tegelijk moedroovend en ontrustend is. Te meer, indien het met den dag duidelijker wordt, dat deze afwijking, door den onverbiddelijken drang van den scherpen hoek, al verder gaat, en gelijk thans bij het rechtsomkeert onzer schoolmannen, al meer in medeplichtigheid aan het stuitendste onrecht ontaardt.

Toch ligt de verklaring van dit smartelijk verschijnsel voor de hand.

Wie op de kaart van ons land geen vreemdeling is, weet dat onze nieuwe *Cherus*, anders gezegd het »denkend deel der natie", nog altijd door watervrees voor de Kerk, met name door *Orthodoxophobie* gedreven wordt. In de Kerk heeft men den dood gezien. De heugenis van wat de Kerk hen lijden deed in de eeuw harer macht, is dit deel der natie zoo diep in het bloed gaan zitten, dat al wat in een menschenhart huist aan bitterheid, wrevel en wrok die *alta mente repostum* 1) is, op de been komt, zoodra, bij het wegen van welk vraagstuk ook, de Kerk met haar invloed in de linksche schaal ligt.

Alles werkt daartoe saâm.

Nog is het Liberalisme met zijn Bevolkingsherziening slechts tot op een derde der natie gevorderd. Twee derden staan nog altijd min of meer bewust, vijandig tegen zijne onderstbovenkeering van de vroeger geldende levensbeschouwing over, en dit twee derde schuilt juist in die kringen, klassen en streken waar *de Kerk* nog machtigen invloed heeft.

Daarbij komt: het schoot zijn wortelen nog niet zeer diep. Wel botten twijg en blad welig uit, maar bij den minsten zwaren windstoot is het den kenner niet ontgaan, hoe het slanke stammetje beefde als een riet. Heel anders dan de eik, dien het overschaduwen wil, en die reeds zestien eeuwen de zwaarste stormen zonder verwikken of verwegen doorstond.

---

1) „Lang verkropt."

Heb er evenzeer een open oog voor, dat de Kerk metterdaad maar al te dikwijls aanleiding gaf om vrees voor inquisitorialen dwang te wettigen. Er zijn niet weinige bladzijden in het geschiedboek der Kerk, die elk Christen verafschuwt, en een steen des aanstoots blijven voor een iegelijk die nooit, ondanks de waarheid, der Kerk van Christus zijn liefde wijdt.

Dit alles saâm heeft aan den levensstrijd van onzen nieuwen *Clerus* een bepaalde richting gegeven. De Kerk moest ontwapend, in den hoek gedrongen, machteloos gemaakt, en met gekapte masten en leeggehaalde batterijen roerloos voor anker liggen, onder de bewaking van het duchtig gewapende ramtorenschip, dat onder den naam van *De Staat* in den loop dezer eeuw van stapel liep. Mits de Kerk zich die positie liet welgevallen, zou ze voorts vrij zijn. Men kon dan in kajuit of vooronder mis lezen of psalmen zingen, naar ieders hart hem ingaf, — dat ging den bevelvoerenden officier op het Wachtschip *De Staat* niet aan.

Zoo werd »*De Kerk er onder!*" het parool, dat aan boord van den driedekker van mond tot mond ging; en juist uit dien hoofde voor de gevangen manschap op het buitgemaakte schip zorgvuldig geheim werd gehouden. Zelfs werd elk vermoeden, alsof de geduchte bewapening, waarbij men geen kosten spaarde, tegen het weerloos vaartuig gemunt zou zijn, steeds met verontwaardiging afgewezen. Het was om op den bodem met het opschrift *Sectehaat* te schieten: het was om den vijandelijken kruiser op de reê, in wiens naamvlag *Domheid* stond, in toom te houden; te meenen dat dat zwaar geschut *De Kerk* goldt, was te inhetoogloopend ongerijmd, om de moeite eener discussie te loonen.

Eerst toen de wapening voltooid was, en men het laatste stuk met den eerewijn had ingewijd, werd men spraakzamer, en kwam, nu voor geen overval meer beducht, in tamelijk rond Hollandsch voor zijn eigenlijken toeleg uit.

Zoo het *Nieuws van den Dag*, dat onlangs aan het praten geraakt, zich ontvallen liet: De Staatsschool moet dienst doen om de heerschappij der kerkelijke leerstellingen af te breken.

Zoo het *Vaderland*, dat er geen doekjes om wond, hoe vrees voor de macht der Kerk meê in die zucht tot wapening der Staatsschool speelde.

Zoo Leiden's Academie op zijn derde eeuwfeest, voor zoover het onder de knie hebben der Kerk er den luidruchtigen toon van menige toespraak verhoogde.

Vrijheid dat was: Vrij van *haar!*

Nu doen die enkelen, waarvan we spraken, aan dit fanatiek bedrijf niet meê.

Zij kennen dien haat tegen de Kerk *niet*; of wijl ze uit het ouderlijk huis te kostelijke herinneringen uit die Kerk meêbrachten; óf wijl ze te sceptisch van aard zijn, om met den Catechismus van '89 of de Confessie van '48 te dweepen.

Juist dit echter maakt hun positie hachelijk.

Vriend of vijand! heet het dan. En tegenover dit zelotisme

niet op hun gemak, antwoorden ze meestal stilzwijgend, door „geweer in arm", als de beurt aan hen komt, meê de wacht te betrekken op het *soi-disant* bedreigde punt.

Ze vormen een klein groepje, in verhouding tot onzen nieuwmodischen Clerus, niet ongelijk aan de kapittelheeren van het Milaansche Bisdom; wel niet voor den trein gespannen, maar toch meêstuwend tot het geheel.

Onze schoolwet voor de vierschaar van Europa.

I.

[Baden.]

Wie afgaat op de uitingen van onze Schoolwetmannen, ontvangt licht den indruk, alsof *hun* zienswijze door al wat goed en edel denkt werd gedeeld, onze eisch ten opzichte van de volksschool daarentegen slechts bij achterblijvers en duisterlingen bijval kon vinden.

Deze indruk dient weggenomen, wijl hij in strijd is met den werkelijken toestand.

Immers, verbreedt men voor een oogenblik het veld zijner waarneming, om, nadat de Schoolwetmannen hebben uitgesproken, óók de meening van het deskundig publiek in Europa, ja zelfs in Amerika en Azië, te hooren, dan bevindt men dat de pleitbezorgers van onze Schoolwet met hun zienswijze schier *alleen* staan, en dat nergens, in niet één land van Europa, het belang van den godsdienst, voor de volksopvoeding, in verband ook met de rechten der gewetensvrijheid, dermate uit het oog is verloren, als in onze Schoolwet.

Om deze stelling te bewijzen, zullen we ons niet beroepen op beschouwingen in buitenlandsche dagbladen, tijd- of vlugschriften geleverd. Tegenstanders van elken positieven godsdienst vindt men in alle landen, dús ook schrijvers, die ons schoolwezen met uitbundigen lof verheerlijkt hebben en soortgelijk of nog erger systeem voor hun eigen vaderland aanbevalen. Maar dit bewijst niets. De vraag is niet, of theoretische beschouwingen, in den geest van onze Grondwet, ook elders geleverd zijn, maar deze: of mannen, die de verantwoordelijkheid voor de nationale toekomst van hun vaderland droegen, in eenig ander land van Europa, Amerika of Azië aangedurfd hebben, wat ten onzent als *nec plus ultra* van politieke wijsheid wordt uitgevent: een volksopvoeding aan allen positieven godsdienst gespeend.

Onze schoolwetmannen laten zich niet weinig voorstaan op hun politiek doorzicht. Welnu, tegenover de politici van het gehalte der Blaupot ten Cate's, der Moens'en en Kerdijk's, wenschen wij de politieke wijsheid van de Staatslieden en wetgevers van alle volken in de drie werelddeelen, bij welken van volksonderwijs sprake is, te plaatsen, opdat uit de stellige, voor weêrspraak niet vatbare feiten blijke, dat *Nederland*, onder alle natiën *het meest aan godsdienst* gehecht, de *ongodsdienstigste* van alle schoolwetten bezit.

Op de *wettelijke* regeling van het Volksonderwijs in de beschaafde landen van Europa, Amerika en Azië komt het dus aan. Zelfs het ongunstig oordeel, dat in 1870 in het Engelsche Parlement en nu onlangs in den Duitschen Rijksdag, beide malen door banierdragers van het Liberalisme, over ons schoolwezen geveld is, kan bij ons onderzoek achterwege blijven. Niet de meening der individuën, maar de vrucht der politieke werkzaamheid, gelijk ze in de wet aan het licht kwam, moet beslissen, waar ónze Schoolwet voor de vierschaar van Europa's staatslieden wordt gedaagd.

En dan openen we ons overzicht met de Schoolwetgeving van het Groothertogdom Baden, om de dubbele reden, dat Baden even als Nederland een *zeer gemengde bevolking* bezit en even als onze natie het beginsel der gemengde school in zijn wetgeving heeft opgenomen.

Baden heeft 942,560 Roomsch-Katholieken, 491,008 Protestantsche inwoners, en telt voorts 25,703 Israëlieten, behalve nog 2281 personen, die tot kleinere secten behooren.

Gelijk ons land een zuidelijk deel heeft, dat bijna geheel Roomsch is, zóó ook Baden. Immers Constanz, de zuidelijkste Kreiz, telt 253,474 Roomschen tegen nog geen 21,000 Protestanten; ongeveer de verhouding van Noord-Brabant. Evenals ten onzent is er een ander landsdeel, waarin de vermenging van beide eeredienſten schier uit gelijke deelen bestaat, t. w. in den Kreitz-Mannheim met 186,382 Protestanten en 184,371 Roomschen. Eindelijk, ook in Baden woont het grooter deel der Israëlieten in een enkel landsdeel. Alleen in Mannheim 12,747.

Dit rechtvaardige de keuze, die ons, ter vergelijking met de Nederlandsche toestanden, in de eerste plaats het oog op Baden doet slaan. Te meer, daar ook in Baden, gelijk men weet, de liberale partij, door het hof beschermd, lange jaren meester van den toestand was.

Ten overvloede zij hierbij nog opgemerkt, dat de Badensche wet op het lager onderwijs eerst van Maart 1868 dagteekent, zoodat de Badensche Staatsliedən, met ons schoolwezen, gelijk het sinds 1857 werd ingericht, bekend, niettemin hun afwijkend stelsel kozen. De omstandigheid dat de schoolplicht en de inspectie reeds vroeger geregeld werden, doet niets aan dit beweren tekort. Immers de desbetreffende wetten zijn van 9 October 1860 en 12 Augustus 1862, dus beide *na* 1857.

Welnu, óók in Baden kent men de openbare gemengde school, toegankelijk voor kinderen van alle gezindheden! Ook in Baden is verordend, dat elke gemeente minstens één openbare school moet in stand houden, onder beding dat nabij gelegene gemeenten zich evenals ten onzent kunnen combineeren, en vermeerdering van scholen door de Regeering kan worden gelast. Ook in Baden is de bepaling der leervakken, het diplomeeren der onderwijzers, het minimumsalaris enz. bij de wet geregeld. *Degelijke volksontwikkeling* staat ook in Baden op den voorgrond.

Maar is daarom aan de mogelijkheid gedacht, om *elken positieven godsdienst* van de volksschool uit te sluiten?

Het *tegendeel* heeft men gewild, door *twee* bepalingen.

1. dat op elke school drie uren 's weeks godsdienstonderwijs in den schooltijd zal worden gegeven, en

2. dat de openbare school een confessioneele *kan* zijn.

Omtrent het eerste bepaalt Art. 27 der wet van 8 Maart 1868: Voor het onderwijs in den godsdienst worden in het leerplan wekelijks drie uren aangewezen voor elke klasse. Het wordt gegeven en gecontroleerd van wege de Kerkgenootschappen. Artikel 7: dat kinderen, die tot een minderheid behooren, deze uren niet op school behoeven te komen, en dat het schoollokaal, met vuur en licht, later te hunner beschikking is. Ook aan de onderwijzers kan het onderwijs in den godsdienst worden opgedragen, mits ze hiertoe van wege de Kerk gemachtigd zijn.

Uitvoeriger nog en uitgewerkter zijn de bepalingen omtrent het confessioneel karakter, dat een openbare volksschool dragen kan.

Zoo dikwijls men in eenige burgerlijke gemeente tot de oprichting van een nieuwe volksschool overgaat, wordt, volgens Artikel 12, door de inwoners dier gemeente beslist, of deze school een gemengde, dan wel een confessioneele zal zijn. Zulk een besluit bindt voor den tijd van tien jaren.

Bestaat in een stad of dorp een kerkelijke minderheid, die door dit besluit gedrukt zou worden, dan kan ook zij een eigen school verkrijgen, indien gebleken is, dat gedurende drie jaren minstens 50 schoolkinderen tot haar behoorden. Zoodra dit getal onder de 25 daalt, trekt de schatkist zich terug. De kinderen dezer fractie behouden niettemin het recht, de school der meerderheid te bezoeken en gedurende het godsdienstonderwijs heen te gaan.

Onder toestemming van de betrokken partijen kan een gemengde school in een confessioneele of omgekeerd veranderd worden.

Uitgaande van het feit, dat de toestanden in de verschillende deelen des lands verschillend waren, heeft men derhalve een elastiek schoolstelsel gekozen, dat, zonder aan eenvormigheid het leven op te offeren, zich naar die verschillende toestanden schikken kan.

Niet de *Staat*, maar de *burgerij* beslist, wat voor elke gemeente het profijtelijkst is.

Dit blijkt nog te meer uit de instelling der *schoolraden*.

Er bestaat volgens Artikel 14 in elke gemeente *een schoolraad*.

In deze schoolraden hebben zitting: 1. de bedienaren van den godsdienst, 2. de Burgemeester, 3. één der onderwijzers en 4. drie tot vijf burgers, waarvan een door den gemeenteraad, de overigen door de gehuwde burgers en weduwnaren der gemeente, onder zekere bepalingen, gekozen worden.

Over deze *schoolraden* staan *gewestelijke* die op hun beurt aan een *rijksschoolraad* onderworpen zijn. (*Ortsschulrath*, *Kreitzschulrath* en *Oberschulrath*.)

We onthouden ons van elk oordeel over dit stelsel. Slechts beweren we dat de Badensche Schoolwet, als proeve van wetgeving, de onze verre overtreft, en voor een land, dat schier dezelfde

moeilijkheden aanbiedt als het onze, een schoolwezen in het leven riep, dat

1. aangelegd is op degelijke volksontwikkeling,
2. positieven godsdienst als grondslag der volksopvoeding eert,
3. rekening houdt met de verschillende toestanden, en
4. den vrijen burgergeest tegenover Centralisatie en Staatsdwang handhaaft.

Na Baden bespreken we *Zwitserland.*

II.

[Zwitserland.]

Na Baden kome Zwitserland, dat minstens evenzeer als het Zuid-Duitsch Groothertogdom in zijn volksgesteldheid met onzen nationalen toestand overeenstemt.

Oók in Zwitserland een sterk *gemengde bevolking*; t. w. 1,566,347 Protestanten, 1,084,369 Roomschen, circa 7000 Joden en bijna 12,000 personen die zich bij kleinere secten aansloten.

Ook in Zwitserland landsdeelen, bijna uitsluitend door lieden van *hetzelfde kerkgenootschap bewoond.* Er zijn negen *geheel Roomsche* kantons, waar slechts $1^1/_2$ pCt. Protestanten; vier *geheel Protestantsche* kantons, waar slechts 6 pCt. Roomschen wonen, en twaalf kantons van *gemengde* bevolking; een verhouding aan de onze in Noord-Brabant, Friesland en Utrecht niet ongelijk.

Ook in Zwitserland een *gewestelijk* zeer onderscheiden bevolking. Elk kanton is er nog souverein. De bewoners van Bern en van Genève verschillen in levenstrant en kleederdracht even sterk als onze Zeeuwen en Friezen.

Ook daarin eindelijk komt Zwitserland met ons land overeen, dat het door het Calvinisme zijn stempel ontving, als vrijheidlievend te boek staat en van handel en nijverheid leeft.

Ter vergelijking met *ónze* volkstoestanden is Zwitserland dus bij uitnemendheid geschikt te achten.

Het schoolwezen heeft in dit Alpenland een elders ongekende hoogte bereikt, wordt ook door onze Schoolwetmannen met voorliefde geprezen, en overtreft in zijn resultaten het onze zeer verre.

Het verschilt in het ééne kanton bij het andere, maar Zurich staat bovenaan. Beer en Hochegger verklaren in hun *Das Unterrichtswesen der Schweiz* zonder aarzeling, dat »Zurich als een lichtende morgenstar in zake het schoolwezen alle overige kantons in glans te boven gaat."

Door Zurich als voorbeeld te kiezen, gaan we dus veilig.

De Zurichsche schoolwet is van 23 December 1852 en bestaat uit 337 artikelen.

Ze riep *openbare* volksscholen in het leven, met vrijlating van de bijzondere school, die, ook al draagt ze een godsdienstig karakter, bijdragen van Staatswege ontvangt.

De *openbare* volksschool, let wel in Zurich, heeft als eerste vak van onderwijs op haar leerplan: *Onderwijs in den Christelijken godsdienst en de Christelijke Zedeleer*, minstens drie uren per week voor elke klasse, over een tijdvak van minstens zes, soms negen jaar.

De inrichting van dit godsdienst-onderwijs staat aan den *Schoolraad*, die intusschen gebonden is aan de goedkeuring van het Kerkelijke Bestuur. Geschillen worden behandeld door een gemengde Commissie uit Schoolraad en Kerkeraad. In de herhalingschool (met een cursus van 3 jaren) wordt in de schooluren zelven, het godsdienstonderwijs door de Kerk gegeven (Art. 69 en 70).

Het bestuur over en het toezicht op deze openbare volksscholen gaat uit, *niet* van de Overheid, maar van de *Burgerij*.

Daartoe is voor elke burgerlijke gemeente een *Schoolraad* (Gemeindsschulpflege) in het leven geroepen, die gemeenlijk uit zes à zeven leden bestaat. Voorzitter van Rechtswege in dezen Schoolraad is de Bedienaar van den godsdienst. Alle onderwijzers hebben zitting in dezen Schoolraad met adviseerende stem. De stemhebbende leden worden door de vrije burgers gekozen.

Over deze *gemeentelijke* Schoolraden staan *gewestelijke* Schoolraden (Bezirksschulpflege). De laatste bestaan uit 9—13 leden. Drie dezer leden worden door de gezamenlijke onderwijzers, de overigen door de vrije burgers van het district gekozen. De leden hebben zitting voor zes jaren.

Over het geheele kanton eindelijk staat een kantonnale Schoolraad (Erziehungsrath) saamgesteld uit zeven leden. Vier dezer leden worden door den Grooten Raad, twee door de onderwijzers gekozen, het zevende lid is de Directeur voor onderwijs. Zij hebben zitting voor vier jaren.

Ook in Zurich bestaat leerplicht en wel van het zesde tot het zestiende jaar.

De trekken van gelijkheid van dit Zürichsche met het Badensche stelsel, springen in het oog. Vooral in vierderlei opzicht: 1. Een openbare volksschool met positieven godsdienst; 2. publiekrechtelijke bevoegdheid der kerkgenootschappen; 3. autonomie der burgerij; 4. invloed aan de onderwijzers toegekend.

Ongeveer op dezelfde leest is het schoolwezen in alle overige kantons geschoeid. *Bern*, dat zijn schoolwet eerst in 1870 vaststelde, heeft het stelsel van openbare volksscholen aanvaard, maar niettemin Bijbelsche geschiedenis en onderwijs in de hoofdwaarheden van den Christelijken godsdienst op zijn leerplan geschreven, en de gelegenheid geopend, om in dorpen van gemengde bevolking de school te splitsen. Het toezicht over het godsdienstonderwijs staat aan de Kerkgenootschappen. Vooral in de wet, die eerst den 8sten Maart 1873 werd uitgevaardigd, verdienen deze bepalingen de aandacht. In *Grauwbunderland*, waar de sterk vermengde bevolking tot een fellen strijd om de volksschool aanleiding heeft gegeven, is het thans gelukt de degelijkheid van het onderwijs en tegelijk den vrede op afdoende wijze te herstellen, door het stelsel van *facultatieve splitsing* en door de burgerij gekozen *schoolra-*

den, waarin Roomschen en Protestanten naar een vasten maatstaf zitting hebben. Ook in dit kanton is onderwijs in *den Christelijken godsdienst* in het schoolplan opgenomen.

Gelijk men weet, heerscht in de Fransche kantons, ook op het stuk der wetgeving, de Fransche centraliseerende methode. Vandaar dat men in Genève niet het stelsel der *schoolraden*, maar, gelijk ten onzent, het bureaucratische stelsel van door den Staat aangestelde *inspecteurs* heeft gekozen. Toch staat ook in deze Fransch-radicale kantons de Volksschool, wat aangaat de godsdienstige volksopvoeding, hooger dan in Nederland. Facultatieve splitsing is in Waadtland toegelaten en een aantal uren van den schooltijd elke week voor het godsdienstonderwijs aangewezen. De invloed van het radicalisme bepaalde zich tot het weren uit de Volksschool van den *Catechismus*, en het verbod aan den onderwijzer in Genève om in de overige leeruren confessioneele propaganda te maken. Nog het naast aan onze schoolwet komt die van Glarus, den 11den Mei 1873 uitgevaardigd, waarbij wel het godsdienstonderwijs als leervak is opgenomen, maar onder bijvoeging: met weglating van het confessioneele element; of ook Neuchatel, waar, in de wet van Mei 1872, het godsdienstonderwijs facultatief is gesteld, en aan de vrije keus der ouders is overgelaten.

Resumeerende komen we dus tot het resultaat: dat 1. met zeer kleine uitzondering in alle kantons het godsdienstonderwijs in het leerplan is opgenomen; 2. dat in verreweg de meeste kantons het publiekrechtelijk karakter der Kerk erkend is; 3. dat bijna overal aan de onderwijzers rechtstreeksche invloed op het schoolwezen is gegund; 4. dat schoolplicht regel is; en 5. dat de autonomie der burgerij slechts in die kantons miskend is, waar de Fransche centraliseerende bureaucratische geest het radicalisme bezielt.

En nu de uitkomsten.

Ze zijn:

1. dat er in de meeste kantons van gemengde bevolking een Schoolquaestie bestaat.

2. dat het onderwijs er volkszaak werd en, door aller liefde gedragen, tot veel hooger peil klom dan ten onzent; en

3. dat geen politiek geschil aan de voortgaande verbetering van het onderwijs in den weg staat.

III.

[België, Rusland.]

Na Baden en Zwitserland wijzen we op België, met de eerste in zoover een contrast vormend, dat zijn bevolking een zeer weinig gemengde is, maar niettemin van gewicht bij de vergelijking met onzen volkstoestand: 1. wijl de uitgestrektheid van België en Nederland ongeveer dezelfde is; 2. wijl België ons in landaard zeer nabij komt; en 3. wijl de Belgische schoolwet een schakel

vormt in een keten van organieke wetten, die zelfs Thorbecke zich ten voorbeeld stelde.

De Belgische schoolwet dagteekent van 23 September 1842; ze werd in de Kamer met bijna algemeene stemmen (op 3 na) en in den Senaat met volstrekte algemeenheid van stemmen aangenomen, en mag dus geacht worden ook de toongevers van het Liberalisme aan haar zijde te hebben gehad.

Ziehier haar voornaamste bepalingen:

In elke gemeente moet ten minste ééne openbare school geopend en in stand worden gehouden.

Blijkt dat door het bijzonder onderwijs genoegzaam in de bestaande behoefte wordt voorzien, dan is men aan deze bepaling niet gehouden.

De gemeenteraad heeft het recht, een of meer bijzondere scholen, die aan de door de wet gestelde eischen voldoen, voor openbare in de plaats te doen treden. Toestemming der Hooge Regeering is hiertoe vereischt.

De kinderen van onvermogenden ontvangen kosteloos onderwijs.

Het onderwijs in den godsdienst is in de vakken van onderwijs voor alle scholen opgenomen.

De leiding van dit onderwijs is opgedragen aan het bestuur der Kerk, tot welke de meerderheid der schoolgaande kinderen behoort.

De kinderen van andere gezindten wonen dit onderwijs niet bij.

De leerboeken voor het godsdienst-onderwijs en de zedeleer worden gekeurd door het kerkbestuur, de overigen door de overheid.

Er is een dubbel stel inspecteurs, het eene door het Gouvernement, het andere door de Kerk aangesteld.

De Bisschop of de Kerkeraad der Protestanten heeft het recht, een lid met adviseerende stem af te vaardigen naar de Provinciale Schoolcommissie.

De kosten van het onderwijs worden uit de Gemeentelijke inkomsten bestreden.

Bij onvermogen der Gemeente komt de Provincie of de Staat haar te hulp.

Tegemoetkoming in de kosten van onderwijs kan ook door bijzondere scholen verkregen worden, mits zij zich aan de inspectie onderwerpen.

Een schoolwet, gelijk men bespeurt, naar het Fransche model, meer op het beginsel van centralisatie dan van gemeentelijke autonomie steunend, maar niettemin 1. feitelijk, niet enkel in naam, de vrijheid van het onderwijs eerbiedigend; 2. het publieke recht der kerkgenootschappen eerbiedigend; 3. de godsdienstige opvoeding van het volk niet afscheidend van het onderwijs.

Verre van ons, copieering van de Belgische Schoolwet voor ons land te wenschen. Slechts zij toegestemd, dat de Belgische schoolwet op deugdelijker wijs dan de onze de vrijheid van het onderwijs en het belang van den godsdienst voor de volksopvoeding eerbiedigt.

Ten deele hiermeê vergelijkbaar is het schoolstelsel in *Rusland*, slechts met dit verschil, dat de gewestelijke autonomie in dit anders autocratisch Rijk beter beveiligd is.

Europeesch Rusland is voor het schoolwezen in negen districten verdeeld, elk met een Regeeringscommissaris aan het hoofd, terwijl dit mandaat in Siberië aan de beide Gouverneurs-generaal is geschonken, die het op hun beurt weer aan School-inspecteurs overdragen.

In beginsel is het verplicht en kosteloos onderwijs in Rusland als regel aangenomen, edoch onder het uitdrukkelijk voorbehoud, dat de verschillende districten en parochiën de toepassing van dit beginsel op hun territoir hebben goedgekeurd.

Door de Ukase van 1864 is de lagere school voor de eigenlijk Russische gouvernementen op vasten voet gebracht. Daar men, althans in deze districten, niet met het bezwaar eener gemengde bevolking te rekenen heeft, is het godsdienst-onderwijs er onder leiding van de Grieksche geestelijkheid. De moeilijkheid, die andere Provinciën zouden opleveren, heeft men ontweken door aan deze een zelfstandige schoolinrichting overeenkomstig haar behoeften te geven. Zoo hebben b. v. het Groothertogdom Finland en het Gouvernement van Caucasie een eigen schoolbestuur met een eigen schoolinrichting. Vooral ook de Joodsche bevolking in het zuiden en westen van Rusland toonde steeds op deze vrijheid van haar schoolwezen hoogen prijs te stellen. Ze was de Russische bevolking door de voortreffelijkheid van haar scholen verre vooruit, en toen de Russische Regeering in 1844 ook deze scholen onder haar beheer en toezicht zocht te brengen en, nevens de bestaande, Staatsscholen voor de Joodsche kinderen opende, was het verzet der Joden tegen deze Staatsscholen dermate hevig, dat geheel de toeleg der Regeering mislukte en de Joodsche Staatsscholen nu nog in hoogst kwijnenden toestand verkeeren.

Veel belangstelling kan voor het overige Ruslands schoolwezen ons niet inboezemen. Wel is ook aan de Russische school sinds Keizer Nicolaas' regeering een krachtige hand geslagen, zoodat het getal scholen nu reeds het cijfer van 24,000 te boven gaat, maar toch is reeds het enkele feit, dat van de honderd recruten nog slechts *twaalf* iets van lezen en schrijven weten, afdoende om den lagen trap aan te duiden, waarop het Russische rijk in dit opzicht nog staat.

Gewag moest van Rusland niettemin gemaakt worden, 1. opdat blijken zou, hoe ook in dit rijk de godsdienst in het volksonderwijs is opgenomen; 2. om het opmerkelijk verschijnsel, dat in dit autocratische rijk aan de inwoners stem in het schoolkapittel is gegeven; 3. om de bijzonderheid, dat Rusland voor zijn verschillende landstreken, overeenkomstig haar eigenaardigheid, een verschillend schoolsysteem volgt; en 4. om de uiterst merkwaardige omstandigheid, dat de Joden, die ten onzent het sterkst voor de Staatsschool ijveren, in Rusland, waar hun aantal 2,646,806 bedraagt, zich met hand en tand tegen de overheersching der Staatsschool hebben verzet.

IV.

[Wurtemberg. Saksen. Hamburg. Oostenrijk.]

Wurtemberg telt 553.542 Roomschen op 1.248.860 Protestanten en 12.245 Israëlieten, een verhouding van 69,30 en 1 procent; alleszins onder de categorie van gemengde bevolking te rangschikken.

De schoolwet van dit Zwabisch land dagteekent in haar jongstem vorm van 25 Mei 1865. De latere wetten van 28 December 1870 en 18 April 1872 zien uitsluitend op de regeling van de tractementen en den bouwtrant der schoollocalen en komen derhalve voor ons doel niet in aanmerking.

Doel der Wurtembergsche volksschool is, naar luid der wet van '65, de *godsdienstig-zedelijke* opvoeding en voorts onderricht in de kundigheden, die voor het burgerlijk verkeer worden geëischt.

Dienovereenkomstig noemt Art. 2 onder de leervakken in de eerste plaats, godsdienstonderwijs en zedeleer.

Er bestaat schoolplicht van het 7de tot het 14de jaar.

In elke gemeente moet minstens ééne openbare volksschool aanwezig zijn. Eveneens in gehuchten, die uit meer dan 30 huisgezinnen bestaan. Ligt het gehucht meer dan een uur gaans van de naastbijzijnde school, dan is de gemeente tot de oprichting van een afzonderlijke school voor dit gehucht gehouden, ook al bedraagt het aantal huisgezinnen niet meer dan 15.

Voor kleine gehuchten, of confessioneele minderheden in verscheiden gemeente saâm, wordt een districtsschool geopend, mits de afstand van de woningen der ouders niet meer dan een uur gaans bedraagt.

De openbare school heeft het godsdienstig karakter van de gezindheid, die het talrijkst in de gemeente vertegenwoordigd is. Zoodra een minderheid in een gemeente uit 60 gezinnen bestaat, wordt ook voor haar op Staatskosten een confessioneele school opgericht.

De onderwijzers moeten zoowel van een burgerlijk als kerkelijk diploma voorzien zijn.

Aan het hoofd der inspectie over de gemeentescholen staat de bedienaar van den godsdienst. In den *Schoolraad* hebben voorts zitting van één tot drie onderwijzers en even zoovele gemeenteleden. Deze laatsten worden voor den tijd van 3 jaren door de inwoners der plaats gekozen.

Voor de Israëlieten kunnen afzonderlijke scholen geopend worden. (Art. 74), Waar de kinderen van verspreid wonende Joden de Christelijke school bezoeken, gaan ze tijdens het godsdienstonderwijs weg.

Een volksvergadering wordt telkenjare in elk distrikt gehouden om de belangen van het onderwijs te bespreken.

Ongeveer van dezelfde beginselen ging men in *Saksen* uit, een land van zeer weinig gemengde bevolking, daar het 2,484,075 slechts 53,642 Roomschen, 9347 Gereformeerden en 3357 Joden telt.

Saksen's schoolwet is merkwaardiger, wijl ze eerst onlangs is uitgevaardigd. Ze werd afgekondigd den 26sten April 1873.

Ook zij huldigt de *godsdienstig-zedelijke* opvoeding als doel der volksschool, en neemt *godsdienstonderwijs* onder de leervakken op.

Er bestaat in Saksen schoolplicht over een tijdvak van acht jaren, van het 6de tot het 14de levensjaar. Voor achterlijke kinderen kan dat tot negen jaren verlengd worden.

De volksschool is een openbare confessioneele.

Kinderen, die in de schooljaren vallen en tot een minderheid behooren, waarvoor geen confessioneele school in de plaats hunner inwoning bestaat, wonen het godsdienstonderwijs op de school niet bij en betalen pro rato minder schoolgeld.

De leiding van het godsdienstonderwijs staat aan de Kerkgenootschappen.

Het toezicht op de scholen berust bij den *Schoolraad*, die wordt saamgesteld uit 1o. een aantal door burgers gekozen burgers, 2o. een deputatie der onderwijzers, 3o. een bedienaar van den godsdienst, en 4o. in plaatsen waar de predikant geen inspecteur is, uit den inspecteur.

De gewestelijke inspecteurs worden door den Koning benoemd.

De generale inspectie voor het Koninkrijk staat aan den Minister van Eeredienst en Onderwijs.

Hamburgs Schoolwet is eveneens van zeer jeugdige dagteekening. Ze werd den 11den November 1870 uitgevaardigd en verdient om haar paedagogische uitnemendheid niet minder dan om haar beslist godsdienstig karakter onze aandacht.

Paedagogisch is ze een der beste Schoolwetten en bevat schier alles wat men elders zoekt in te voeren.

Er is schoolplicht in voorgeschreven van het 6de tot het 14de jaar. Ze eischt 100 kub. voet ruimte voor elk schoolgaand kind. Ze deelt de scholen in zeven klassen en duldt geen grootere klassen dan van 50 leerlingen. Ze schrijft voor dat op elke school behalve den hoofdonderwijzer nog *zeven* onderwijzers werkzaam zullen zijn.

Ook voor het tractement der onderwijzers is uitnemend gezorgd.

Een hoofdonderwijzer ontvangt als minimum 1o, vrije woning of 500 Mark schadevergoeding, 2o. 2000 Mark salaris en 3o. na vijfjarigen dienst verhooging van dit salaris tot 2500 en voorts tot 3000 Mark. (De *mark* is ongeveer *f* 0,60).

Ook voor de Kweekschool en de daaraan verbonden beurzen is mild gezorgd.

Slechts één gebrek zal deze uitnemende schoolwet in het oog onzer Schoolwetmannen aankleven. Ze wil dat de school strekken zal niet tot propaganda voor een kleurloos Christendom of modern ongeloof, maar ter aankweeking van positieven godsdienstzin.

Onderwijsvakken op de openbare volksschool zijn, zegt Art. 32, in de eerste plaats: *de godsdienst*, en Art. 35 verklaart, dat het godsdienstonderwijs in den regel onder leiding van de predikanten der Luthersche kerken gegeven wordt, doch dat indien van eenige

andere gezindheid een noemenswaard aantal kinderen aanwezig is, ook aan dezen onderwijs in hun godsdienst wordt verstrekt. Voor het overige worden kinderen van een gezindheid, die in minderheid is, ook die der Joden, van het bijwonen der lessen over den godsdienst, gedispenseerd. Ook Zaterdags zijn de Joodsche kinderen vrij.

Onder de jongste schoolwetten behoort ook die van *Oostenrijk*, gedagteekend 14 Mei 1869 en verder ontwikkeld in de Ministeriëele Verordening van 20 Augustus 1870.

Doel der volksschool is ook, naar luid dezer wet, allereerst de *godsdienstige zedelijke* ontwikkeling der volksjeugd. Dientengevolge wordt dan ook in Art. 3 als eerste leervak voor de openbare scholen voorgeschreven: *Religion.*

Voorts bepaalt Art. 5:

Het onderwijs in den godsdienst wordt van wege de kerkbesturen (met inbegrip van het Israëlitische) gegeven en gecontroleerd.

Het schoolprogram bepaalt het aantal uren, dat voor het onderwijs in den godsdienst beschikbaar wordt gesteld.

Er bestaat schoolplichtigheid van het 6de tot het 14de jaar.

Overal waar drie jaren achtereen op een uitgestrektheid van een halve mijl 40 kinderen van 6—14 jaar geteld zijn, moet een openbare school worden opgericht.

Deze openbare scholen zijn van gemengd karakter en moeten toegankelijk zijn voor kinderen van alle gezindheden, met dien verstande, dat op een aantal uren, door het schoolbestuur te regelen, door de Besturen der verschillende gezindheden aan de kinderen tot die gezindte behoorende, onderwijs in de belijdenis hunner Kerk wordt gegeven.

Ontbreekt in eenige gemeente een kerkelijk bestuur voor de gezindheid waartoe een of meer der schoolgaande kinderen behooren, dan wordt door het schoolbestuur 't zij in overleg met het Kerkelijk bestuur der naastbijzijnde gemeente 't zij in overleg met de ouders of voogden der kinderen in deze leemte voorzien.

Gelijk men weet, is de bevolking van Oostenrijk, uit kerkelijk oogpunt een sterk gemengde. Ze bestaat uit 23,954,233 Roomschen, 3,950,075 Griekschen, 3,052,684 Armenische Christenen enz., 3,509,013 Protestanten en 1,375,861 Joden; of wil men percentsgewijs, uit 66.7 pCt. Roomschen, 11 pCt. Griekschen, 8.5 pCt. Armeniërs, 9.8 pCt. Protestanten en 3.8 pCt. Israëlieten.

Steeds deden onze Schoolwetmannen het voorkomen, alsof buitenlandsche staatslieden Nederland zijn Schoolwet benijdden.

Wat hiervan aan zij, blijkt genoegzaam uit het feit dat geen der Staten, die lang na '57, hun schoolwet uitvaardigden, en dus met de uitnemendheid van *onze* schoolwet bekend waren, aan navolging van dit hoog geloofde voorbeeld hebben gedacht.

Wurtemberg, Saksen, Hamburg en Oostenrijk kondigden hun schoolwet tien à twintig jaren later dan de onze af, en toch bleven ze vasthouden aan het beginsel, welks tegendeel in onze school-

wet belichaamd is, t. w. dat *volksopvoeding met verwaarloozing van het godsdienstig element ongerijmd is.*

V.

[Frankrijk Pruisen.]

Het lager onderwijs voor *Frankrijk* is onder Napoleons bewind geregeld door de wet van 15 Maart 1850 en door die van 10 April 1867. De eerste is van den Minister de Tallouz, de laatste van Duruy. Gelijk men weet, is door tal van decreeten, zoo vóór als na 1867, in onderscheidene bepalingen der wet van '50 wijziging gebracht. Ook op deze zullen we het oog houden.

Naar luid van deze wetgeving, is elke gemeente verplicht, één of meer scholen te openen. Met toestemming van den Departementalen Raad voor onderwijs kunnen twee of meerdere gemeenten, die dicht bijeen liggen, saâm een enkele school oprichten. Gemeenten, die kosteloos onderwijs willen geven, konden het hierdoor ontstaan tekort in hun financieel beheer niet op den Staat verhalen. Na '67 is dit gewijzigd.

Is door het bijzonder onderwijs op voldoende wijze in de behoeften der bevolking voorzien, dan behoeft geen openbare school geopend te worden, mits uit de gemeentekas vergoeding van schoolgeld aan onvermogenden verleend worde.

In gemeenten, waar meer dan één erkend Kerkgenootschap vertegenwoordigd is, worden voor de kinderen van elk dezer afzonderlijke scholen ingericht. Een gemengde school kan slechts voorloopig en met dispensatie van den Departementalen Raad in stand worden gehouden.

In gemeenten van meer dan vijfhonderd inwoners zijn de scholen voor jongens en meisjes eveneens gesplitst.

Het lager onderwijs, zoo op de openbare als bijzondere scholen, omvat: 1. het onderwijs in de *zedeleer* en in den *godsdienst;* 2. lezen enz.

De inspectie over het godsdienstig onderwijs is opgedragen aan de bedienaren van den godsdienst.

Voor het maatschappelijk onderwijs is de inspectie opgedragen, behalve aan de Rijksinspecteurs, aan gedelegeerden uit de verschillende kantons, die niet door de burgerij benoemd, maar door den Departementalen Raad aangesteld worden; voorts in elke plaatselijke gemeente aan den burgemeester, den pastoor, den predikant, den rabbijn en in gemeenten van meer dan 2000 inwoners aan een of meer ingezetenen, die door den Departementalen Raad zijn aangewezen.

In elk Departement staat aan het hoofd van geheel het schoolwezen de *Departementale Raad.* Deze is saâmgesteld, behalve uit mannen van het vak, uit den bisschop, een predikant en een rabbijn, voor zoover er Gereformeerde, Luthersche of Joodsche gemeenten in het Departement aanwezig zijn, den procureur-generaal bij het

Hof van appèl, een lid van dit hof, vier leden van den Gewestelijken Raad, en voorts den prefect. De keuze dezer leden geschiedt door den Minister.

Aan het hoofd eindelijk van geheel het Onderwijs staat de *Hooge Raad voor Onderwijs.* In dezen Raad hebben zitting: de Minister voor Onderwijs, drie leden van den Raad van State, een hoofdofficier, een vlagofficier, vier bisschoppen, een lid der Gereformeerde Synode, een lid der Luthersche Synode, een Israëlitisch geestelijke en voorts leden van alle hoogere burgerlijke en rechterlijke colleges.

Hieruit blijkt, dat ook in Frankrijk, ondanks al het gebrekkige en bureaucratische van zijn schoolwezen, 1. het godsdienstig element op de volksschool geëerbiedigd is; 2. het publiekrechtelijk karakter der Kerken erkend wordt; en 3. niet de gemengde, maar de gesplitste school als regel is aangenomen. Hoofdgebrek in de Fransche schoolwetgeving is de uitsluiting van de burgerij, of, wil men, de miskenning van de rechten der ouders, uitkomende in de benoeming van geheel de schoolinspectie door de overheid, en het beginsel van centralisatie en uniformiteit, waaraan Frankrijk ook in zijn schoolwet niet ontkomen is.

Het is vooral in dit opzicht, dat de Fransche geest tegen den Germaanschen vrijheidsgeest overstaat. België en de Zwitsersche kantons zijn Frankrijk ten deze nagevolgd. Hoezeer ook onze schoolwet op dit punt de Nederlandsche beginselen verloochent en de Fransche overgenomen heeft, behoeft voor den kenner van onze schoolwet geen betoog.

Over het *Pruisische* schoolwezen kunnen we kort zijn. Vooral door den jongsten oorlog is de aandacht zoo herhaaldelijk op het Pruisische schoolwezen gevestigd, dat schier elk dagbladlezer met de hoofdtrekken van zijn inrichting bekend is.

De schoolplichtigheid was in Pruisen reeds in de vorige eeuw ingevoerd en uitdrukkelijk in het Pruisische Landrecht Deel. II. Tit. II. § 43—46 bekrachtigd.

De godsdienstige opvoeding van het volk beheerscht geheel de Pruisische school.

Te dien einde is de school gesplitst naar de belijdenis der gezindheden, voor zoover deze door den Staat erkend zijn.

Dit confessioneel karakter behoudt de Pruisische volksschool zelfs in zoodanige gemeente, waar kleine minderheden te gering in aantal zijn om de oprichting eener afzonderlijke school van Staatswege te wettigen.

De moeielijkheid, die hieruit geboren werd, heeft men ook in Pruisen zoeken te ontwijken, door aan de kinderen, tot zulke minderheden behoorende, dispensatie te geven van de lessen, aan het onderwijs in godsdienst en zedeleer gewijd.

Het godsdienstonderwijs blijft buiten de bemoeiïng van den Staat en is onder het toezicht van de bedienaren van den godsdienst gesteld.

Door de bepalingen van het Pruisische *Landrecht*, door de be-

kende ministerieele *Regulatieven*, en evenzoo naar de ontwerpen van 1863 en 1868, was de bedienaar van den godsdienst zelfs met de inspectie van geheel het onderwijs belast. *Ex officio*, als zoodanig, was de dorpsgeestelijke tevens curator der dorpsschool. Eerst ten gevolge van den jongsten strijd met het Episcopaat, is in dezen toestand door de wet van 11 Maart 1872 verandering gebracht. Thans is het toezicht over de volksschool door den Staat aan zich getrokken. Wel worden ook nu nog in grooten getale predikanten met het schooltoezicht belast, maar ze voeren dit toezicht niet meer gelijk vroeger, krachtens hun ambt, maar als mandatarissen van den Staat, overeenkomstig door den Staat gegeven verordeningen, en slechts voor zoolang als de Staat hun gezag bestendigt.

Niettemin geldt nog steeds voor de Pruisische volksschool de *Regulative* van 3 October 1854, waaraan we, ter kenschetsing van het doel, dat deze school beoogt, meê ons vaderland ter leering, het volgende woordelijk ontleenen:

»Het denkbeeld, om de jeugd op de volksschool een algemeen menschelijke vorming te geven, door de formeele ontwikkeling van het denkvermogen, is op de proef onuitvoerbaar of zelfs schadelijk gebleken.

»Het volksleven heeft behoefte aan een krachtige ontwikkeling, maar zóó, dat voort worde gebouwd op het fundament van het verleden, in aansluiting aan de historische gegevens, op de basis van het Christendom.

»De volksschool, waarin het grootste deel der natie haar opleiding ontvangt, mag deswege niet naar eenig systeem of een dusgenaamden eisch der wetenschap worden ingericht, maar moet dienstbaar gemaakt aan de eischen van het werkelijke leven, gelijk dit zich in Kerk, huisgezin, bedrijf of ambt, gemeente en Staat openbaart."

Voorts zegt de *Regulative* (die van gelijke kracht is als bij ons de Schoolwet) over het onderwijs in den godsdienst dit:

»Door het afleggen der belijdenis moet het kind, dat door den Heiligen Doop in de Kerk van Christus is ingelijfd, als zelfstandig lid in de gemeente optreden. De volksschool ontvangt derhalve kinderen, die recht hebben op al de genademiddelen, die van God verordend zijn, opdat ze deze met bewustheid in zich zouden opnemen en voor den strijd van het praetische leven worden voorbereid. De onderwijzer moet daarom die hoogere wijding bezitten, die hem recht geeft, het woord van Christus op de lippen te nemen: »Laat de kinderkens tot Mij komen, want denzulken is het Koninkrijk!"

»Christus is het einde der wet; wie in Hem gelooft, wordt gerechtvaardigd, en de wet moet een tuchtmeester tot Christus zijn.

»Hiervan uitgaande, moet de onderwijzer de Bijbelsche geschiedenis beschouwen als het terrein, waarop de volksschool zich te bewegen heeft, om haar taak te kunnen vervullen.

»Zes volle uren moeten wekelijks aan het godsdienstonderwijs besteed worden. In den regel de eerste ure van elken dag.

„Dit uur wordt begonnen met gebed, begeleid met gezang, en moet in elk opzicht een stichtelijk karakter dragen."

»Vooral heeft de onderwijzer toe te zien, dat hij zelf het leven van boete en genade uit zijn eigen hart niet vervreemde, om met en voor zijn kinderen in waarheid te *kunnen* bidden. Hierin toch ligt de kracht en het wezen der Christelijke volksschool, dat ze, gegrond op Gods Woord en zich onder de tucht van dit woord plaatsend, nuttig zij tot leering, tot bestraffing, tot vermaning, tot oefening in de gerechtigheid, opdat de mensch geheel Godes zij en tot alle goed werk bereid."

Let wel. Dit schrijft niet een Kerkeraad voor. Dit is geen voorschrift van een Vereeniging voor Christelijk-nationaal onderwijs. Deze bepalingen zijn woordelijk ontleend aan de *Regulative*, den 3den October 1854 uitgevaardigd door den Minister *von Raumer*, onder den titel: »Grundzüge betreffend Einrichtung und Unterricht des Evangelischen einklassigen Elementarschule."

Onze liberale bladen, die tot moewordens toe herhaalden, hoe de Pruisische schoolmeester Sadowa en Sedan heeft gewonnen, zouden weldoen deze dingen ook hun lezers eens meê te deelen.

VI.

(Engeland.)

In dit ons voorlaatste artikel bespreken we het *Engelsche* schoolwezen. Daarbij komt dan morgen nog een artikel over de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, de Kaapkolonie in Afrika, en geen noemenswaard gegeven zal voor de opmaking van onze conclusie meer ontbreken.

Een uitvoerige bespreking zoo van de uitsluitend Luthersche landen in het Noorden, als van de uitsluitend Roomsche landen in het Zuiden, laten we met opzet achterwege. Ze zou door de eentoonige herhaling van gelijke beginselen den lezer afmatten, zonder een nieuw gezichtspunt over het schoolwezen te openen. Ook zonder nader onderzoek weet de deskundige, dat in Denemarken, Zweden en Noorwegen de Luthersche, gelijk in Italie, Spanje en Portugal de Roomsche kerk, *het* kerkgenootschap van den Staat, *de* Staatskerk in engeren zin is en schier geheel de natie onder haar geestelijke jurisdictie vereenigt.

In geheel Denemarken vindt men op bijna twee millioen Lutherschen nog geen twee duizend Gereformeerden en Roomschen. In Zweden telt men op ruim vier millioen Lutherschen nog geen zes honderd Roomschen en nog geen twee honderd Gereformeerden. En in Noorwegen bevinden zich slechts zes duizend andersdenkenden, die onder 1,696,651 Lutheranen verspreid zijn.

Omgekeerd zijn in Portugal en Spanje de *niet*-Katholieken nauwlijks aanwijsbaar en vormen de 40,000 Protestanten en 25,000 Joden op de ruim zeven en twintig millioen Roomsche inwoners een te kleine minderheid, om op 's Lands wetgeving invloed te kunnen oefenen.

Daar uit dien hoofde de moeilijkheid, waarvoor de Schoolquaestie *ons* plaatst, in die landen niet bestaat, kun hun wetgevende arbeid ons bij de oplossing dezer quaestie niet te stade komen. We bepalen ons daarom ten hunnen opzichte tot de algemeene opmerking, dat het onderwijs in den godsdienst der Staatskerk er van Staatswege aan de volksschool is opgedragen.

Uitvoeriger moet daarentegen onze mededeeling zijn aangaande het Engelsche schoolwezen, gelijk dit door de Bill van 9 Augustus 1870 geregeld is.

Engeland en Wales, waarvoor deze Bill geldt, heeft bijna 24 millioen inwoners, waarvan ruim 18 millioen tot de Staatskerk, ruim vier millioen tot de Dissenters, ruim één millioen tot de Roomsche Kerk behooren, en een 40,000 Joden zijn. Houdt men hierbij in het oog, dat ook de leden der Staatskerk in drie groepen gedeeld zijn, naarmate ze tot de ritualistische, oudkerkelijke of Evangelische partij behooren, wie stemt dan niet toe, dat de moeilijkheid, die zich uit den gemengden aard der bevolking in de Schoolquaestie voordoet, ook voor Engeland alleszins bestaat?

Hoe nu tracht de Engelsche wetgever dit bezwaar te overwinnen?

Zijn wet gaat uit van het beginsel, dat allerwegen in het land voldoende gelegenheid voor alle kinderen, die in de schooljaren vallen, moet bestaan, om behoorlijk lager onderwijs te ontvangen, zonder dat de godsdienstige opvoeding schade lijdt.

Om dit te kunnen beoordeelen, stelt zij vast wat tot een behoorlijk lager onderwijs vereischt wordt, en legt aan de overheid de verplichting op, om allerwegen, in zooverre het particulier initiatief tekort schiet, openbare scholen te openen.

Ze deelt daartoe het land in schooldistricten in en beveelt dat uit de cijfers worde opgemaakt, of en in hoeverre in elk dezer districten aan de behoeften voldaan is.

Daarbij wil ze: 1o. dat buiten rekening blijven alle kinderen in wier onderwijs op behoorlijken voet door streng confessioneele scholen wordt voorzien, en 2o. dat als openbare lagere school erkend worde elke school, die aan de ouders der kinderen de vrijheid laat, om al dan niet het godsdienstig onderwijs bij te wonen.

Als openbare lagere school, zegt artikel 4 der acte, zal erkend worden elke school, die voldoet aan deze vier vereischten:

a. dat geen godsdienstige vereering van eenig kind tegen den wil zijner ouders zal gevergd worden, en dat het omgekeerd, van geen godsdienstige vereering zal worden afgehouden, die zijn ouders het voorschrijven.

b. dat de lessen voor godsdienstonderwijs aan het begin of het einde van den schooltijd zullen gegeven worden, met vrijlating aan ouders of voogden of ze al dan niet wenschen dat hun kinderen of pupillen deze lessen bijwonen.

c. dat de school aan de inspectie zich onderwerpe.

en *d.* dat ze de leervakken onderwijze, die door de wet zijn voorgeschreven.

Voldoet een school aan deze eischen, dan rekent ze meê als openbare lagere school, onverschillig of ze van een particulier persoon of van eene corporatie uitgaat en zonder dat gevraagd wordt of ze al dan niet een confessioneel karakter drage.

Aan zulke scholen wordt zelfs van Overheidswege geld uitbetaald, op voorwaarde 1o. dat het bestuur dit wenschte; 2o. dat dit geld niet voor het uitsluitend godsdienstig onderwijs besteed worde; en 3o. dat de te verstrekken som het gezamenlijk bedrag der overige schoolinkomsten niet te boven ga.

Voor zoover, ook met inbegrip van deze scholen, niet genoegzaam in de behoefte is voorzien, treedt de *Schoolraad* op om zelf scholen te openen.

De scholen, door dezen Raad opgericht, moeten aan de eischen der wet voldoen en mogen niet strekken voor het onderwijs in eenigen Catechismus of eenig Lithurgisch formulier van een der kerkgenootschappen.

Indien later blijkt dat het particulier initiatief vooruit is gegaan, sluit de Schoolraad naar evenredigheid een of meerdere zijner scholen.

De Schoolraad kan dit initiatief bevorderen door een of meerdere zijner scholen, tijdelijk of voor goed onder vasten waarborg aan bijzondere vereenigingen of particulieren over te doen.

Ook kan hij, omgekeerd, waar dit initiatief achteruitgaat, bestaande bijzondere scholen tijdelijk of voor goed overnemen.

De Schoolraad kan, op gelijke voorwaarde als bij de bijzondere school, geldverstrekking aan het Parlement voor zijn scholen aanvragen.

Blijkt dat in twee bijeengelegen districten het aantal kinderen, waarvoor plaats op de school ontbreekt, te gering is, om in elk van beiden een afzonderlijke school te stichten, dan kunnen twee distrikten een gemeenschappelijken Schoolraad verkiezen, voor de stichting van een gemeenschappelijke school.

Uit de plaatselijke inkomsten wordt door de bevoegde macht het bedrag der uitgaven aan den Schoolraad gekweten.

Komt de Schoolraad zijn verplichtingen niet na, dan treedt het Hooge landsbestuur tusschen beiden.

Schoolplichtigheid kan door den Schoolraad in zijn district worden ingevoerd.

Eindelijk is voor het recht der minderheden bij de verkiezing van den Schoolraad gezorgd door de bepaling, dat elk kiezer zooveel stemmen op denzelfden persoon kan uitbrengen, als er leden voor den Raad te verkiezen zijn.

Vergeet niet dat deze wet door de Engelsche *Liberalen*, onder leiding van Forster en Gladstone, is tot stand gekomen; dat men dit stelsel heeft aangenomen, na *ons* schoolstelsel gewogen en te licht te hebben bevonden, en dat het niet zoozeer de ongeloovigen, als juist de Anti-revolutionairen zijn, die, om het overwicht van de Anglicaansche Staatskerk, tegen de Bill reageeren.

Voorts oordeele men of deze Schoolbill niet rust op het beginsel, dat door onze Liberalen als het toppunt van ongerijmdheid bestreden wordt: t. w. dat de particuliere school regel, de Staatsschool aanvulling zij.

En ten slotte lette men er op, dat „Staatsschool" in de Engelsche schoolwet nooit een school van Overheidswege bedoelt, maar uitsluitend op scholen doelt die door de publiekrechtelijke bevoegdheid der gezamenlijke burgers zijn opgericht.

VII.

[Amerika. De Kaap. Engelsch-Indië.]

Het stelsel van de gemengde school (the *Common school system*) is *Amerika's* glorie.

De Vereenigde Staten vormen een democratie; elk burger heeft er stemrecht en kan op zijn beurt geroepen worden om als gezworene, vrederechter, commissaris enz. op te treden; verschil van standen, noch reeks van eeretitels is er bekend.

Dit noopte dezen Statenbond van meet af, om aan het onderwijs der volksjeugd zijn uiterste zorg te besteden; in zake de volksschool nooit karig te zijn, en stipt tegen elke inbreuk op de gelijkheid der burgers of de vrijheid van consciëntie te waken.

Aan dat streven dankt de *Common school* haar oorsprong. Ze is geen product van moderne wijsheid of radicaal intellectualisme, maar van den geest der Pelgrimvaders. In de Staten, door de gevluchte Puriteinen gesticht, is nu nog de *Commen school* het rijkst ontwikkeld. Het geheele Zuiden kende haar vóór den slaven-oorlog niet. In het verre Westen wordt ze slechts op gebrekkige wijze nagebootst.

De *Common school*, gelijk ze in Amerika bestaat, is van *Calvinistischen*, niet van *Radicalistischen* oorsprong.

Ze dagteekent van het jaar 1642, toen de gevluchte Calvinisten na met de *Mayflower* geland te zijn, ijlings de fundamenteele bepaling vaststelden: »Dat het bestuur van den Staat elke gemeente de verplichting zou opleggen, om zorg te dragen, dat de kinderen, die op haar erf woonden, een behoorlijke opvoeding zouden ontvangen. Diensvolgens hadden ze toe te zien, dat geen gemeente zulk een barbaarschen toestand zou gedoogen, dat niet elk kind de gelegenheid bezat, om de Engelsche taal en zooveel van de voornaamste wetten te leeren, als voor het burgerlijk leven noodig was op boete van 20 shillings."

Reeds in 1647 werd voor Massachusetts deze bepaling in dier voege uitgebreid: dat elke stad of elk dorp waarin minstens 50 familiën woonden, een school moest onderhouden, waar men lezen en schrijven kon leeren, en elke stad of elk dorp van minstens 100 familiën bovendien een »grammarschool." "

Thans geldt in Massachusets, nog steeds de Staat waar het Common schoolsysteem op den hoogsten trap staat, de bepaling:

1. dat elke gemeente verplicht is, ten minste gedurende een half jaar gelegenheid te openen voor alle kinderen om lager onderwijs te ontvangen;
2. dat elke gemeente grooter dan 500 gezinnen, een gymnasium moet openen, en
3. dat in elke gemeente een schoolraad moet gekozen worden, die belast is: *a.* met de aanstelling en het ontslag der onderwijzers; *b.* de inspectie der scholen; *c.* het toezicht over de schoolboeken en de zorg dat geen boeken, die de strekking hebben om voor eenig bepaald kerkgenootschap propaganda te maken, gebezigd worden; maar evenzoo om te eischen, »*dat elken dag een deel der H. Schrift uit de Engelsche geijkte vertaling in elke school gelezen worde.*"

Deze schoolraden worden door de burgers, uit de burgers, gekozen. Ze zijn òf schoolraden voor de geheele gemeente, òf voor een wijk, indien de gemeente naar de wet van 1789 in schoolwijken verdeeld is.

Voor het overige is elke gemeente bij de inrichting van haar onderwijs volstrekt autonoom. Er bestaat geen landswet die de gemeentelijke vrijheden meer dan in het hoognoodige beperkt. Niet in centraliseerende bureaucratie, maar in gemeentelijk initiatief heeft dit stelsel kracht gezocht.

Toch bestaat er een band met den Staat, die echter niet door de wet, maar door het *schoolfonds* gelegd wordt.

Dit fonds, dat millioenen bedraagt, verstrekt jaarlijks aan elke gemeente, die dit verlangt, voor elk schoolgaand kind eene toelage, onder beding: 1s. dat een behoorlijk verslag van den staat en den gang der school worde opgezonden; en 2o. dat door de burgers jaarlijks zooveel maal *f* 3.75 voor de kosten van het onderwijs betoald zij, als er kinderen tusschen de 5 en 15 jaar in de gemeente verblijf hielden.

Deze band is derhalve geheel vrijwillig, laat het zelfbeheer der gemeenten onaangetast en heeft niettemin het uitstekend gevolg gehad, het Amerikaansche schoolwezen, dat omstreeks 1825 diep gezonken was, in korten tijd weêr tot krachtigen bloei te brengen.

Schoolplichtigheid, in den Duitschen trant, heeft Amerika niet, maar het toenemend schoolverzuim doet ook in de Vereenigde Staten op het invoeren van soortgelijken maatregel bedacht zijn.

De nu reeds in Massachusetts bestaande bepaling, dat elk kind tusschen de 8 en 14 jaren minstens zes weken 's jaars een school moet bezoeken, baat niet.

Hoofdzaak voor ons doel intusschen is de aanwijzing, dat onze Schoolwetmannen alle recht missen, om zich ter bepleiting van onze neutrale school op de Common school van Amerika te beroepen, wijl de Amerikaansche openbare gemengde lagere school heeft wat wij missen en *een school met den Bijbel is.*

Om dit te bewijzen, laten we hier de bepalingen volgen, die in de schoolwetten der voornaamste steden desaangaande voorkomen:

MASSACHUSSETTS *Schoollaw, ch.* 38. *s.* 21: »De schoolraad draagt zorg, dat dagelijks in elke school een stuk uit den Bijbel worde gelezen."

BOSTON *Regulations, ch* 8. *s.* 5: »De morgenuren zullen op elke school aanvangen met de lezing van een deel der H. Schrift, gevolgd door het bidden van het Onze Vader."

NEW-YORK *Manual*, p. 93: »Alle openbare scholen worden geopend met het voorlezen van een deel der Schrift."

PHILADELPHIA *Regulations*, rule XXXV: »Bij de opening van elken schooltijd zullen ten minste tien verzen uit de H. Schrift gelezen worden door den onderwijzer, gevolgd door het zingen van een geestelijk lied."

CHICAGO *Rule*, s. 46: »De morgenlessen op alle scholen zullen in de verschillende klassen geopend worden met de lezing van een deel der Schrift, zonder noot of commentaar, het Onze Vader en een geestelijk lied."

CINCINNATIE 38th Report, p. 92: »De kinderen mogen bij het lezen der Heilige Schrift op de scholen de Bijbeluitgave gebruiken, die hun ouders wenschen."

Bovendien worden bijna overal de bedienaren van den godsdienst in de schoolraden gekozen.

Slechts in enkele scholen, die uitsluitend door Roomschen (vooral Ieren) bezocht worden, is het aan de Roomsche districtsschoolraden vergund, de lezing van den Bijbel achterwege te laten.

En reeds hierdoor is in den dunk over het Cammon schoolsysteem in Amerika zelf zúlk een wijziging gekomen, dat de jaarlijksche rapporten van schier alle Staten in de laatste jaren over verminderde belangstelling en verkoelde sympathie klagen.

Met name de autoriteiten van schier alle kerkgenootschappen toonen kennelijk hun ongerustheid, dat door deze weglating van den Bijbel het schoolstelsel der Pelgrimvaders dreigt te ontaarden in een schoolstelsel naar radicalen trant.

Ook *Canada* heeft een gemengde school; edoch in welken geest?

»Daar het Christendom, zegt de Minute van 3 Oct. 1850, de grondslag van onze volksschool is, moet het Christelijk beginsel haar geheel doordringen. Slechts dient gewaakt, dat geen schoolkind gedwongen worde iets te doen of aan te hooren, waar zijn ouders tegen zijn. Onder dit voorbehoud zal aan de kinderen zúlk godsdienstig onderwijs op de scholen gegeven worden, als hun ouders of voogden wenschen." (Upper Canada consolidated school act. § 129).

De *minute* van 13 Febr. 1855 schrijft voor: »dat elke schooltijd

geopend zal worden met het lezen der Schrift, een gebed en de Tien Geboden." Kinderen, wier ouders hiertegen zijn, mogen wegblijven.

Bovendien is in Canada de gelegenheid geopend om gesplitste en dus confessioneele scholen van overheidswege te verkrijgen, indien de onderwijzer der bestaande school een Roomsch-Katholiek is en minstens tien Protestantsche gezinnen het wenschen. (Acte van 1843).

Voeg hierbij dat onder Engelands invloed ook aan de Kaap volksscholen worden in stand gehouden, die in nog strengeren zin het godsdienstig onderwijs op haar schoolprogram vinden, en dat in Voor-Indië door het koloniaal Gouvernement de zendelingsscholen en scholen van particulieren of corporatiën, allen met zeer beslist Christelijk karakter, grootendeels van Landsgeld gedreven worden, en ook zonder dit in bijzonderheden breeder uit te meten, zal, dunkt ons, na lezing dezer artikelen de overtuiging vaststaan: dat niet slechts in geen enkel land van Europa, maar zelfs niet in Amerika of de Engelsche koloniën van Afrika en Azië, een volksschool, *zóó van allen positieven godsdienst ontdaan* als in ons vaderland, gevonden wordt.

Ligt in deze excentriciteit voor het van oudsher om zijn godsdienstzin geeerde en van God gezegende Nederland, een eere of een smaad?

Het feit is niet te weêrspreken:

Dusver is het Nederland dat, onder alle natiën ter wereld, den godsdienst het zorgvuldigst uit zijn volksschool weerde."

De school zonder godsdienst.

Ter voorlichting van het publiek hebben we in een reeks artikelen, niet beweerd, maar bewezen en uit de officieele acte-stukken aangetoond, *dat niet een eenig volk ter wereld een zoo van allen godsdienst ontdane volksschool heeft als Nederland.*

Zelfs het hyper-radicale Zwitserland kiest in de overgroote meerderheid zijner kantons vóór het godsdienstig element op de volksschool partij.

Bovendien bleek, dat schier nergens de rechten der ouders bij de opvoeding hunner kinderen, noch in Europa, noch in Amerika, dermate besnoeid en *schier geene* zijn als ten onzent.

De uitdrukking »godsdienstlooze" school meden we met opzet. Ons dunkt ze juist, maar de Schoolwetmannen wraken ze. Daarom gaven we aan de soberder zegswijs: *school zonder godsdienst* den voorkeur. Althans in de schoolzaak is onze stelling zoo onverwinlijk sterk, dat we ook met de gemachtigdste uitdrukking voortreffelijk uitkomen.

Het is genoeg en te over, indien ons volk in alle rangen en standen zich slechts doordringt van de waarheid, dat Nederland het eenige volk ter wereld is, dat een volksopvoeding, met uitscheiding van het godsdienstig element, heeft aangedurft.

Meer behoeft ons volk niet te weten.

Indien het de feiten maar kent, is het in staat om te beslissen wat het wil, en dunkt zijn keuze ons niet twijfelachtig.

Op het dwaalspoor gebracht door de voorstelling onzer dagbladpers, beeldt de overgroote meerderheid van ons publiek zich in, dat heel de beschaafde wereld over de school denkt, zooals onze Schoolwetmannen er over denken; dat schier allerwegen een volksschool van gelijk gehalte als ten onzent bestaat; dat *wij* met onze meening geïsoleerd staan en dat ónze richting iets wil, waar, in de toongevende kringen elders, geen ernstig man aan denkt.

Die verkeerde voorstelling dient weggenomen.

Op allerlei manier behooren de voorstanders der Christelijke en in het algemeen der Vrije School, door dag- en weekbladen, in maandwerken, vlugschriften en tractaatjes, er het publiek op te wijzen, dat deze onware voorstelling door de wetgeving, zoo van Europa als van Amerika, wordt gelogenstraft.

Het moet ons volk gezegd, tot ons volk het wete en inzie, dat nog geen natie ter wereld den noodlottigen moed had, om, gelijk Nederland, *den godsdienst aan de schooldeur als contrabande af te wijzen.*

Het behoort aan het licht te komen, dat onze schoolwetmannen, en *niet* wij, met hun zonderlinge denkbeelden alleen staan.

Elk beroep op het schoolwezen in Amerika, het overgroote deel van Zwitserland, in Engeland en Baden, moet onze schoolwetmannen eens voor goed uit de handen worden geslagen.

Het behoort vast te staan, krachtens getuigenis der officieele stukken, dat de Staatslieden en wetgevers alom *met ons* van oordeel zijn, dat een volksopvoeding zonder godsdienst op bederf der natie uitloopt, en dat onze Moenssen en Kerdijks, onze De Veers en Lampings, onze Levy's en Borgesiussen, als Staatslieden geïsoleerd staan met hun overtuiging.

Niet alsof ook niet in Engeland en Duitschland, en waar niet, een fractie zou gevonden worden, die woelt en werkt, om ook ten hunnent den godsdienst uit de volksschool te bannen, maar zóó dat die fractie allerwegen een kleine minderheid vormt, meest saâmgesteld uit jonge boekgeleerden, die buiten het volksleven staan en de practische eischen van dit leven niet kennen; mannen, die schier allerwegen tegelijk de banierdragers zijn van het schrilste ongeloof, en van den strijd tegen de Christelijke Kerk hun levenstaak maken.

Er dient een einde te komen aan, wat wilt ge, aan het *misverstand*, of aan de *misleiding*.

Men moet in Nederland niemand langer kunnen diets maken, dat de *gemengde* aard van onze bevolking dit bannen van den godsdienst uit de school wettigt; want dat in tal van landen de bevolking *even gemengd* is en niettemin een volksschool *met godsdienst* bezit, is een onomstootelijk feit.

Het moet eindelijk eens uit hebben met de fabel, alsof alle natiën van rondom óns om onze uitnemende volksschool benijden,

blijkens het feit dat de belangrijkste schoolwetten elders tot stand kwamen, nadat de onze reeds bekend was, en *toch geen der andere volken onze schoolwet heeft nagevolgd.*

Men behoort, eer Juni daagt, uit den waan te komen, alsof de *deugdelijkheid van ons onderwijs* dit zware offer van banning van den godsdienst uit de volksschool geëischt had, nu onze schoolwetmannen zelven over de *ellendige* resultaten wee en ach roepen en, blijkens de statistiek, elders met een beter stelsel veel proefhoudender uitkomsten verkregen zijn.

De valsche meening moet vernietigd, alsof de onmondigheid en achterlijkheid onzer burgerij een Staats-albemoeiing wettigden, die de rechten der ouders verkort, nu blijkt dat zelfs in Baden en Oostenrijk de burgerij in schoolzaken meespreekt.

Bestreden moet de onware voorstelling, alsof een volksschool zonder godsdienst bij uitstek *verdraagzaamheid* kweekte, nu het, voor wie de kaart van Europa kent, vaststaat, dat de onverdraagzaamheid elders *eer minder* is dan ten onzent; nu Thorbecke zelf erkend heeft dat onze schoolwet dit doel niet bereikte, en door nu die schoolwet *een onverdraagzaamheid te meer* bij de bestaande gevoegd is: t. w. die der schoolwetmannen jegens de voorstanders der Vrije school.

Dan zal ons volk tot het inzicht komen, dat het hoog spel speelt met zijn toekomst aan *een opvoeding zonder godsdienst* te wagen.

Tot het inzicht, dat *hier* Landswet is, wat *elders* de banierdragers van het ongeloof ter ondermijning van het volksgeloof nog slechts wenschen.

Tot het inzicht, dat er niets wonders in ligt, dat een goed deel van ons volk het meer met het practische Europa dan met de radicale côterie van Nederland eens is, en, op wat wijs ook, de deur weêr openen wil, waardoor de godsdienst op de volksschool kan terugkomen.

Tot het inzicht eindelijk, dat de verdraagzaamheid er bij zal *winnen*, het onderwijs er *deugdelijker* om zal worden, ons *isolement* zal inkrimpen en de *toekomst onzer natie* deugdelijker verzekerd zal zijn, indien er ook, al kon het beginsel der Schoolwet voorshands nog niet vallen, ten minste een middel gevonden wordt, waardoor bij hen, die dit voor hun kinderen wenschen, *de godsdienst* weêr de opvoeding kon doordringen.

Deugdelijk Onderwijs bijzaak, bestrijding van het Christelijk geloof hoofddoel!

De Schoolwetmannen verliezen hun kalmte, en ook hun overkomt daarbij wat den zenuwachtige meer gebeurde: *ze verraden hun geheimen.*

Vroeg men hun nog kort geleden: *Vanwaar uw ijveren voor de*

Staatsschool? dan werd u op liberalistisch gullen toon en met paedagogische verzekerdheid ten bescheid gegeven: »*Om de volksontwikkeling!*" „*We willen niets dan deugdelijk onderwijs!*"

En dorst ge dan, ietwes achterdochtig, hun kortaf nogmaals vragen: *Niets dan dat?* dan antwoordde men u met het openst oog en met een glimlach, die op het wekken van vertrouwen berekend was: *Heusch! niets!*

En dreeft ge de onbeschaamdheid zóover, dat ge, om *volle* zekerheid te hebben, zoo langs uw kant weg, half binnensmonds van »*een secteschool der modernen*" dorst reppen, och, lieve! dan stoven deze heeren met zulk een innige verontwaardiging op, dat ge, weggaande, u zelven afvroegt: »Ging ik niet te ver? Meenen ze het toch niet béter, dan Groen voorgaf?"

Dat is nog geen twee maanden geleden, en zie nu eens, hoe misplaatst die zelfbeschuldiging was!

Let, onder de teekenen des tijds, voorshands op een *drietal*:

1. Om zeker te gaan, hebben we de liberalistische ijveraars eens aan den tand gevoeld op het stuk van *deugdelijk onderwijs*.

We hebben hun gezegd: Gij acht het peil van ons onderwijs te laag. Er moet naar uw meening meer geld in gestoken. Onze natie, zegt ge, moet ook intellectueel vooruit. Uitnemend! We zullen meedoen. We nemen uw eischen over: Peil van onderwijs verhoogd; meer geld; krachtiger volksontwikkeling! Ja, wat meer is, we willen nog verder gaan dan gij, en een eisch stellen, dien gij niet stellen kunt: »Uitbreiding der contrôle tot *alle* scholen. Wat het maatschappelijk onderwijs aangaat, moet *elke* school goed zijn, of ze mag onzentwege verdwijnen!"

Niet waar, nu zou men verwacht hebben, dat de ijveraars voor *deugdelijk onderwijs*, in de wolken over zoo warme sympathie, met een glans van vreugde op het gelaat uw hulpe zouden aanvaard hebben?

Of ook, deden ze dit niet, dan waren ze publiekelijk ten aanhoore der natie van onoprechtheid overtuigd.

Den dans ontspringen konden ze niet.

Was *deugdelijk onderwijs* inderdaad en in waarheid hun eenig doel, dan moest de strijd uit zijn. Of ook.... bleven ze zich tegen ons aankanten, nadat voor *deugdelijk onderwijs* door ons nog krachtiger dan door hen gepleit was, dan vielen onze Schoolwetmannen op zeer smadelijke manier door de mand en was het helder als de dag, dat ze nog heel iets anders in hun schild voerden.

En zoo gebeurde het!

In weerwil van onze algeheele instemming met hun eischen voor de deugdelijkheid van het onderwijs; ondanks onze besliste verklaring, dat we tot verhooging van het onderwijspeil wilden meêwerken; niettegenstaande onze ondubbelzinnige betuiging, dat contrôle over *alle* scholen ons lief was; te spijt van onzen verklaarden tegenzin om het volks-onderwijs op een zuinigje te vinden, — bleven de Liberalisten zich met hand en tand tegen ons verzet-

ten; wat zeggen we, neen, werden ze nu eerst ter dege hartstochtelijk en liepen ze, boos en driftig, tegen ons te hoop.

2. Op de vergadering van *Moderne predikanten* te Amsterdam onlangs gehouden, heeft de hoogleeraar Rauwenhoff de Moderne predikanten voor den verkiezingstrein gespannen en tot serieuse bemoeiing met de »Stembus van Juni" aangespoord.

Dit geeft stof tot nadenken.

Reeds om het feit. Een voorstander der *Moderne theologie*, die zijn professoralen invloed gebruikt om, op een vergadering aan de belangen der *Moderne theologie* gewijd, *Moderne theologen* als verkiezings-agenten te enrôleeren!

Maar meer nog indien men let op *het doel*, dat de heer Rauwenhoff daarmeê beoogde.

Dat doel was: *het bevorderen bij de stembus van de* MODERNE BEGINSELEN.

Het is de N. Rott. Cour., die het klakkeloos weg meêdeelt.

„Prof. Rauwenhoff vond hierbij aanleiding om op het groote gewicht der aanstaande Juni-verkiezingen te wijzen en den *predikanten* aan te sporen hunnen invloed aan te wenden om *zulke leden voor de Kamer te verkiezen, van wie men mocht verwachten dat zij de* MODERNE BEGINSELEN *in de Tweede Kamer zullen voorstaan.*"

Men lette op de woorden, die we in dit citaat onderschrapten; houde in het oog, dat de man, van wie deze aanspóring uitging, de bèsliste moderne is, die den Staten-Bijbel van den preêkstoel liet wegnemen; rekene met de plaats waar en de mannen tot wie deze wapenkreet uitging, — en oordeele met kennis van zaken: *of het geheim niet verraden is.*

De natie weet thans, *dat de moderne predikanten aan het werk tijgen, om bij de Junistembus den triomf te verzekeren der moderne beginselen!*

De moderne predikant Carpentier Alting heeft op de meeting te Dockum, nog verder gaande, den naam van *moderne secteschool* niet zoo geheel onwaar genoemd.

Gelijk men weet, staat bovendien het grooter deel van de dagbladen, die de schoolzaak drijven, onder leiding van gewezen *moderne predikanten.*

Algemeen bekend is dit van de twee invloedrijksten: De N. Rott. Courant en het Nieuws van den Dag.

Welk liberaal Kamerlid is *de* man voor de schoolquaestie? Wie is het eenig Kamerlid, die stad en land omreist om de lieden tot de Staatsschool te bekeeren?

Is het niet de heer Moens, lid voor Sneek?

En nu, is het niet opmerkelijk? ook de heer Moens is.... een *gewezen modern predikant.*

3. En nu het *derde* teeken des tijds!
Zie het Vaderland in.
Daar leest ge:

„En toch willen wij geen Anti-Ultramontanen heeten.

En waarom niet?

Er zijn Protestanten, wier invloed op volk en onderwijs wij nauwelijks minder duchten dan de Ultramontanen. In één Kerkgenootschap vooral worden zij gevonden, in het Hervormde.

De Hervormde Kerk heeft een kiesstelsel ingevoerd, — wij beoordeelen noch veroordeelen het, wij constateeren alleen — een kiesstelsel, dat de macht heeft overgebracht bij de onbeschaafde menigte.

Het algemeen stemrecht roept de massa om beslissenden invloed uit te oefenen op kerkleer, kerkbestuur.

Die massa wordt bewerkt, geleid, gebruikt door eenige Protestantsche pausjes, die ijveren voor hun eigen dogma en voor hun eigen gezag.

De Hervormde Kerk wordt daardoor beroerd, verscheurd.

Dat is háar zaak: zij heeft het gewild.

Maar ónze zaak is het, te waken tegen die Protestantsche drijvers.

Te waken, niet op kerkelijk gebied; daarop zetten wij geen voet.

Maar te waken op maatschappelijk en Staatsgebied.

Zij ook bestormen de school.

Met hun Restitutie-stelsel bedoelen zij niets anders dan HUN scholen te laten betalen door den Staat.

En hun scholen zijn verderfelijk voor het volksleven.

Hun Protestantsche dogma's willen zij op de school brengen. En die dogma's — hun inhoud beoordeelen wij niet — juist omdat het dogma's zijn, kunnen aan kinderen niet geleerd, dat is opgedrongen, ingestampt worden, dan ten koste eener gezonde geestontwikkeling. Dogmatisch onderwijs verstompt den kindergeest. En het brengt het kind in afhankelijkheid van het kerkelijk gezag, en het richt de kinderen af op geloofshaat, en het verscheurt het Nederlandsche volk in fanatieke benden."

Alzoo.

De Christelijk-nationale scholen zijn *verderfelijk voor het volksleven.*

Omdat het onderwijs er niet deugt?

O, neen!

Maar omdat op die scholen *Protestantsche dogma's*, d. w. z. de geloofswaarheden van het Protestantisme, niet als gif worden geweerd.

Nu zijn we er.

Het Vaderland, orgaan der Liberale staatkundige partij, verklaart den oorlog aan de *geloofswaarheden van het Protestantisme.*

Het oordeelt dat het Staatsgezag moet optreden, om tegen het brengen van deze geloofswaarheden aan onze kinderen op de school te waken.

Ziet in, dat onze scholen het tegendeel doen.

Acht ze deswege verderfelijk voor het volksleven.

En roept nu alle man die met haar eenstemmig is op, om dit *verderf* uit ons volksleven weg te nemen.

Broeders, is het nu duidelijk genoeg?

Dit weet ge toch: wat het Vaderland »Protestantsche dogma's" noemt, is niets dan *het Evangelie van Jezus Christus* NAAR DE SCHRIFTEN 1).

Dat Evangelie acht men voor ons volksleven *verderfelijk*.

Daartegen trekt bij de stembus van Juni heel het corps onzer Liberalen, onder aanvoering der moderne predikanten, op.

Zoo komen we terug tot de welbeproefde leus: Tegen de *Revolutie* het *Evangelie!*

---

1) Op deze bijvoeging lette men. Daarop komt het aan.

IS HET RESTITUTIESTELSEL ONUITVOERBAAR?

(OVERGEDRUKT UIT „DE STANDAARD.")

AMSTERDAM, J. H. KRUYT.
1875.

Is het restitutiestelsel onuitvoerbaar?

I.

Tegenover de *scherpe resolutie* plaatsen wij den eisch van billijke *Restitutie*.

Als denkbeeld lachte het wel toe!

Door den heer Gratama, Hoogleeraar te Groningen, door den heer De Mol Moncourt, Raadslid te Groningen, daarna ook door de heeren Van Vollenhoven, Van Gestel en Kuyper, was het reeds in algemeene termen geuit.

Toch trok het dusver weinig de aandacht.

Zóó weinig, dat de heer Messchert van Vollenhoven op de Amsterdamsche meeting, met de geboorteacte in de hand, zijn recht op het vaderschap van dit kindeke staande hield, denkelijk min gedachtig aan wat reeds, eer hij het uitsprak, door anderen in gelijken geest geschreven was.

Thans hoort men er meer van.

Wie aan die vermeerderde belangstelling schuld heeft, laten we in het midden.

Het feit zal wel geen weerspraak vinden, dat het denkbeeld, vroeger slechts ter loops geuit en even spoedig vergeten, thans in de harten van duizenden en op aller tong leeft, pen na pen in beweging brengt, de Couranten stof geeft en bij de Juni-stembus *Shibboleth* schijnt te worden.

Dit legt aan de voorstanders van dit denkbeeld, waaronder ook wij ons scharen, den plicht op, het aan te bevelen, onder het volk te brengen, zijn voortreffelijkheid aan te toonen en de bedenkingen die er tegen rijzen mochten, zoo mogelijk te weerleggen.

Het laatste viel tot dusver licht.

Immers, men kan niet zeggen dat er nog ééne enkele ernstige, afdoende, steekhoudende bedenking tegen te berde is gekomen.

Wat *zich zelf* weerlei, hoefden *wij* niet te weerleggen.

Wat de schoolquaestie in het algemeen, maar niet het restitutiestelsel in het bijzonder raakte, mocht in het eigen pleidooi voor dat stelsel niet opgenomen.

Evenmin zal iemand van gezonde zinnen eischen, dat we aan de ontboezemingen eener verlegen logica of aan de uitademingen van een vertoornden geest de eer bewijzen, als waren het in ons oog argumenten.

Uit zwakheid wierp men zich op de *bezwaren der praktijk.* Nu, die willen we onder de oogen zien en onderzoeken of een regeling zoo moeilijk valt.

Over deze zwakheid der bestrijding verwondere men zich niet.

Een stelsel dat zich dermate door billijkheid, rechtvaardigheid en bescheidenheid aan het gezond verstand en het eerlijk gevoel aanbeveelt, is te sterk.

Het zweemt van verre zelfs niet naar een principieele oplossing vau het geschil en maakt slechts ten deele de politieke quaestie van de paedagogische los.

Het tast het Grondwetsartikel niet aan, maar biedt slechts eene voorloopige regeling van strijdige belangen, in afwachting van den Staatsrechtelijken strijd, die daarna, zonder bitterheid, van partij tegen partij, over de fundamenten van ons Staatsgebouw zal kunnen gevoerd worden.

Het laat evenzeer de beginselen der Schoolwet van '57 onaangetast. Van overheidswege zal overal in het Rijk openbaar lager onderwijs gegeven worden, voor zoover en in die mate, als dit ter voldoening aan de bestaande behoefte geëischt is. De Openbare school zal een school blijven, toegankelijk voor kinderen van alle gezindheden. Het Fransche systeem van een school, door de overheid, zonder inmenging van de burgerij, opgericht, geopend en in stand gehouden, blijft voorshands gehandhaafd. Controle en inspectie blijven even centraliseerend en bureaucratisch als ze dusver waren. M. a. w. het restitutiestelsel heeft met onzen principieelen strijd tegen het heerschend schoolsysteem niets gemeen.

De dienst, dien het ons bewijzen moet, bestaat slechts hierin, dat *het nog ondragelijker maken van een ondragelijke wet er door voorkomen wordt.*

Kon onze Schoolwet blijven zooals ze is, dan bestond er voor ons mogelijkheid, om, met hoe ongelijke kansen ook, door uiterste inspanning van kracht den principieelen strijd op het oogenblik door te zetten.

Nu dat niet kan;

Nu alle partijen het daarover eens zijn, dat onze volksschool, in algemeenen zin genomen, dringend verbetering eischt;

Nu onze tegenstanders zelven de eersten zijn om de ongenoegzaamheid van de bestaande wet te erkennen;

En nu dientengevolge van liberale zijde een schoolwetwijziging wordt voorgesteld, die op een verhooging van den finantieelen druk met enkele milioenen zal neerkomen;

Nu zou halstarrig doorzetten van den principieelen strijd, op dit oogenblik, roekelooze waaghalzerij, ondoordachte overmoed, zelfmoord met voorbedachten rade zijn geweest.

Te meer, nu de Liberalen, blijkbaar op zoo naieve onnoozelheid

onzerzijds rekenend, met een luchthartigheid die aan moedwil grenst, hun eisch tot schoolverbetering in de ongehoorde stoutheid van de *Scherpe Resolutie* en het *Decretum horribile* willen doorzetten.

In deze omstandigheden bleef ons slechts één uitweg, als proeve van beleid en doorzicht over; t. w. dat we eerst, vóór alle dingen maatregelen namen, om dezen grenzeloos tyrannieken aanval af te slaan; dusdoende ons tegen overrompeling te vrijwaren; hierdoor het leven der vrije school te redden; om daarna te zien, op welke wijze de Staatsrechtelijke strijd met hope op welslagen kan worden hervat.

Dat er desniettemin nog enkele enthousiaste geesten onder ons gevonden werden, die desnoods liever met het hoofd door den muur liepen, om straks op de puinhoopen onzer Christelijke scholen hun weemoedigen klaagzang met het refrein van Art. 194 te blijven aanheffen, is een verschijnsel, dat zich in elke volksbeweging heeft voorgedaan en den kenner der historie niet verwonderen kan.

Laat ons er mee tevreden zijn, dat het overgroote deel onzer geestverwanten voor de lessen der bedachtzaamheid nog een luisterend oor had; het toch maar aansturen op de inmiddels verzande haven afried; en, voor de tegen ons gegraven mijn een oog krijgend, ijverig met ons aan het graven van een tegenmijn de hand sloeg.

II.

Eer we aan de regeling zelve toekomen, nog een woord over het voorstel in het algemeen.

Dat ons *restitutie*-voorstel ook buiten den kring onzer geestverwanten bijval vond, heeft ons allerminst bevreemd.

Zoo iets ons bevreemdde, was het veeleer de felle tegenkanting, die het nog van zekere zijde ontmoette.

De liberalen — waartoe het ontkend? — hadden ons, vooral door hun optreden voor de belangen der Indische bevolking, aan den dunk gewend: *dat het hun metterdaad om recht en gerechtigheid te doen was.*

Blijkt nu dat we ons daarin vergisten, is het ons dan wel euvel te duiden, dat we van deze landgenooten liever een te gunstigen dan te kwaden indruk vormden.

Kan het ons als verwijt worden aangerekend, dat we bij het meerendeel onzer Liberalen zelfs zóoveel gevoel van billijkheid en recht onderstelden, dat we een voetstoots aanvaarden van een zoo billijken voorslag als het *Restitutie*-stelsel hunnerzijds alleszins mogelijk dorsten achten?

Dat het tegendeel bleek, deed ons om den goeden naam der Liberale partij leed. Haar hardvochtig, tegen alle billijkheid indruischend pleidooi tegen onzen voorslag, geeft een verre van

gunstigen dunk omtrent haar zedelijk gehalte. Dat »*macht boven recht*" ook haar leuze werd, kwam, zeker niet tot haar eer, thans tamelijk helder aan het licht.

Anders was de houding der Conservatieven, Conservatief-liberalen en Roomschen.

De Conservatief-liberalen, wier sprekendst orgaan de Amsterssche Courant is, gaf althans zooveel toe: dat doorvoering der scherpe resolutie, zonder het vinden van een verlichting voor de Vrije school, onbillijk en dies onraadzaam zou zijn.

De Conservatieven, inziende dat door den *Restitutie*-voorslag noch aan Art. 194 noch aan het beginsel der Schoolwet geraakt werd, verklaarden zich bereid, ons deze gerechtigheid te laten weervaren.

En de Roomschen, inziende dat hun Vrije scholen, even goed als den onzen, het Damocles-zwaard boven het hoofd hing, lieten niet onduidelijk doorschemeren, dat ook h. i. voorziening in den onhoudbaren toestand noodzakelijk was.

Voeg daarbij den tamelijk uitgebreiden kring van particuliere onderwijzers, en onderwijzers die aan het hoofd van niet-confessioneele scholen staan, — en zonder vrees voor overdrijving mag geconstateerd, dat alle hoop nog niet vervlogen is, om de Vrije school den doodelijken slag, haar door de fractie-Moens-Kerdijk toegebracht, te doen ontgaan.

Te eer durven we die hoop koesteren, indien onze geestverwanten van nu tot Juni onverdroten en volhardend blijven in hun dusver met den besten uitslag gekroonde pogingen, om de eendracht onder onze geestverwanten te bevorderen, de krachten, die ons ten dienste staan, te organiseeren, de lauwen vurig, de tragen vlug te maken, en alles diep te doordringen van het ernstig gevaar, waarin we verkeeren.

Vooral de bescheidenheid van onzen eisch kan daarbij onze zedelijke kracht verhoogen.

Onze eisch strekt om de verbetering van onze volksschool mogelijk te maken.

We sluiten ons daarbij zoo nauw mogelijk aan het program der Paedagogen aan.

Aan de Openbare school laten we op alle manier het voordeel, dat ze boven de Vrije school vooruit heeft.

We kunnen dit en durven dit, omdat, mits men ons het leven maar niét afsnijde, het beginsel, waarop we steunen, krachtig te over is, om zelfs een ongelijken strijd, mits binnen zekere grenzen, vol te houden.

Met één bataillon tegen een halve brigade is voor het minst standhouden nog mogelijk. Tegenover een heele divisie, laat staan tegenover een legercorps, kan zelfs daarvan geen sprake zijn.

Slechts in één geval, dit stemmen we volmondig toe, zou het *restitutie*-stelsel aan de *Openbare school* eenige afbreuk kunnen doen: indien namelijk *de natie in haar overgroote meerderheid van de Openbareschool niet gediend bleek.*

Maar *als dit bleek*, zou het dan een aanbeveling al dan niet van ons stelsel zijn, dat dit eens werd uitgemaakt, in cijfers aanwijsbaar wierd, en in klinkende munt aan het licht kwam?

Is de Staat er *om de Natie*, of is de Natie er *om den Staat?*

De Farizeën leeren alle eeuwen door *dat de mensch om den Sabbath* is. d. w. z. dat de inrichtingen des levens den mensch niet dienen, maar tyranniseeren moeten. Op staatsrechtelijk terrein overgebracht, teelt dit onware beginsel bij de politieke Farizeën dien stelregel: dat de mensch ter wille van den Staat, om den Staat de natie, de maatschappij om de overheid bestaat.

Deze stelregel is de bron van alle despotie en tyrannie, van Staatsalbemoeiing, caesarisme, kortom van elk streven dat de burgervrijheden eerst besnoeien, daarna afhouwen wil.

Bleek dus metterdaad, dat de natie in haar overgroote meerderheid de Openbare school niet met genoegzame geestdrift steunde, om haar, zelfs onder uiterst voordeelige omstandigheden en met scheef bij schreef voor, een toenemenden bloei te verzekeren, dan vragen we met ernst of dit metterdaad ons oorzaak zou moeten zijn, om ons onzen *Restitutie*voorslag te doen berouwen?

Welk voordeel aan de Openbare school blijven zal?

Vooreerst: dat ieder die openbaar onderwijs voor zijn kind verlangt, dit slechts behoeft te zeggen, om het te hebben; terwijl de vader die vrij onderwijs wil, zelf voor alles zorgen mag, maar zien moet hoe hij klaar komt, en indien niet velen dit met hem wenschen in de plaats zijner inwoning, zich elke mogelijkheid ziet afgesneden om voor zijn kind te krijgen, wat hij wenscht.

Ten tweede: dat het onderwijzend personeel aan de Openbare school een zekerheid van bestaan, een veelheid van vooruitzichten heeft, die steeds de beste krachten aan haar schenken zullen.

Ten derde: dat de schoolinspectie haar in beginsel genegen is.

Ten vierde: dat het Openbaar onderwijs, dank zij het verleden sints 1857, over een onafzienbare reeks van de prachtigste localen beschikt, die nog langen tijd dienen kunnen.

Ten vijfde: dat ze, ook bij invoering van het restitutie-stelsel, financieel geheel onbekrompen zal kunnen huishouden, terwijl de Vrije school door de restitutie slechts ten deele wordt gebaat.

En *ten zesde*: dat zij een is, terwijl de Vrije school gesplitst is, zoodat zij een nog grootere som voor zich alleen ontvangt, dan de Vrije scholen saam moeten deelen.

Hoe zwak moet een partij als de Liberale wel niet staan, die zelfs met zulk een ongelooflijk voordeel aan eigen kant, nog moord en brand roept, al ware *haar* school reeds verloren?

Zij streed dusver met de sabel en gaf ons niets dan een rotting om ons te verweren.

Nu, dat ging nog.

Maar nu wil zij met een hellebaard op ons lostrekken, en had liefst dat wij dan toch niets dan onzen wandelstok in handen hielden.

En nu zé maar merkt, dat wij de rotting althans tegen een batonstok wenschen uit te wisselen, slaat dien dapperen ridders de schrik om het lijf.

Met een *hellebaard* tegen een *batonstok*.... neen, dàt durven ze niet!

III.

Toen het denkbeeld van *Restitutie* door ons te berde werd gebracht, omschreven we het in dezer voege:

Als we van *restitutie* spreken, bedoelen we uitsluitend: *een terugbetalen aan de vrije school van de gelden, die ze den Staat uitspaart.*

Op den Staat rust, zoolang Art. 194 der Grondwet kracht blijft behouden, de verplichting om in alle gemeenten des Rijks een voor de bevolking en de behoefte voldoend schoolwezen in stand te houden.

Stel, in uw gemeente zijn vijf duizend kinderen, die in de schooljaren vallen, dan zou uw Gemeentebestuur derhalve tien scholen, elk voor vijfhonderd kinderen, moeten openen. De bouw dezer scholen zou op vijf tonnen gouds, haar instandhouding op zeventig duizend gulden 's jaars te staan komen. Ongeveer *één tonne gouds* zou uw Gemeenteraad dan jaarlijks voor lager onderwijs hebben te voteeren.

Die uitgaaf zou dan niet afhangen van de willekeur uwer Gemeenteraadsleden, maar hun door de wet geboden zijn.

Nu wil het geval echter dat het Vrije onderwijs in uwe gemeente zekere vlucht nam. Zoozeer won het zelfs allengs in kracht, dat de helft der kinderen, die in de schooljaren vallen, op de banken der Vrije scholen deugdelijk en volgens de wet voldoend onderwijs ontvingen. Dit maakt dat uw Gemeenteraad, in steê van voor vijfduizend kinderen tien scholen, nu slechts voor vijf en twintig honderd kinderen vijf scholen heeft in stand te houden, en dat hij voor zijn lager onderwijs slechts *vijftig duizend gulden*, in steê van *een tonne gouds* heeft uit te geven.

Deze kosten zijn hem uitgespaard door de ouders, die Vrije scholen oprichtten.

Dat deze duurder school houden, spreekt van zelf. In plaats van vijf scholen, elk van vijfhonderd kinderen, hebben zij twintig scholen, achtereenvolgens voor 50, 75, 100, 150 leerlingen gesticht. Hun onderwijzerspersoneel werd daardoor grooter. De school bood meer gelegenheid voor persoonlijke aanraking met de leerlingen. Het opvoedkundig gehalte won in het oog loopend. De harmonie tusschen de huiselijke en de schoolopvoeding werd veel inniger dan ze bij de Staatsschool ooit zijn kon.

Toch heeft, uit den aard der zaak, de Gemeenteraad hiermeê in het minst niet te rekenen. Tot die meerdere uitgaven was hij niet gehouden. Dat meerdere komt uitsluitend voor rekening van de ouders, die tot de hoogere uitgaven besloten. Besteedden zij misschien *negentig duizend* gulden voor wat hij met *vijftig duizend* zou hebben gedaan, dan is die meerdere *veertig duizend* gulden in betrekkelijken zin een weelde, waarvoor de kosten te voldoen zijn, door hen die ze genoten.

Maar anders staat het met die *vijftig duizend gulden*, die volgens de wet ten laste der Gemeente zouden komen en haar nu worden uitgespaard.

Naar recht en billijkheid behooren deze beschouwd te worden als een uitgave, waartoe de Gemeente verplicht is, en waarvan ze thans slechts door een toevallige omstandigheid wordt ontheven.

Hiervan partij te trekken ten bate harer financiën, ware in hooge mate onredelijk. Immers, het zou zijn „een zieh geldelijk verrijken ten koste van ouders, die zich voor de opvoeding van hun kinderen een schier dubbele uitgave getroosten."

Schrapte de wetgever de vrijheid van onderwijs, dan ware hier niets aan te doen.

Nu de wetgever daarentegen van het bestaan der Vrije scholen kennis neemt, er meê rekent, ze opneemt onder de paedagogische krachten der volksontwikkeling, zou deze finantieele bezuinigingsleer ten koste der ouders onverantwoordelijk en onredelijk zijn.

De gedachte kwam niet in ons op, dat hiermeê tevens de regeling van het stelsel was aangegeven. We wisten zeer wel, dat de toepassing van zulk een denkbeeld naar de verschillende toestanden, die in het leven zich voordoen, gestadige wijziging moet ondergaan, en dat derhalve ook bij dit denkbeeld, zal het practisch uitvoerbaar worden, een wettelijke regeling behoort, die aanwijst, hoe men zich in die verschillende toestanden hebbe te gedragen.

Daarom lieten we onmiddellijk volgen:

Zonder vooralsnog in de quaestie van uitvoering te treden, die tot meer dan ééne bepaling aanleiding zou geven, wenschen we daarom thans de aandacht uitsluitend op het hoofdbeginsel te vestigen. Elke gemeente betale aan de gezamenlijke Vrije scholen in haar ressort de gelden terug, die deze haar uitsparen.

Subsidie is een *aalmoes*; restitutie een *kwijting van voor een ander gedane uitgaven*.

Van inmenging in anderer huishouden noch van willekeur kan daarbij sprake zijn.

Ze bedoelt niets anders dan het probleem op te lossen, hoe men tot algemeene verhooging van het peil onzer volksontwikkeling geraken kan zonder dat het Vrije schoolwezen daarbij tot zelfmoord worde gedoemd.

Daar houden we nog aan vast.

Bij de stembus wordt niet over wettelijke regeling in details, maar over een algemeen denkbeeld uitspraak gedaan.

Voor het forum onzer kiezers mag niets anders gebracht dan wat onder hun bereik valt.

Onze kiezers nu zijn niet gepromoveerd in het Staatsrecht en nog minder geroepen om de artikelen voor onze Staatswetten te dicteeren.

Zoodra men van een volksquaestie een Staatsrechtelijke quaestie maakt, ontglipt ze aan de bevatting der natie.

Door dat te kwader ure te doen, heeft men de kracht van Groen's conscientiekreet opzichtens artikel 194 gebroken.

Heel de natie, zelfs de eenvoudigsten in den lande, kunnen en moeten weten, of ze in naam van ons verleden en van onze toekomst willen opkomen voor de rechten van den godsdienst en de landshistorie op onze volksschool.

Toen nu van liberale zijde verklaard was, dat art. 194 der Grondwet zelfs de serieuse behandeling van dit vraagstuk buiten de orde stelde, lei Groen zeer terecht onze natie de kreet op de lippen: »Dat dan allereerst dat ellendig artikel worde herzien."

Maar zie, insteê van bij dit hoofdbeginsel te blijven staan, oordeelde men ter kwader ure, dat nu ook het Staatsrechtelijk vraagstuk van nieuwe Grondwetredactie voor de vierschaar der groote

menigte moest komen, en hiermee was de consciëntiekreet gesmoord. Het stuk was vernageld.

Dit doe ons dubbel op onze hoede zijn, om thans niet andermaal in dezelfde fout te vervallen en nogmaals door verwarring van consciëntiekreet een Staatsrechtelijk vraagstuk te verspelen wat aanvankelijk gewonnen werd.

Spreek uit, dat het schreiend onrechtvaardig zou zijn de kansen voor de Vrije school nog slechter te maken dan ze zijn. Zeg, dat als de Vrije school er niet was, de Gemeentekas nog heel wat meer voor het Openbaar onderwijs zou hebben uit te geven. Vraag, of het niet billijk is, of het niet haar zedelijk recht zou zijn, dat men althans dit uitgespaarde geld aan de Vrije school restitueerde. Stel de quaestie of een Nederlandsch burger, die een godsdienstige opvoeding voor zijn kind wenscht, minder recht op Staatsbescherming heeft, dan een ander burger, die op de school van geen godsdienst wil hooren. Bepaal u tot deze klare, duidelijke punten, die onder bereik van elken Nederlander vallen, — en ge zijt onverwinlijk sterk, door aan de kiezers een vraag voor te leggen, waarop ze kunnen antwoorden.

Maar ook, laat u van dat standpunt afdringen, verlies u in legislatieve bijzonderheden, daal af op de heidepaden van het Staatsrecht, — en de natie volgt u niet meer, — ze laat u redekavelen en haspelen; ze wil wel gelooven dat het zoo goed zal zijn; maar geen snaar meer in het volksgeweten, die een hoorbaren toon geeft.

Met het beginsel hebt ge tot uw gehoor *de natie*; met quaesties van wetgeving krimpt uw gehoor tot een tiental dagbladschrijvers en een club politieken in.

Men versta dus wel, dat we er van verre niet aan denken, om bij de stembus van Juni een gedetailleerd omschreven wetsvoorstel aan de orde te brengen.

Laat de natie over recht of onrecht; laat ze over vrijheid of tyrannie oordeelen; laat ze kiezen tusschen een dorre tabel of levende Landshistorie; laat ze uitspraak doen over het feitelijk dwingen naar een school zónder godsdienst van wie er niet zijn wil; laat ze een Salomo's gericht houden over het kind tusschen den Staat en de ouders!

Dàt is haar terrein.

Dáarmeê blijft ze binnen haar sfeer.

Om quaesties van uitvoering te regelen, bestaat er een wetgevende macht.

Slechts tegen één gevaar willen we waken.

Onze natie is ook praktisch.

En als nu tot het laatste toe werd rondgebazuind, dat de voorslag *onuitvoerbaar*; dat er geen wettelijke regeling op te vinden of uit te denken was; dat het kortaf gezegd een *onmogelijk* voorstel was; — dan bestond er metterdaad kans dat velen terugschrikten.

Dat dit groote woord van ONUITVOERBAAR, ONMOGELIJK niets dan een vogelverschrikker is, om de musschen van het zaadkoren af te houden, spreekt van zelf.

In een halven dag zou de eerste de beste deskundige, b. v. de heeren Kerdijk of Moens, in staat zijn, een volledige, goed samenhangende regeling in schets te brengen.

Onuitvoerbaar, durft men zeggen.

Wij antwoorden, dat er tien regelingen voor één op zijn te maken, en waarlijk niet om onze vaardigheid in het vinden van zulk een regeling te toonen, veel min om, 't zij de natie, 't zij de wetgevende macht, 't zij ons zelf of onze geestverwanten, er aan te binden, maar eenvoudig om onze bestrijders voor het oog der natie van ongelijk te overtuigen, willen we althans één enkele dezer vele regelingen in schets brengen.

IV.

Zoolang de ellendige zinsnee in Art. 194 van onze Grondwet blijft, moet er overal in het Rijk van Overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven worden.

Blijkens de schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling over dit Grondwetsartikel en artikel 16 der Schoolwet, is hiermee *niet* bedoeld, dat er op de Openbare school plaats zou zijn voor *alle* kinderen, die in de schooljaren vallen.

Men wist en heeft ook erkend, dat een deel dezer kinderen toch nimmer op de Openbare school zou verschijnen. Dit geldt van voortdurend kranke kinderen; die huisonderwijs ontvangen; van kinderen, die buiten de plaats hunner woning naar kostscholen worden gezonden; eindelijk van kinderen, die op een Vrije school gaan.

Voor die kinderen toch, gelijk de heeren Moens en Kerdijk c. s. eischen, een prachtige school te bouwen, zou ongerijmd, zou verkwisting, zou spelen met 's Lands geld zijn.

Regeering, Kamer en Pers zagen dit dusver in. Niemand deed zoo onzinnigen eisch. Zelfs Blaupot ten Cate en wie verder de Schoolwet gecommentarieerd hebben, geven volmondig toe, dat aan de wet voldaan is, indien gebrek aan schoolruimte slechts nimmer oorzaak wordt, dat een kind van behoorlijk onderwijs verstoken blijve.

Het Gemeentebestuur gaat derhalve bij de bepaling van het getal Openbare scholen te rade met de Vrije scholen die bestaan. Althans gelijk de Regeering het uitdrukte: »De scholen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, van Diaconiën, Godshuizen, liefdadige Vereenigingen en dergelijke, de bloeiende instituten en goede bijzondere scholen, zooals er hier te lande velen gevonden worden, die voor de Openbare scholen geenszins onderdoen, integendeel deze in meer dan één opzicht overtreffen, behooren door het Gemeentebestuur beschouwd te worden als op een voldoende wijze voorziende in een gedeelte der behoefte."

Reeds nu is dus een Gemeentebestuur verplicht, zich de vraag te stellen, welke Vrije scholen in zijn oog meerekenen, welke niet;

te beoordeelen, welke Vrije scholen goed, welke onvoldoende zijn; voor zichzelf uit te maken welke, om met de toenmalige Regeering te spreken, al dan niet „op goede grondslagen gevestigd zijn en zich in een bloeienden staat bevinden?"

Terwijl intusschen aan de Gemeentebesturen de beantwoording dezer vraag ten plicht is gesteld, eer ze het bestek van het Openbaar schoolwezen kunnen opmaken, onthoudt onze slordige Schoolwet aan de Gemeentebesturen elk middel, om tot een eerlijk, welgewikt en rijp oordeel ten deze te komen.

Hierin moet dus voorzien.

Niet ter wille van het *restitutie*-stelsel, maar ook zonder dat.

Ware onze Schoolwet, vergeleken met die van andere landen, ook als voortbrengsel van wetgevenden arbeid, ook uit administratief en paedagogisch oogpunt, niet zoo uiterst gebrekkig, slordig en onvolledig, er zou reeds in 1857 in deze leemte voorzien zijn.

Een uitdrukking als die van Art. 16 „in een voor de bevolking en de behoefte voldoend getal scholen," kan er in een kinder-opstel door, maar ontsiert elke schoolregeling en behoort in een wet niet thuis. Ze is een vage algemeenheid, die, gelijk ze daar staat, voor uitvoering onvatbaar is en de deur openzet voor willekeur, plichtverzuim en plagerij.

Er dient derhalve in onze Schoolwet eene bepaling opgenomen, die voor de Gemeentebesturen elke onzekerheid opheft en hen naar vasten maatstaf kan doen beslissen, voor hoeveel schoolruimte zij te zorgen hebben.

Daartoe dient vastgesteld: 1°. hoeveel kubieke el schoolruimte elk kind moet hebben; 2°. voor hoeveel kinderen door ouders of voogden voor elk schooljaar toegang op de Openbare school wordt verlangd; 3°. hoeveel kinderen hoogstens op één school mogen saâmzitten; 4°. voor hoeveel kinderen, op hoogstens drie kwartier afstands van de bestaande scholen wonend, oprichting eener buurtschool verplichtend zal wezen; en 5°. hoe groot het aantal kinderen zal zijn, waarvoor in een hulpvertrek, school kan worden gehouden.

Geeft de wet hieromtrent stellige voorschriften, dan weet men waaraan zich te houden; valt de administratieve contrôle licht; en zullen we ook ten dezen opzichte uit het *rijk der willekeur* naar den *Rechtsstaat* verhuisd zijn.

Bepaalde men b. v.: 1°. dat op de gewone lagere school de schoolruimte voor elk kind drie kubieke el moest bedragen; 2°. dat het schooljaar loopen zou van 1 October tot 30 September; 3°. dat in de maand Januari een lijst zou worden vastgesteld van kinderen, voor wie in het nieuwe schooljaar toegang op de Openbare school wordt verlangd; 4°. dat het Gemeentebestuur zorg had te dragen dat op 1 November voor dit aantal, vermeerderd met 15 tot 5 procent, de vereischte schoolruimte aanwezig was; 5°. dat op één school hoogstens 400 kinderen mogen saamzitten; 6°. dat zoodra het aantal kinderen meer dan 12 bedraagt, een afzonderlijk schoollocaal moet gebouwd worden, en zoolang dit getal onder de

12 blijft een gehuurd vertrek, mits voldoende aan de bepaling sub. 1, als school zal worden ingericht; en 7°. dat zoodra in eenig gehucht, op minstens drie kwartier uur gaans van de hoofdkom der gemeente verwijderd, gedurende drie achtereenvolgende jaren het aantal kinderen, dat in de schooljaren valt en Openbaar onderwijs verlangt, minstens dertig bedraagt, oprichting eener buurtschool verplichtend zal zijn, — schreef men soortgelijke bepalingen in onze wet, dan willen we met ernst aan vriend of tegenstander gevraagd hebben, of onze dusgenaamde Schoolwet niet meer het karakter van een eigenlijke wet zou dragen dan thans.

In de buitenlandsche schoolwetgeving sloeg men dien weg sinds lang in. Enkel voor den bouw en de inrichting en meubileering der volksschool bevat de Wurtembergsche regeling b. v. meer dan dertig artikelen, waaronder er zijn van een geheele bladzijde lang.

Of men nu de cijfers, die we noemden, iets hooger of lager wil nemen, doet tot de zaak niet. Acht men dat een kind onder de 14 jaar aan 3 kubieke ellen lucht niet genoeg heeft en eischt men met sommigen 5 kubieke ellen, ons wel. Wil men het getal kinderen dat in één school mag saamzitten niet op 400, maar op 350 of 450 stellen, dit deert ons niet. Wenscht men reeds voor 10 in steê van voor 12 kinderen een schoollocaal, reeds voor 25 in plaats van voor 30 kinderen een buurtschool te stichten, dit doet niets aan de hoofdzaak af. We twisten thans niet over de cijfers, maar eischen slechts dat er voor alle voorkomende quaestiën een vaste maatstaf in de wet worde geschreven. *Regel in steê van willekeur.*

V.

Gelijk de school*localiteit*, zoo behoort ook het *onderwijzend personeel* naar vasten regel door de Gemeentebesturen bepaald te worden.

Zulk een regeling bezitten we thans reeds.

Art. 18 onzer Schoolwet bepaalt dienaangaande, dat

op	1—70	kinderen	1 hoofdonderwijzer.
„	70—100	„	1 hoofdond. en 1 kweekel.
„	100—150	„	1 hoofdond. en 1 hulpond.
„	150—200	„	1 hoofdond. 1 h. o. en 1 kweekeling.
„	250—300	„	1 hoofdond. 2 h. o. en 2 kweekelingen, enz.

in elke school moeten aanwezig zijn.

Voor buurtscholen van 1—70 kinderen kan de hoofdonderwijzer door een hulponderwijzer vervangen worden. (Art. 20).

Op zich zelf zou deze regeling voldoende zijn, in zoo verre ze alle onzekerheid uitsluit en aan de Gemeentebesturen voor alle voorkomende gevallen den weg aanwijst, dien ze te bewandelen hebben.

Ten opzichte van het onderwijzend personeel weet men nu reeds, op het standpunt der wet, waaraan zich te houden. Art. 18 geeft

niet, zoo als art. 16, een phrase, waarvan men alles maken kan, maar biedt een vasten maatstaf.

Toch dient o. i. ook deze regeling wijziging te ondergaan.

Er is wel regeling, maar de bestaande regeling is paedagogisch onhoudbaar.

Zoodra het aantal kinderen, dat één onderwijzer voor zijn rekening heeft, zekere grenzen overschrijdt, lijden onderwijs, tucht en toezicht schade.

Bovendien, ook op een school met weinig leerlingen van verschillende jaren; uit dien hoofde in verschillende klassen in te deelen: gelijktijdig derhalve met geheel verschillende leerstof bezig te houden; en dien tengevolge, indien slechts één persoon allen onderwijzen moet, beurtelings van onderwijs verstoken en slechts voor een gedeelte van den schooltijd met den onderwijzer in levende aanraking.

Dit bezwaar wordt door alle deskundigen gedeeld.

Het onvoldoende van de wet in dit opzicht wordt niet betwist.

Er moet, zoo roepen de onderwijzers, verandering komen.

Zoo kan het niet blijven! prediken de apostelen der scherpe resolutie.

Op wijziging drongen ook wij aan.

Op een wijziging in de richting van *personeelvermeerdering*, en meerder rekening met de verschillende gevallen die zich voordoen.

Hoe die wijziging uitvalle, mits ze in die richting tot stand kome, is ons om het even.

Zoo we dan ook cijfers noemen, houde men wel in het oog, dat deze cijfers slechts bij wijze van voorbeeld gekozen zijn.

Ook te dezen opzichte achten we absolute gegevens onbereikbaar.

Onder dit nadrukkelijk voorbehoud, zouden we met een regeling in dezer voege vrede kunnen nemen:

Voor 1—12 kinderen een hulponderwijzer.
„ 12—50 „ „ hoofdonderwijzer.
„ 50—70 „ „ hoofdonderwijzer en een kweekeling.
„ 70—100 „ „ hoofdonderwijzer, hulponderwijzer en kweekeling.

en voorts voor elke 30 leerlingen een kweekeling en voor elke 50 een hulponderwijzer.

Voor elke school, die meer dan 200 leerlingen telt, één hulponderwijzer met acte van hoofdonderwijzer.

Voor een school met 350—400 kinderen een onderwijzer met een nog hoogere acte dan thans de hoofdonderwijzers bezitten.

Hierbij een kort woord ter toelichting.

Zijn er op een dorp niet meer dan 12 kinderen voor wie Openbaar onderwijs verlangd wordt, dan kan er geen eigenlijke school bestaan. Laat van die 12 kinderen, om de verre afstanden, om het gure weder of ter oorzake van ziekte, een tweetal in den regel wegblijven, dan houdt men 10 kinderen over. Onder die tien zijn er twee van *zes*, twee van *zeven*, twee van *acht*, een van *tien*, twee van *elf*, één van *twaalf* jaar. Vorm daar nu eens klassen

uit. Dat wordt niets anders dan een soort huisonderwijs, zooals een vader van een talrijk kroost door een gouvernante in een leerkamer laat geven.

Wilde men daarvoor een school bouwen, een onderwijzerswoning huren en een hoofdonderwijzer aanstellen, dan zou men te betalen hebben:

Voor rente van bouwkapitaal. .	*f* 400
huur van onderwijzerswoning	„ 250
„ schoolbehoeften	„ 100
„ salaris	„ 1000
	f 1750

Stelde men die eischen, ook al waren er slechts drie of vier, zes of zeven kinderen, dan verviel men in de ongerijmdheid, dat voor een enkel kind soms *f* 400 à 500 voor lager onderwijs zou betaald worden.

Dat zijn absurditeiten.

Er dient een grens getrokken. En als we die grens zóó trekken, dat in geen geval meer dan *f* 100 per kind als regel gelde, dan kan niemand ons beschuldigen dat we geen geld voor het onderwijs overhebben.

Waar onze eerste en beste familiën in den lande voor hun kinderen meê tevreden zijn, daar kan ook een gewoon burger 't meê stellen.

Als men voor huur van een leerkamer *f* 150 rekent, voor schoolbehoeften *f* 50, en voor een hulponderwijzer *f* 700, dan komt men nog tot een uitgaaf van *f* 900 voor een 9- à 12-tal kinderen.

Groote scholen van 350 à 400 kinderen komen in den regel alleen in onze steden voor, of in vlekken, die veelzins met onze steden op één lijn staan.

Voor zulke scholen zou een onderwijzer van nog hooger ontwikkeling dan de acte van hoofdonderwijzer thans waarborgt, misschien niet ongewenscht zijn.

Men heeft dit denkbeeld arglistiglijk tegen ons geëxploiteerd, als zochten we het peil van onderwijs te verlagen.

Het tegendeel blijkt.

Niet *verlaging*, maar juist *verhooging* ligt in onze bedoeling.

Zeventig leerlingen is voor één hoofdonderwijzer reeds te veel. Daarom vragen we reeds bij 50—70 leerlingen een kweekeling daarenboven.

Vijftig leerlingen kunnen slechts dan door een hulponderwijzer degelijk bearbeid worden, indien hem een secondant ter zijde staat, die òf bezig is met de klasse, die op dat oogenblik niet door den hulponderwijzer onderwezen wordt, òf hem in het nazien en toezien behulpzaam is. Daarom vragen we voor elke dertig leerlingen meer een kweekeling en voor elke vijftig meer een hulponderwijzer.

We durven vertrouwen, dat elk deskundige ons zal toestemmen, dat bij zùlk een regeling *goed* schoolhouden metterdaad mogelijk zou zijn.

De eisch dat bij een getal van meer dan 200 leerlingen één der hulponderwijzers acte van hoofdonderwijzer hebbe, vindt zijn grond in de omstandigheid, dat zulk een school uitteraard in twee grootere deelen gesplitst wordt en het wenschelijk is, ook aan het hoofd der onderschool een man te hebben, die eenig radicaal boven de overige hulponderwijzers en kweekelingen bezit.

VI.

Regeling van het onderwijzend personeel onderstelt dat ook het minumum bepaald worde van de aan onderwijzers toe te kennen *jaarwedden*.

Dit begreep ook de wetgever in 1857 en hij schreef dienovereenstig in artikel 19 der Schoolwet, dat het inkomen voor het onderwijzend personeel ten minste zou bestaan:

Voor een Hoofdonderwijzer uit *f* 400, vrije woning en tuin.
" " Hulponderwijzer " " 200.
" " Kweekeling " " 25.

Tegen deze regeling bestaan twee ernstige bedenkingen. Ze is 1. te laag in som en 2. te eenvormig.

Te laag in som. Van *f* 400 en *f* 200 kan geen onderwijzer leven. Men krijgt er geen onderwijzers voor. Zelfs voor het dubbel cijfer baart nu reeds het vinden van een voldoend getal onderwijzers moeilijkheid.

Maar ook, deze *regeling is te eenvormig.* Vier honderd gulden te Strijp is heel iets anders dan vier honderd gulden te Amsterdam. Terwijl men in den Gelderschen achterhoek des noods voor *f* 200 nog in den kost kan komen, is dit te Rotterdam en Den Haag volstrekt onmogelijk.

Zeer terecht heeft men in menige buitenlandsche Schoolwet dan ook begrepen, dat de bepaling van het minimum salaris òf een doode letter, een nietsbeteekenende formule, een niemand batende clausule zou zijn, òf dat ze diende te verschillen naar gelang van de plaats, waar de onderwijzer moet wonen.

In Oostenrijk heeft men de scholen in *drie* klassen ingedeeld en voor elk dezer achtereenvolgens het onderwijzerstractement op minstens 600, 700 en 800 Oostenrijksche guldens bepaald.

In Saksen ontvangt een onderwijzer een minimum salaris naar onderstaand tarief:

in gemeenten onder de 5000 inwoners . . . 500 thaler.
" " van 5000 tot 10,000 inwoners . 650 "
" " boven de 10,000 inwoners . 800 "

In het Kanton Genève is het tractement voor de eerste klasse: 1600 fr., in de tweede 1400 fr., in de derde 1200 francs.

Bovendien heeft men in onderscheidene landen nog een tweede verdeeling in categoriën ingevoerd naar gelang van het aantal schoolgaande kinderen.

In Schaffhausen b. v. ontvangt de onderwijzer aan een school met een of 2 klassen 1400 frcs., met 3 klassen 1350 frcs., met 4 klassen 1500 frcs., met 5 klassen 1450 frcs., met 6 klassen 1500 frcs., met 7 klassen 1550 frcs., met 8 klassen of meer 1600 frcs.

Elders geeft men den onderwijzer een procent in het schoolgeld.

Eindelijk heeft men veelal nog een punt bij de tractementsbepaling in acht genomen, t. w. dienstjaren,

Zoo b. v. in Saksen klimt de toelage

na	5	jaren	dienst	tot	280 thaler.
»	10	»	»	„	310 »
»	15	»	„	»	340 „
»	20	»	»	»	370 „
»	25	„	„	„	400 „

Wie durft ontkennen, dat in deze onderscheidingen veel billijks ligt.

Wien springt het niet in het oog, hoe arm en hol de algemeene phrasen van onze Schoolwet zijn, vergeleken bij dergelijke practische regelingen?

En welk bezwaar zou er tegen bestaan om nu toch de Schoolwet staat gewijzigd te worden, tevens op deze leemten te letten.

Het leven is nu eenmaal niet eenvormig.

In een afgelegen dorp is het leven minder duur dan in een provinciestad. Daar weêr goedkooper dan in onze grootere steden.

Voor een school van 200 leerlingen heeft men een man van meer talent noodig, dan voor een school van 40 discipelen. Voor een school van 400 leerlingen moet het weêr een geheel andere man zijn, dan voor een school van 150 kinderen.

En eindelijk, de behoeften van een man die tien jaren gehuwd is en kinderen kreeg, zijn grooter dan van een pasbeginnend, nog ongehuwd of pas gehuwd onderwijzer.

Een wezenlijke verbetering zou het ons daarom dunken, indien men ook in onze Schoolwet de splitsing der gemeenten in vier klassen invoerde.

Een eerste klasse voor gemeente onder de 6000 zielen. Een tweede voor gemeenten van tusschen de 6000 en 15,000 inwoners. Een derde voor gemeenten met 15,000—50,000 inwoners. En een vierde voor onze grootste steden van meer dan 50,000.

Niet onbillijk zouden we dan b. v. déze regeling achten:

	I.	II.	III.	IV.
Hoofdonderwijzer	*f* 700	*f* 900	*f* 1100	*f* 1400
Hulponderwijzer met acte van hoofdonderwijzer en als zoodanig aangesteld,	„ 600	„ 650	„ 700	„ 750
Hulponderwijzer	„ 400	„ 450	„ 500	„ 550
Kweekelingen	„ 50	„ 75	„ 100	„ 125

Bij ontstentenis van eigen woning, behoorde hiervoor aan de

hoofdonderwijzers vergoed te worden: 1ste klasse f 150 ; 2de klasse f 200; 3de klasse f 250, 4de klasse f 350.

Naar gelang van de talrijkheid der school wenschen we dat bij opklimming voor elke 50 kinderen, te rekenen van honderd schoolkinderen af, aan den hoofdonderwijzer f 25 als toelage werd geschonken.

Voor scholen van 400 kinderen zou daardoor het inkomen van den hoofdonderwijzer in de vier klassen achtereenvolgens tot f 852, f 1050, f 1250 en f 1550 klimmen.

Aan hulponderwijzers behoorde naar gelijken maatstaf een verhooging van f 10 voor elke 50 schoolgaande kinderen te worden verstrekt.

Hun jaarwedden zouden daardoor op de scholen van 400 kinderen in de vier klassen achtereenvolgens klimmen tot f 460, f 510, f 560 en f 610.

Eindelijk zou een geleidelijke verhooging naar gelang der dienstjaren op zeer eenvoudige wijze te vinden zijn, indien men voor elk vijftal dienstjaren den hoofdonderwijzer een verhooging f 25 en aan de hulponderwijzers een verhooging van f 10 toekende.

Op de scholen van 400 kinderen in onze groote steden zou daardoor na dertigjarigen dienst het hoofdonderwijzerstractement tot f 1700, het inkomen van den hulponderwijzer tot f 670 stijgen. In de dorpen zou het tot f 1000 voor den Hoofdonderwijzer en f 520 voor den hulponderwijzer klimmen, insgelijks na volbrachten diensttijd van dertig jaren.

Zien we wel, dan zou meer dan iets anders juist deze practische tractementsverdeeling en dit uitzicht op promotie, het dubbel voordeel bieden, dat men èn meer personeel kreeg èn dat het personeel tusschen school en school niet zoo rusteloos wisselde.

VII.

En nu dan de werking van het *restitutie*-stelsel?

Ons Staatsrecht kent voor het gemeentelijk finantie-wezen de *restitutie* reeds in zake het armwezen, de politie, het schoolwezen (bij toepassing van art. 16 c. als anderzins), verkeer-middelen enz., en aan òf aan andere gemeenten, òf aan polderbesturen en vereenigingen, òf eindelijk aan particulieren.

Uitgebreid tot de Vrije school, moet ze de verwezenlijking zijn van deze gedachte: *Wat de gemeente volgens de wet meer dan thans zou te betalen hebben, indien er geen Vrije school bestond, keere ze, na afloop van het schooljaar, ponds-pondsgewijs aan de Vrije scholen uit.*

Welke Vrije scholen, er in een gemeente bestaan, is nu reeds officieel ten Raadhuize bekend, want niemand mag, volgens art. 37*c*., bijzonder onderwijs geven, tenzij in het bezit van een certificaat, door den Burgemeester afgegeven.

Hoeveel leerlingen op elk dezer scholen zijn, is evenzeer aan

het Gemeentebestuur nu reeds bekend, blijkens het verslag, desaangaande aan de hooge Regeering ingezonden.

Eveneens weet men op het Raadhuis, of, wil men, bij de schoolcommissie, hoeveel kinderen voor een ingaand schooljaar plaatsing op de Openbare school verlangen.

Neem nu die drie gegevens saâm, en mits de wet op soortgelijke manier als we aangaven de taak der Gemeentebesturen regelt, verklaren we metterdaad niet te begrijpen, welke moeilijkheid zich bij de uitvoering der restitutie zou kunnen voordoen. Immers, met de wet in de hand kan men dan nooit in verlegenheid geraken, om te weten wanneer, aan wien en wat men kwijten moet.

Het schooljaar is bepaald, loopende van 1 October tot September.

Ter bepaling van het cijfer der leerlingen heeft men uit de bekende staten slechts het cijfer der op 15 Januari, 15 April, 15 Juli en 15 October aanwezige kinderen saâm te tellen en door vier te deelen. De uitkomst geeft dan het middencijfer.

De betaling geschiedt, wijl ze restitutie is, na afloop van het schooljaar, of, wil men, na afloop van het kwartaal, dus steeds als vergoeding voor kosten, die reeds gemaakt zijn.

Bedraagt nu bijv. het aantal kinderen op de Vrije scholen saâm 30, dan sparen ze aan de gemeentekas een kweekeling; op elke 50 een hulponderwijzer; indien 200 een hulponderwijzer met acte van hoofdonderwijzer; op elke 400 een hoofdonderwijzer en huur van zijn woning uit.

Telt de Openbare school meer dan 12 leerlingen en heeft de Vrije school er minder dan 30, dan spaart ze niets uit en ontvangt dus niets.

Telt daarentegen de Openbare school er minder dan 12 en heeft de bijzondere er b. v. 60, dan zouden deze 60, kwamen ze bij de 12, het Gemeentebestuur tot aanstelling van een hoofdonderwijzer in plaats van een hulponderwijzer noodzaken, en spaart de Vrije school derhalve aan de gemeentekas het verschil van beider tractement uit.

Bestaat er een Vrije school in een buurt of gehucht, waar de wet, indien deze Vrije school er niet was, het Gemeentebestuur tot oprichting van een buurtschool zou verplichten, dan spaart de Vrije school der gemeente deze kosten wederom uit.

Zou het leerlingencijfer der Vrije school, gevoegd bij dat der Openbare, dit laatste boven de 400 doen klimmen, dan wordt het stichten eener tweede school en het aanstellen van een tweeden hulponderwijzer aan de gemeente uitgespaard.

Kortom, men heeft in elk voorkomend geval slechts te vragen: indien de Vrije school wegviel en de gemeente moest de kinderen dier school bij die der Openbare voegen, tot welke *meerdere* uitgaven zou ze dan door de wet verplicht zijn, en *deze* gelden behooren gerestitueerd.

Voor elken hoofdonderwijzer, hulponderwijzer of kweekeling, die

de Vrije school uitspaart, betale men aan de gezamenlijke Vrije scholen in eenzelfde plaats het tractement, dat door den onderwijzer van gelijken rang aan de Openbare School genoten wordt.

Is aan de Openbare school geen onderwijzer van gelijken rang aangesteld, dan betale men het minimum salaris, door de wet voorgeschreven, verhoogd met zooveel percent als de onderwijzers van andere rangen in die gemeente boven het minimaal-tractement genieten.

Voor de onderwijzerswoning, keere men de vergoeding uit, waartoe de wet, bij ontstentenis van schoolwoning, de gemeentekas verplicht.

Schoolmeubelen en schoolbehoeften regelen zich geheel naar het personeel dat de school bezoekt. De daarvoor besteede som kan men derhalve door het aantal leerlingen der Openbare school deelen, en gelijke som als men dan verkrijgt voor elk kind, dat de Vrije school bezoekt, uitkeeren.

De uitgaven voor licht en brandstof komen slechts daar in aanmerking, waar het getal leerlingen der Vrije scholen zóó groot is, dat het een geheel schoollocaal aan de gemeente uitspaart.

Eindelijk, de uitgaven voor het oprichten, instandhouden en huren van schoolgebouwen kunnen slechts in twee gevallen tot restitutie aanleiding geven: 1°. indien het stichten of huren van een nieuwe school wordt uitgespaard, en 2°. indien de kubieke inhoud van de aanwezige schoollocalen minder bedraagt dan het getal van de leerlingen der Openbare en Vrije scholen saâm, vermenigvuldigde met 3 kub. el.

In beide gevallen bepaalt de reden van het verschil in kubieken inhoud het deel der uitgaven voor dezen post, dat door de Vrije school wordt uitgespaard.

Zoodoende heeft men in elk voorkomend geval een volkomen zekeren en juisten maatstaf om haarfijn, wil men tot op een enkelen gulden na, uit te rekenen, wat de gemeente meer zou hebben uit te geven, indien de Vrije school niet bestond.

Dat meerdere geve men als restitutie.

Niets meer.

Niets minder.

En nu zegge men niet, dat wij, met het oog op het *restitutie*-stelsel en alleen ter wille daarvan, zoo nauwkeurige regeling van localiteit, onderwijzerspersoneel en tractement hebben uitgedacht.

Wie dit zegt, wordt weêrsproken en weêrlegd b. v. door de Wurtembergsche en andere schoolwetten, waarin al deze punten nog veel nauwkeuriger geregeld zijn, zonder dat er van restitutie sprake is.

Die nauwkeurige regeling is een administratieve en paedagogische eisch, die *altijd*, in elk geval, noodzakelijk is, of men restitutie wil of niet.

Die eisch is niet ons privatief eigendom, maar aan ons en onze tegenstanders gemeen.

Dat zonder soortgelijke nauwkeurige regeling de restitutie be-

zwaar zou opleveren, ligt niet aan het restitutiestelsel, maar eenvoudig daaraan, dat men met een stelsel, welk ook, en hoe uitnemend het ook zijn moge, nooit uitkomt bij een slordige, onvolledige, slechte wet.

Niet aan het restitutiestelsel, maar aan het slordige der wet lag het dan ook, dat men zich een oogenblik heeft kunnen inbeelden, dat men bij invoering van dit stelsel op moeielijkheden zou stuiten.

Ten slotte zij hier nogmaals herhaald, dat de regeling die we schetsten, op verre na niet de eenig denkbare is; dat we noch ons zelf, noch anderen juist aan deze regeling willen binden; dat het tot de zaak niets afdoet, of men voor de door ons gekozen cijfers andere in de plaats zette; doch deze schets onzerzijds eenig en alleenlijk geleverd is om den tegenstander tot zwijgen te brengen, die met zijn roepen van *onuitvoerbaar!* en *onmogelijk!* het *denkbeeld* zelf brandmerken wou.

Dat denkbeeld, en dat alleen, leggen we voor de Conscientie der natie..

Is het recht, is het goed, kan het billijk genaamd, dat de gemeentekas, die aller is, profijt trekke uit de offerpenningen der ouders voor de godsdienstige opvoeding van hun kroost?

Indien niet, geef die uitgespaarde penningen dan terug.

Meer vragen we niet.

Onze eisch is rechtvaardig, is eerlijk en bescheiden!

Een restitutiestelsel in de practijk.

I

De onuitvoerbaarheid of impracticabiliteit was en is nog steeds voor velen, ook onder de geestverwanten, een ernstige bedenking, waaraan ze het restitutiestelsel onderhevig achten.

Wel geeft men toe, dat in onze artikelen: »*Is het restitutiestelsel onuitvoerbaar?*" een zeer practische en uiterst eenvoudige regeling is geschetst, maar ook na lezing daarvan blijft men vragen: Zal het in de practijk even vlot gaan als op het papier?

Ook die tegenwerping willen we ontzenuwen.

Niet door tegenbetoog.

Noch ook door becijfering van onzen eersten voorslag.

Maar eenvoudig door de grondslagen bloot te leggen van een *restitutiestelsel dat bestaat.*

Engelands schoolsysteem hebben we daarbij op het oog.

Dat in dit systeem restitutie is aangenomen, is voor tegenspraak niet wel vatbaar.

Immers, wat zijn de drie vaste kenteekenen, waaraan men de *restitutie* herkent en waardoor men ze van *subsidie* onderscheidt?

Zie ze hier:

1o. Restitutie is terugbetaling van reeds uitgegeven gelden.

2o. Restitutie onderstelt een recht om betaling te vorderen mits aan de wettelijke voorwaarde voldaan zij.

En 3o. Restitutie eischt dat de maatstaf van betaling voor de openbare en bijzondere scholen gelijk zij.

Waar deze drie bedingen vervuld zijn, bestaat een stelsel van *Restitutie.*

Restitutie geeft een *recht.*

Een recht na gedane *uitgaaf.*

Maasstaf voor dat recht is de uitgaaf der concurreerende school.

Mits een schoolwet aan deze drie voorwaarden voldoe, eert ze het denkbeeld, waarvoor ons pleidooi werd gehouden, onverschillig den vorm of de uitwerking, die in de verschillende landen aan dit denkbeeld gegeven wordt.

Reeds een maand geleden schreven we, dat men tien regelen voor één kon schetsen om de uitvoerbaarheid aan te toonen.

Dit werd misschien voor grootspraak gehouden.

Ten onrechte.

De verschillende bestanddeelen van het stelsel, als daar zijn: de bepaling van den rechthebbende, de voorwaarden waaraan dit recht gebonden wordt, de regeling der concurreerende school, het toezicht op beiden, de slingeringen tusschen beide soorten van scholen in eenzelfde gemeente, de onderscheiding tusschen heel-, half- of niet-betalende scholen, en zooveel meer, kunnen op zoo allerlei manior met elkâar in verband worden gebracht, dat ook bij onverbiddelijk vasthouden aan de drie onmisbare karaktertrekken van het stelsel, een gansche reeks van wetsontwerpen in schets waren te brengen, die, hoezeer ook uiteenloopende, allen aan het grond-denkbeeld van restitutie beantwoordden.

Zoo de Engelsche wet.

Misleid door de terminologie der wet van 1870 en der *Neu Code and Regulations for* 1875, wanen niet weinigen, en daaronder kenners der Engelsche wetgeving, dat het daar vigeerend stelsel op den grondslag van subsidie en niet van restitutie is gebaseerd.

Toch vergist, wie dus oordeelt, zich schromelijk.

Ongetwijfeld wordt in de Engelsche wetgeving het woord *grant* gebruikt, en ligt het voor de hand dit woord door *subsidie* te vertalen. Houdt men echter in het oog, dat deze *grants* steeds als *parliamentary grants* worden aangehaald, dan blijkt hieruit, dat *grant* in de Engelsche wetgeving ongeveer hetzelfde beteekent, als wat wij noemen; *De kamer staat deze en die gelden aan den Minister toe.* Vandaar dat ook de gelden voor de Boardschools (onze openbare scholen) onder dezelfde benaming van »grant in aid" bij de huizen van het Parlement worden aangevraagd. Voelt nu ieder dat het ongerijmd zou zijn van »subsidie voor de staatsscholen", in den bij ons gangbaren zin, te spreken, dan mag het voor onbetwistbaar worden gehouden, dat *grant* ten deze niet op ons *subsidieeren,* maar uitsluitend op de constitutioneele daad van *beschik-*

baar stellen door het Parlement doelt. Zie Art. 1 der New-Code: a sum of money is annually granted by Parliament for public Education. 1)

Te meer leggen we hier den nadruk op, omdat *subsidie* in zake de lagere school ten onzent geen ongewone, maar een lang bekende, veel gebruikte, bijna reeds versleten benaming is, die juist daardoor een eigen *cachet*, een vasten bijsmaak, een zeer scherp omschreven beteekenis heeft gekregen.

Verba valent usu. »Der woorden zin wordt door 't gebruik gestempeld". Nu dus eenmaal *subsidie* historisch beteekent: — een gunstbetoon verleend aan een school die elk godsdienstig karakter wil afleggen, — staat het niemand meer vrij aan dit woord onverhoeds een geheel andere beteekenis onder te schuiven, ook al wordt gaaf toegestemd, dat men conventioneel des noods als *subsidie* zou kunnen betitelen, wat ons als *restitutie* welluidender en krachtiger van toon in de ooren klinkt.

Ook voor Engeland is het slechts de vraag of het stelsel van *parliamentary grants* die drie merkteekenen van het *restitutie*denkbeeld vertoont.

M. a. w. het Kent een recht toe? Een recht na gedane uitgaaf? Een recht van gelijkstelling met de openbare school?

Op die drie vragen nu kan het antwoord niet anders dan *toestemmend* zijn.

1. *Kent het een recht toe?* een *claim*, gelijk Mr. Heemskerk het terecht omschreef?

Zie art. 19 van de *New Code*, waar het woordelijk luidt:

»*The managers of a school which has met not less than* 400 *times, in the morning and afternoon, in the course of a year, as defined bij Article* 13 MAY CLAM *at the end of the year .... cet.* 2)

Of ook Art 22:

The managers of a school which has met not less than 45 *times in evening.... cet.* MAY CLAIM .... cet. 3)

Of wel Art. 21 d.

No grant may BE CLAIMED *under this Articles on account of any scholar ....* cet. 4)

2. *Is het betaling na gedane uitgaaf?*

Herlees Art. 19 en let ditmaal op het slot:

»May claim *at the and of the year.*" 5)

---

1) Een som gelds wordt jaarlijks door het Parlement toegestaan voor het openbaar onderwijs.

2) Het bestuur eener school, dat in den loop van het jaar niet minder dan 400 maal, des morgens en des namiddags, school heeft gehouden, als omschreven bij Art. 13, KAN EISCHEN, bij het einde des jaars.... enz.

3) Het bestuur der school, dat niet minder dan 45 malen des avonds heeft school gehouden, KAN EISCHEN.... enz.

4) Geen uitkeering kan GEEISCHT WORDEN, krachtens dit Artikel, voor eenig scholier.... enz.

5) Kan eischen *bij het einde des jaars.*

Reken voorts met het feit, dat de schoolkinderen zich aan een examen moeten onderworpen, en eerst daarna voor de *claim* meetellen, — en ook dit punt is buiten geschil.

3. *Eindelijk, is er gelijkstelling met de openbare school?*

Antwoord: ja. Immers de Boardschools en de bijzondere scholen worden onder den term *managers of schools* voor geheel het financieële stelsel op één lijn geplaatst.

Zie Art. 15, c.

1. The schoolboard of any district.
2. The managers of a school appointed bij a schoolboard;
3. The managers of any other public elementary school. 6)

Onder *public elementary school* nu verstaat de Engelsche wet elke bijzondere school die voldoet aan deze voorwaarden:

1. dat de ouders het recht hebben hun kinderen het godsdienstig onderwijs op de school *niet* te laten bijwonen;
2. dat geen der kinderen zal gedwongen worden tot of afgezonderd van eenig godsdienstig ritueel;
3. dat de inspecteurs er toegang hebben. (Zie Sect. 7 van de Act. van 1875.)

Restitutie-stelsel is dus het systeem van grants-*in-aid* dat Engeland invoerde, ongetwijfeld.

II.

Welke regeling heeft men nu ter uitvoering van het restitutiedenkbeeld in Engeland gevolgd?

Denk u, ter beantwoording van die vraag, metterwoon b. v. in Norwich gevestigd, en stel u voor, dat ge ter bevordering van een Christelijken zin onder de jeugd, daar tien scholen sticht, twee bewaarscholen, zeven scholen voor lager onderwijs en een normaalschool ter opleiding van onderwijzers. Neem aan, dat ge op elk dier negen kinderscholen door elkaâr 200 kinderen telt en op uw normaalschool aan 30 jongelui opleiding geeft voor het onderwijzersvak. Vrage op welke sommen uit de Staatskas kunt ge dan aanspraak maken?

Ziehier het antwoord:

1. Volgens art. 19 van de New Code voor 1875 voor elk kind *vier* shillings; voor zang *één* shilling per kind bovendien; en nog *een* extra shilling, indien tucht en orde niets te wenschen overlaten.

Voor elk kind als *maximum* 6 shillings $= f$ 3.60, vermenigvuldigd met 1800, geeft een totaal van .... f 6480.

2. Voor elk kind, dat minstens 250 schooltijden heeft bijgewoond, van 4—7 jaar 8 à 10 Sh. $= f$ 5.40, van 7—14 jaar 3 Sh. voor het

---

6) Als bestuur der School wordt aangemerkt:

1. De Schoolraad van ieder district.
2. Het hoofd der School door een Schoolraad aangesteld.
3. Het hoofd van ieder andere *Public Elementary School.*

lezen, 3 Sh. voor het schrijven en 3 Sh. voor het rekenen = *f* 5.40.

In doorsnee voor elk kind *f* 5.40; derhalve voor 1800 kinderen .... *f* 9720.

3. Voor elk kind, dat behoorlijke vordering heeft gemaakt in de spraakkunst, de geschiedenis, de aardrijkskunde of het naaien, 's jaars 4 Sh.

Voor 1800 kinderen .... *f* 4320.

4. Voor elke school, die binnen een afstand van 3 mijlen op een bevolking van minstens 2 à 300 zielen de eenig bruikbare volgens de wet is — tien à vijftien pond sterling.

Negen scholen (ondersteld ze verkeeren in die gunstige conditie, elk à *f* 150 .... *f* 1350.—

5. Voor elken kweekeling, die aan de vereischten der wet voldoet, 's jaars 40 à 60 sh.; gerekend over vier maal negen kweekelingen, elk op 50 sh. of *f* 30.— genomen ... *f* 1080.—

6. Voor de vakken van uitgebreid lager onderwijs 4 sh. per kind voor elke twee vakken.

Stel 400 van de 1800 kinderen nemen hieraan deel, dan ontvangt men voor 400 kinderen *ad f* 2.40 ... *f* 960.—

Recapituleerende vinden we derhalve, dat voor deze negen scholen, met 1800 kweekelingen kan geëischt worden:

1. *f* 6480.—
2. » 9720.—
3. » 4320.—
4. » 1350.—
5. » 960.—

gevende een totaal van *f* 22,830.—, of *f* 12.68 per kind.

En nu de *normaalschool.*

We onderstelden dat ze 30 kweekelingen telde. Ze heeft volgens de Engelsche wet een tweejarigen cursus. Van de 30 kweekelingen mag men derhalve rekenen, dat er jaarlijks zich 15 voor het examen zullen aanbieden.

Welnu voor elk dezer kweekelingen, mits hij met goed gevolg zijn examen aflegge, heeft men aanspraak op honderd pond of *f* 1200 (voor meisjes zeventig pond of *f* 840). Zie Art. 86 der *New Code.*

Grants are placed to the credit of each college of £ 100 for every master and of £ 70 for every misstress, who having been trained in such college during two years, completes the prescribed period of probation ... cet. 1)

Voor een normaalschool met 30 leerlingen zou dit 's jaars 15 × *f* 1200 kunnen opleveren, dus *f* 18,000.

Alles te saam zoudt ge dus voor de negen scholen en de normaalschool, onder de gunstigste omstandigheden kunnen ontvangen *f* 22,830 en *f* 18,000, of generaal totaal *f* 40,830.

---

1) Aan elke normaalschool komt ten goede eene uitkeering van £ 100 voor iederen onderwijzer, en van £ 70 voor iedere onderwijzeres, die in zulk een normaalschool voldoende opleiding hebben ontvangen, gedurende den bij de wet voorgeschreven tweejarigen cursus, enz.

Deze som daalt natuurlijk, indien de kweekelingen der normaalscholen in de plaats zelf wonen; van deze som kan nog menig montant afvallen, indien aan enkele voorwaarden slechts ten deele voldaan wordt; bij deze som kan nog een kleine verhooging komen, indien de extra vakken meer dan twee bedragen; maar wil men, zonder in deze eindelooze bijzonderheden te treden, een indruk van het hoogste cijfer, dat in den regel bereikbaar is, dan meenen we het geschetste budget als tamelijk hoog te mogen beschouwen.

Bij deze 40 m. moet natuurlijk bij.

Het budget voor de tien scholen zou in Norwich ongetwijfeld een 60 à 65 m. bedragen.

Slechts voor $^2/_3$ wordt derhalve door de *grantinaid* in de kosten der school voorzien.

Uitdrukkelijk verklaart art. 3 dan ook, dat doel van deze *grants* is: *to aid local exertion.* 1)

Het initiatief der burgerij moet vooraf gaan. Eerst daarna komt de *grant* om dit initiatief te steunen.

Legt men hiernaast de keurige becijfering van het restitutiestelsel, in manier als dit was aangegeven voor de stad Groningen, en in de Groninger Courant niet slechts geplaatst, maar door dat orgaan zelf als volkomen overtuigend erkend, dan zal men bevinden, dat de sommen, die in Engeland worden toegestaan en de sommen, die wij eischten, nagenoeg gelijk staan.

De voorwaarden, waaraan zulke *grants* gebonden zijn, of wil men de regeling van het toezicht in Engeland, bespreken we in een volgend artikel.

Thans zij nog slechts meêgedeeld, dat volgens de eenparige verklaring van deskundigen, na de invoering van dit stelsel *the religious difficulty has ceased almost to exist.* 2).

Het bezwaar aan den godsdienst ontleend, is uit de Engelsche schoolquaestie door het restitutiestelsel voor goed weggevallen.

III.

Zoo bleek, dat ook de *grants-in-aid* van de Engelsche Schoolwet *restitutie* zijn; wijl ze 1. een recht geven, 2. na gedane uitgaaf volgen en 3. op gelijkstelling van *board-schools* en *voluntary schools*, d. i. van Staats- en Vrije scholen berusten.

Evenzoo bleek, dat dit restitutie-stelsel, beide op volksscholen en normaalscholen toegepast, ongeveer in *de helft* der kosten voorziet.

Open bleef nog slechts de moeielijke, maar belangwekkende vraag: Op welke wijze is het aan den Engelschen wetgever gelukt, om eenerzijds de *vrijheid* der scholen te handhaven, en an-

---

1) Om gemeentelijke pogingen hulpe te bieden.

2) De godsdienstige moeielijkheid heeft bijna opgehouden te bestaan.

derzijds waarborg te leveren, dat voor het toegestane geld *degelijk onderwijs* verkregen werd?

Ons dunkt de in Groot-Brittannië te dien opzichte aanvaarde oplossing, hoezeer slechts één der velen, die zich denken laten, tegelijk vernuftig en practisch.

De Engelsche wetgever toch is uitgegaan van het denkbeeld: 1. dat *eenvormige* restitutie den onderlingen wedijver doodt; een uiterst elastieke *restitutie* die prikkelt; 2. dat elke school vrij moet zijn in de keuze van leertrant en leerstof, vrij om al dan niet restitutie te aanvaarden; en 3. dat de beoordeeling van het onderwijs, wijl het gedane uitgaven betreft, niet het onderwijs zelf, maar zijn vruchten moet gelden.

Om met het laatste te beginnen.

Restitutie van het onderwijs wordt niet verleend, dan na gehouden examen.

Uitteraard een ontzettende arbeid, maar een arbeid van uitstekende nuttigheid.

Hadden wij van zulk een examen ten onzent gerept, men had ons natuurlijk voor mallooten en utopisten uitgekreten.

Maar in Engeland *bestaat* dit stelsel.

Reeds jaren lang *is* er geëxamineerd.

Zijn geëxamineerd, stuk voor stuk, *alle* kinderen van *vier jaar* af, waarvoor men restitutie van onderwijskosten eischte; een cijfer gevend, dat over de anderhalf millioen klimt.

De vereischten voor deze examens zijn, wat het gewoon lager onderwijs betreft, in zes rangen gesplitst, overeenkomende met de zes schoolklassen.

Voor de 1e KLASSE:

a. Lezen: Het lezen van een kleine alinea, waarin ook woorden van meer dan één lettergreep voorkomen.

b. Schrijven: In groote letter een regel druks naschrijven op de lei of op schrift, naar keuze; en een paar voorgezegde woorden opschrijven.

c. Rekenen: Optellen en aftrekken met niet meer dan vier cijfers en de tafel van vermenigvuldiging tot zes.

Voor de IIe KLASSE:

a. Lezen: Met oordeel een kleine zinsnede uit een gemakkelijk leesboek.

b. Schrijven: Een zinsnede uit dit leesboek, eens voorgelezen en daarna woord voor woord voorgezegd.

c. Rekenen: Aftrekken, vermenigvuldigen en deelen.

d. Spraakkunst: Aanwijzing van de zelfstandige naamwoorden, die in eene zinsnede voorkomen.

e. Aardrijkskunde: Begripsbepaling, windstreken, vorm en beweging van de aarde; de oppervlakte der aarde en de voornaamste natuurverschijnselen.

En zoo voor de IIIe, IVe, Ve en VIe met steeds klimmende eischen, tot men in de VIe verkrijgt:

a. Lezen: Vlug en met uitdrukking lezen; en van buiten op-

zeggen van 50 regels proza of 150 regels poëzie, vooraf door den Inspector op te geven. De beteekenis der woorden en toespelingen moet gekend worden.

b. *Schrijven:* Een kort opstel of brief, waarbij gelet zal worden op de gedachtenontwikkeling, de spelling, de regels der Spraakkunst, ook het schrijven zelf.

c. *Rekenen*: Vergelijkingen; gewone en tiendeelige breuken.

d. *Spraakkunst*: Ontledingen.

e. *Aardrijkskunde:* Azië, Amerika, Afrika.

f. *Geschiedenis:* Vaderlandsche geschiedenis van Hendrik VII tot George III.

Op gelijke nauwkeurige wijze is voor alle vakken van uitgebreid lager onderwijs (waaronder ook het Latijn) en voor de normaalscholen van jaar tot jaar het peil van het examen haarfijn omschreven, en waar nog onzekerheid overbleef, is wetsuitlegging van bevoegde hand gegeven.

De uitkomst heeft dusver getoond dat ruim 90 pCt. der geëxamineerde kinderen aan deze eischen voldeden, en het verkregen resultaat is tweeledig geweest: 1. dat het peil van onderwijs op alle scholen geklommen is, en 2. dat op tal van scholen bijvakken op deugdelijke wijs zijn onderwezen.

Dit examenstelsel veroorlooft zelfs, dat men het onderwijs ook van niet geëxamineerde onderwijzers toelate. Het eenig beding van de Engelsche wet is de eisch, dat op dagscholen althans de hoofdonderwijzer geëxamineerd zij, indien men op restitutie aanspraak wil maken.

Ter tegemoetkoming aan de eigenlijke behoefte van kleine gehuchten, heeft men voor een reeks dier gehuchten »*Ambulatory schoolmasters*," (reizende onderwijzers) aangesteld, die een reeks kleine scholen bij afwisseling bezoeken, en de resultaten van deze gehuchtschooltjes, waar een privaat-persoon onderwijs gaf (men noemt ze *group-children*), waren zoo uitnemend, dat ze voor het examen een nog hooger percentage dan de Staatsscholen opleverden.

Een tweede waarborg biedt dit restitutie-stelsel tegen schoolverzuim.

Eisch toch is, volgens Art. 19 der *Code* van '75, dat er minstens 400 maal school zij gehouden, d. i. gedurende 40 weken 6 maal 's morgens en 4 maal 's middags. Alleen zoo deze voorwaarde wordt nagekomen, ontvangt de school als zoodanig, onafhankelijk van de vorderingen of de vlijt der leerlingen, restitutie ten bedrage van 4—6 sh. per kind.

En ten anderen, voor kinderen, die minstens 250 schooltijden hebben bijgewoond, wordt bovendien nog van 8 tot 10 sh. per kind terugbetaald.

Voor kinderen, die halve dagen op fabrieken of in werkplaatsen zijn, wordt dit cijfer der schooltijden op 150 verminderd.

Zoo biedt op ongezochte wijze deze Restitutie zelve prikkel en waarborg tevens voor de deugdelijkheid van het onderwijs, voor

Door dit sociaal karakter nu der Schoolraden, d. i. door het enkele feit, *dat de natie zelve een woordeke meé mag spreken over de richting, die het volksonderwijs nemen zal,* heeft men het resultaat verkregen:

1°. Dat men in Engeland heeft wat Thorbecke en onze Liberalen, vóór hun *volte-face,* voorgaven ook ten onzent te willen: *Staatsbemoeiing slechts in zoover als het particulier initiatief te kort schoot.*

Van de 1.600.000 kinderen, die op de dagscholen geëxamineerd zijn, bezocht slechts *één twaalfde,* d. i. 138.000, de Staatsscholen.

2°. Dat het vrije onderwijs, verre van door de Engelsche wet gedrukt te worden, veeleer in die wet, met haar Restitutie-stelsel, juist den prikkel vond, om met reuzenschreden vooruit te gaan. De *Wesleyaansche* scholen b.v. telden vóór de wet van 1870 nog slechts 119.000 scholieren. In '72 was dit reeds tot 166.000, nu is het (d. i. in '74) reeds tot 180.000 geklommen. Een vermeerdering in vier jaren met ruim 50 percent.

3°. Dat èn schoollocalen èn onderwijsmethode èn gehalte van onderwijzers èn onderwijs op ongelooflijke wijze sinds 1870 vooruitgingen.

4o. dat door de vrije keuze der bevolking, zelfs op bijna alle Staatsscholen, zoo lagere als normaal scholen, het godsdienstig karakter is bewaard gebleven. Op twee of drie uitzonderingen na *hebben alle schoolraden het gebed, het gezang en het bijbellezen op hun scholen, niet slechts toegelaten, maar gewild.* Ook in Londen. Alleen in Birmingham, een bij uitstek materialistische plaats, heeft men gelijk ten onzent *een school zonder godsdienst,* let wel, voor een klein deel der bevolking gewild, Voor deze lieden van Birmingham is Holland het *Dorado.* Schier overal elders staat men met Rigg nog in de overtuiging, dat alle onderwijs, *if separated from religion from Christian doctrine and principle and aim,* d. i. zoo het niet gepaard gaat met godsdienstig onderwijs en op de beginselen van de Christelijke leer rust, »verminkt en onvolkomen" moet blijven. Ook in Engeland weet men zeer goed wat Dr. Rigg nog onlangs aan Mr. Macgregor schreef: »*Holland is het eenige land ter wereld, waar men een stelsel van volksopvoeding heetf ingevoerd, afgescheiden van allen godsdienst.*"

5°. Dat van het recht aan de ouders toegekend, om gedurende de uren aan de godsdienst gewijd hnn kinderen van de school weg te nemen, zelfs door ongelovige ouders *schier nooit gebruik is gemaakt.*

En 6o. dat de eenige moeielijkheid, die overblijft, niet in de zucht naar godsdienstloos onderwijs, maar in overmacht der Engelsche Staatskerk schuilt.

Van liberale zij werd vaak beweerd, dat de vroomste Christenen in Engeland met haar homogeen en voor Staatsscholen waren.

Niets is minder waar.

Zeer enkele Dissenters, die uit haat tegen de Engelsche Kerk soms te ver in hun uitdrukkingen gingen, staan op zichzelf, wor-

orde en tucht, voor goed onderhouden schoolbezoek en voor het gebruik van gediplomeerde onderwijzers.

Ongeschonden blijft ieders algeheele vrijheid om een school van wat aard ook op te richten, te openen en in stand te houden, en daarin te leeren wat en zoo als hem goeddunkt, maar levert men niet de vruchten, die de Engelsche Staat voor zijn burgers wenscht, dan spaart men hem niets uit, en kan er van restitutie dus ook geen sprake zijn.

(Slot).

Algeheele gelijkstelling ontstaat er door het Engelsche restitutiestelsel tusschen Staatsscholen en vrije scholen niet.

Uit de »*Parlementary grants*" kan aan beide gelijke restitutie, mits niet hooger dan tot de helft geschonken worden.

Maar voor de overige helft loopen de belangen der beide soort van scholen uitéén.

In de andere helft toch der kosten moet de vrije school zelf voorzien, terwijl de Staatsschool ze eenvoudig van de ingezetenen heft.

Dit biedt voor beide scholen een schaduwzijde.

Voor de vrije school, die concurreeren moet met een school, die over iets ruimer fondsen beschikt.

Maar ook voor de Staatsschool, die den prikkel der vrije scholen mist, omtrent de *grants-in-aid* onverschillig is, en daardoor lager staat dan de vrije school.

Dit gevaar wordt echter verminderd door de wijze, waarop de *schoolraden* zijn saâmgesteld.

Zij worden, gelijk men weet, niet door de Regeering aangesteld, maar door de ingezetenen benoemd, en dit brengt te weeg: 1. dat ze ter ontlasting van eigen beurs liefst ook voor de Staatsscholen zoo hoog mogelijke restitutie eischen; 2. dat ze de Staatsscholen niet misbruiken als middel om de vrije scholen te dooden.

Provinciale schoolraden en een rijks-schoolraad heeft Engeland *nog* niet. Toch zullen ze ook daar komen. Dr. Rigg, de groote paedagoog schreef er nog onlangs van in zijn vlugschrift: *The national development of national education in Engeland*: »Zoo verwacht ik ook dat zich eerlang provinciale kringen zullen vormen met provinciale schoolraden" (p. 12). En evenzoo p. 18: »De instelling van een *Rijksschoolraad* zal het groote middel zijn om de volksopvoeding van dit land in onderlingen samenhang te brengen en aan de geheele machinerie van het onderwijs een vrijen en toch gelijken gang te geven." Wel een bewijs, dat Mr. Farncombe Sanders met de denkbeelden der Engelsche paedagogen nog niet zoo volkomen bekend is, als de toon van zijn kritiek den min kundige doet vermoeden.

den door hun eigen geestverwanten gedesavoueerd en oefenen niet den minsten invloed.

Als politieke magt daarentegen zijn de Dissenters ook in Engeland warme en zeer warme voorstanders èn van de vrije school (voluntary pinciple) èn van de godsdienstige school.

Hnn bezwaar strekt niet om de Staatsschool te voeden, maar is juist tegen de *boardschool* gericht.

Niet om haar godsdienstloos karakter, want dat heeft ze niet; ze is een *school met den Bijbel*, maar om den overmatigen invloed van de Anglikaansche geestelijkheid, die feitelijk op tal van plaatsen ook de school tot een Anglikaansche maakt.

Ook hieruit blijkt dus weêr, hoe gevaarlijk het is, zonder juiste kennis van toestanden, zich op de publieke opinie in het buitenland te beroepen.

Het is volkomen waar, dat de kleine radicale partij in Engeland een oogenblik de hoop koesterde, dat Forster en Gladstone onze godsdienstlooze school zouden nabootsen. Maar nog Forster, noch Gladstone wilde het, en al hadden ze het gewild, ze dorsten, ze konden niet. *De Engelsche natie wilde geen neutrale school. wijl zij wist dat zulk een school aan den godsdienst afbreuk deed en het ongeloof in de hand werkte.*

De Nederlandsche natie heeft ook niet gewild. Maar haar heeft men misleid. *Zij is overrompeld.*

Hoelang zullen we nog, met onze onchristelijke volksschool alleen en verlaten, ja tot een belaching en ergernis in het midden van het Christelijk Europa staan?

1871, 1873 verminderden dit kwaad!

Waarom kan het in 1875 niet voor goed worden weggenomen?

Burgers van Nederland! *Het Christelijk Europa, vooral ook Engeland, ziet op u.*

De vraag is: Wilt ge met uw volksschool naar den Christus terugkeeren?